

T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ SOSYAL VE İKTİSADİ POLİTİKALARIN
KIRSAL ALANDA YARATTIĞI DEĞİŞİM
(ORDU İLİ ÖZELİNDE)

CEM ÖZKURT

Danışman

Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Yüksek Lisans Programı

İSTANBUL-2012

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	III
ABSTRACT	V
ÖZET	VI
1.GİRİŞ	1
1.1. TÜRK MODERLEŞMESİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	3
1.2. ÇOK PARTİLİ DÖNEME GİRERKEN TÜRKİYE.....	12
1.2.1 Ekonomik ve Toplumsal Koşullar	12
1.2.2. Savaş Sürecinde Çalışma Hayatına Müdahaleler	25
1.2.3. CHP’de Değişim Süreci ve Çok Partili Hayata Geçiş	32
1.3. SONUÇ.....	41
2. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI:İDEOLOJİ, POLİTİKALAR VE YANSIMALAR	46
2.1. SİYASAL YAŞAM.....	48
2.1.1. Siyasal Alanda Gelişmeler ve DP İdeolojisi	48
2.2. SOSYOEKONOMİK POLİTİKALAR VE YANSIMALARI.....	55
2.2.1. Sosyoekonomik Politikalar	55
2.2.2. Sosyoekonomik Politikaların Yansımaları ve Genel Sonuçları	58
2.3.DP’NİN ÇÖKÜŞÜ.....	64
2.4. SONUÇ.....	70

3. DP SOSYOEKONOMİK POLİTİKALARININ ORDU İLİ

KIRSALINA YANSIMASI.....	73
3.1. DP DÖNEMİ ÖNCESİNDE ORDU.....	73
3.1.1. Coğrafi Bilgiler.....	73
3.1.2. Tarihsel Arka Plan.....	75
3.2. 1939-1950 DÖNEMİ SOSYAL VE EKONOMİK ZEMİN.....	79
3.3. DP POLİTİKALARININ KIRSAL ALANA YANSIMALARI.....	91
3.3.1. Genel Olarak.....	91
3.3.2. Eğitim.....	102
3.3.3. Sağlık.....	104
3.3.4. Ulaşım.....	106
4. SONUÇ.....	108
5. EKLER.....	111
6. KAYNAKÇA.....	124
7. ÖZGEÇMİŞ.....	131

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecinin bir kronolojisini sunma ya da bu sürecin anatomisini analiz kaygısı taşımamaktadır. Amacımız, Demokrat Parti dönemi ekonomi ve sosyal politikalarının Ordu ili özelinin kırsal hayatında yarattığı değişimin izini sürmektir. Bu analizi gerçekleştirirken Tek parti dönemi ekonomi ve politik uygulamalarının toplumsal yaşamın gündeliği içindeki manzarası resmedilmeye çalışılmıştır.

Tek parti döneminde elitlerin, yönetim reflekslerinin hangi özgül nedenlerden kaynaklandığının tespiti yapılarak, alınan kararların toplumsal hiyerarşinin daha alt katmanlarında yarattığı tepkiyi ve bunların karşılıklı ilişkisinin yaşamın içinde nasıl bir görünüm aldığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda çok partili yaşama geçilmesi ve özellikle de Mayıs 1950 seçimleriyle gerçekleşen iktidar değişikliğinin yarattığı büyük dönüşümün, Ordu ili kırsal yaşantısında ne gibi değişimlere yol açtığı izlenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, Ordu’nun kırsal yaşamında gerçekleşen değişimin Tek parti dönemi - Milli Şef -ve Demokrat Parti dönemiyle ilişkisinin mukayeseli olarak çözümlenmesi de amaçlanmıştır. Bu çalışmada kaynak olarak söz konusu dönemde Ordu’da çıkarılmış yerel gazetelerden, Cumhuriyet Arşivi içinde Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi Kataloğu’nda yer alan ve CHP Genel Sekreterliğine bölge milletvekillerinin göndermiş olduğu raporlardan ve bunun dışında bölge insanının TBMM dilekçe komisyonuna gönderdikleri dilekçelerden titizlikle faydalanılmıştır.

Döneme ilişkin kaleme alınmış anılar ve edebi eserlerle, konuya ilişkin bazı temel kitaplar da yaklaşımımızı oluşturan kaynaklar arasındadır. Ordu üzerine yapılmış yerel tarih çalışmaları metnin yazımında önemli katkı sağlamıştır. Tezin Cumhuriyet tarihi çalışmaları geleneği yönünden en özgün yanı, kullanılan yöntemler arasında sözel tarih yöntemine de yer verilmesidir.

Bu bağlamda, bölgede hem tek parti dönemini yaşamış hem de çok partili dönemin uygulamalarına şahit olmuş insanlarla mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlarda yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu yöntemle elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur.

Bu mütevazî araştırma yöntem açısından olduğu kadar konusu yönünden de ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü araştırma, Cumhuriyet tarihi araştırmalarında oldukça ihmal edilen bir konuyu kırsal alanın sosyal tarihini irdelemektedir. Böylece araştırma, kuvvetli merkez odaklı tarih geleneğinin gölgesinde yeşermekte olan çevrenin (taşra,kırsal vb.) tarihinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmalar sürecince samimiyetini esirgemeyen ve akademik yönlendirmeleriyle hem zihin dünyamı hem de tezimin çerçevesini zenginleştiren tez danışmanım Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr Cemil Öztürk'e ve varlıklarıyla çalışmalarımın her aşamasında desteklerini hissettiğim Annem, Sevgi Özkurt; Babam Orhan Özkurt ve kardeşim Burcu Özkurt'a çok teşekkür ediyorum. Ayrıca akademik çalışma atmosferi ve sıcak ortamıyla lisansüstü eğitime gelen gençlere yeni ufuklar ve bakış açıları kazandıran Yeditepe Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsüne çok teşekkür ediyorum.

ABSTRACT

This thesis study's main starting point is the social, political and economical realities taking place in Turkey, especially during World War II coinciding with Single party regime. It's aim is to analyse the transformation both in political and social life caused by government changeover after war period followed by multi-party system. The reality that masses encountered is attempted to be portrayed.

When considered within this framework, CHP's, the party in power, decision of not going to World War II caused not only outside world's conditions to have destructive effects on society but also by the policies implemented, the society was exposed to devastation. Countryside was faced with heavy duties and tax exploitation whereas inflation, scarcity of goods and engrossing had destructive effects on society living in cities. These circumstances existed intensively in years between 1939 and 1945 arising significant political consequences and in the following years, they affected Turkish political life in a determinative way.

The leading determinative effect was Turkey's transition to a multi-party system in 1946. Masses that are not oblivious of policy implementations during war, though implied, forced ruling class to this governmental changeover. Sensing the social dissatisfaction, CHP did not resist the change. Instead, it handled the society with tact and approved the multi-party system.

Elections made on May 14, 1950 changed single party regime that had been the regime in power for 27 years and due to this reason, an alternative sense of politics was in power. The main problematques of this study are to analyse the changes that arised from the transition to a multi party system; how these changes spreaded through society, what their sociological and physiological effects were. Specifically in Ordu, how these changes affected daily life, whether they changed individuals' conception of politics and politicians or not.

Within the framework of these main problematques, Ordu was analysed in particular and lives of local villagers during periods, when not only CHP but also Demokrat Parti was in power, were attempted to be traced. With this aim, villagers which experienced these periods at first hand were interviewed and their opinions were received by these personal interviews made. It is attempted to portray whether the change existed in daily and also in terms of intellectual and physiological aspects or not.

Key Words: Ordu, Single Party Regime, Multi-Party System, Democracy, World War II, Republican People's Party, Demokrat Party.

ÖZET

Bu tez çalışması temel hareket noktasını, Tek parti döneminin özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik gerçeklikten alarak, savaş sonrası döneme ve oradan da çok partili yaşama geçilmesiyle gerçekleşen iktidar değişiminin, siyasal ve toplumsal hayat içinde gerçekleştirdiği dönüşümü incelemeyi amaçlamıştır. Savaş süreci içinde kitlelerin nasıl bir gerçeklikle karşı karşıya kaldığı resmedilmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede içerisinde değerlendirdiğimizde CHP iktidarı, İkinci Dünya Savaşına girmemekle birlikte büyük ölçüde dış dünya koşullarının, bir o kadar da uyguladığı politikalarla toplumu yıkıcı etkilere açık bırakmıştı. Kırsal kesim, ağır vergiler ve tahsildar istismarlarıyla zor günler yaşamış, kentlerde ise enflasyon, mal kıtlığı ve ihtikâr kitleleri ezmişti. 1939 ve 1945 arası yoğun olarak yaşanan bu gerçeklik, son derece önemli siyasal sonuçlar yaratmış, ilerleyen yıllarda Türk siyasal yaşamında belirleyici bir etki yapmıştı.

Bu belirleyici etkilerin başında, Türkiye’nin 1946’da çok partili hayata geçişi gelmektedir. Savaş sırasındaki uygulamaları unutmayan kitleler, örtük olarak da olsa, yöneten kesimi böyle bir değişime zorlamıştır. Toplumsal memnuniyetsizliği algılayan CHP iktidarı, değişimin önünde durmamış, toplumun var olan tansiyonunu doğru değerlendirerek, çok partili yaşama geçişi onaylamıştır.

14 Mayıs 1950 seçimleri ise, 27 yıllık tek parti iktidarını değiştirmiş ve yerine alternatif bir siyaset anlayışını iktidara taşımıştı. Bu değişimin ilerleyen aşamalarda topluma nasıl taşıdığı, sosyolojik ve psikolojik etkilerinin neler olduğu, özellikle Ordu ili özelinde bizzat günlük hayatta ne yaşandığı ve bu süreçte bireylerin siyaseti ve siyasetçiyi algılama biçimlerinde bir değişme olup olmadığı, bu tezin merkezindeki temel sorunsallardan bazılarıdır.

Bu temel sorunsallar çerçevesinde, Ordu ili özeline inilmiş ve hem CHP hem de Demokrat Parti yönetimi dönemlerinde, bölge köylüsünün yaşantısının izleri sürülmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, dönemi yaşamış köylülerle yapılandırılmış sorularla mülakatlar yapılarak görüşleri alınmıştır. Değişimin hem günlük hayatın pratiği içinde, hem de zihinsel ve psikolojik yönleriyle var olup olmadığı resmedilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Tek Parti Sistemi, Çok Parti Sistemi, Demokrasi,2. Dünya Savaşı, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti.

1 GİRİŞ

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla itilaf devletleri Anadolu coğrafyasını işgal etmeye başlamış ve Osmanlı devletini fiili olarak yok etmişti. Bu sonucun ortaya çıkmasında birbiriyle ilişkili birden çok neden söz konusuken İmparatorluğun toprak kaybı ve devletin mali durumundaki bozulma sorunsalları, Osmanlı yönetici elitinin ve bağımsız aydınların üzerinde bir asrı aşkın süredir düşündükleri ve çeşitli projeler ürettikleri konuların başında gelmekteydi.

3.Selim ve 2.Mahmut gibi Osmanlı padişahlarından, yönetimde fiili etkiye sahip olmuş Genç Osmanlılar ve İttihatçılara kadar bütün bir yönetici zümre devleti kurtarma projesini, batı tipi bir devlet modelini hayata geçirmek olarak algılamışlardı. İktidarı yönlendirdikleri dönemlerde de bu anlamdaki uygulamalara hız vermişlerdi. Osmanlı toplumunda kurumsal, hukuksal ve askeri manalarda düzenlemeler yaparak, hayata geçirmeye çalışmışlardı.

Bu düzenlemeler, 1923 yılında “ Cumhuriyet ” projesini hayata geçiren kadrolara, modernleşmeci bir zihinsel iklim ve uygulama alanı yaratmıştı.1919'da milli direniş bilinciyle başlatılan Milli Mücadele,1923'de askeri safhası tamamlamış ve Cumhuriyet'in ilanı ile sonuçlanmıştı. Cumhuriyet'in ilanı ve yeni rejim çerçevesinde yapılan değişiklikler, Türk toplumunun hem tarihsel kimliğinde hem de gelecek tasarımında belirleyici bir etki yaratmıştı.

Yeni rejimin yöneticileri, rejimin sistematik ve hukuksal unsurlarını Batılı devlet yapılarını ölçü alarak tasarlamışlardı. Laiklik ilkesinin öne çıkarılması, Harf Devrimi, Kadınlara Seçme ve Seçilmenin bir hak olarak tanınması gibi uygulamalar çağdaş dünyayı ölçü alan hatta bazı noktalarda da onu bile aşan uygulamalardı. Cumhuriyet Hükümetlerinin belirleyiciliğine inandıkları ve üzerinde önemle durdukları konuların başında ekonomik alt yapının nasıl oluşturulacağı gelmekteydi.

Osmanlı devletinden kalma atıl sanayi kapasitesinin yeni bir toplumu örgütleyemeyeceği biliniyordu. Ekonomik kalkınma konusunda yeni bir anlayışla hareket edileceği açıktı. Bu anlayış, özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet eliyle bir sanayi burjuvazisi yaratma biçiminde oluşturuldu. Bu ekonomi anlayışının istenen sonucu yaratmaması, yöneten zümreyi farklı bir sistem arayışına itmişti. Devletçilik olarak ifade edilen bu sistemde, devlet imkânlarıyla bir sanayileşme hamlesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştı. Devletçi modelin uygulandığı dönem, ülke ekonomisinde ciddi gelişmelerin sağlandığı ve altyapı çalışmalarının yapıldığı bir dönemdi.

Anadolu topraklarında, Osmanlı devletinden devralınan fakirlik ve bununla doğrudan ilişkili Sanayi Kapitalizminin eksikliği, Yeni rejimin aşmakta ya da çözüm üretmede zorlandığı konuların başında gelmekteydi. Anadolu'nun ve tüm ülkenin fakirlik eksenini kırılmıyor ve kitleler günlük hayatın içinde kalkınmayı hissedemiyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'yi de içine alan olumsuz şartları 1939'dan sonra tam anlamıyla hissedilmeye başlamış ve toplumsal kesimler bu koşullarda daha da mağdur olmuştu.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla çok partili siyasal yaşama geçmiş ve bu sürece zorda olsa uyum sağlamıştı. 14 Mayıs 1950 seçimleriyle ise 27 yıllık tek parti iktidarı devrilmiş bu durum, hem siyasal yaşam hem de toplumsal gündelik yaşantı açısından önemli sonuçlar doğurmuştu.

Bu çerçevede içerisinde değerlendirdiğimizde bu tez çalışmasında, Cumhuriyet Tarihi çalışmalarında merkez odaklı tarih anlayışının, taşranın günlük yaşamını ve genel olarak gündelik hayatı ihmal eden tarih anlayışına alternatif olarak sunulabilecek mütevazî bir çalışma gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin içinde bulunduğu manzara, çok partili hayata geçiş ve Demokrat Partiyle başlayan değişim süreci, Ordu ili kırsal hayatı özelinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

1.1 TÜRK MODERNLEŞMESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Osmanlı toplumunun modernleşme tarihi, Osmanlı devletinin sivil bürokrasisinde [kalemiye] gerçekleşen bir dizi değişim ve dönüşüm talebinin ortaya çıkmasıyla başlamıştı.¹ 3. Selim döneminden önce özellikle askeri nitelikte cereyan eden bu talepler, 3.Selim dönemiyle birlikte daha genel boyutlara ulaşarak siyasi, sosyal ve iktisadi anlamda Avrupa'ya öykünme biçimini aldı. 3.Selim (1789-1807) Avrupa sistemini analiz etmek amaçlı, dönemin bilim adamlarından Ebubekir Ratip Efendi'yi elçi olarak Viyana'ya gönderdi.² Yapılan çalışmalar sonucunda Sultan'a 72 maddelik bir Nizam-ı Cedid (yeni düzen) programı sunuldu.

Bu program çerçevesinde Batılı prensipler ve tekniklerle eğitim verilen Nizam-ı Cedid adında yeni bir ordu kuruldu. Ayrıca Tıp Okulu ve Kara Mühendislik - Topçu- Okulu (Mühendishane-i Berri-i Hümayun) açıldı.³ Nizam-ı Cedid 'i yeni bir askeri teşkilat olmanın ötesinde bir modernleşme çabası olarak değerlendirdiğimizde, askeri anlamda ciddi bir eğitim seferberliğinin başlatılmış olduğunu görürüz. Bu amaçla, yeni kışlalar ve fen subayı yetiştiren okullar açılarak eğitim için gerekli kitaplar Fransızcadan Türkçeye çevrilmiş, gerekli silah ve malzemeler yurt dışından getirilmiştir.⁴ Ancak değişim hareketi, mevcut sistem içerisinden nemalanan sivil ve askeri bürokrasinin baskıları sonucunda engellenmiş ve 3.Selim tahttan indirilmiştir.

3.Selim'in ardından Osmanlı modernleşmesine en anlamlı katkılardan birini, 2.Mahmut gerçekleştirmişti. 2.Mahmut, ülke içerisinde düzeni tesis etmeden reformlara başlamamış ve kendi otoritesini tüm Osmanlı ülkesinde hâkim kılmıştı.⁵ Sonraki aşamalarda ise, Avrupa'ya öykünme ya da devletin kurumsal yapısını batı tipi modeline göre düzenleme anlamında ciddi girişimlerde bulunmuştu.

---

¹ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul 2010, s.10

² Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarihi*, (1789-2010), İstanbul 2010, s.114

³ Uçarol, a.g.e. s.116.

⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 2010, s.96.

⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1984, s.79.

Bu girişimlerin en dikkate değerleri, Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve geleneksel divan örgütünün yerine Batı tipine uygun bir hükümet modelinin benimsenmesiydi. Eğitim alanında ise, Harp okulu ve Tıp okulu gibi yeni eğitim kurumları açılmıştı.⁶ Tüm Osmanlı ülkesinde ilkokul açılarak zorunlu hale getirilmişti. Avrupa'ya ilk defa öğrenci gönderilmiş ve Takvim-i Vakâyi adında ilk resmi gazete çıkarılmıştı.

3.Selim ve 2. Mahmut'la birlikte devletin siyasi anlamda çöküntüden kurtulmasının kaçınılmaz formülü, batı tipi bir modelin başarıyla uygulanması olarak görülmeye başlanmıştı. İlerleyen yıllarda gittikçe sıkışan devlet yöneticileri büyük oranda siyasal konjektürün de etkisiyle 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanlarını ilan ederek hem Müslüman hem de Gayri Müslim ahalinin hak ve hukuklarının devlet tarafından korunacağına ilişkin açıktan teminat vermişti. Bu süreçlerde Osmanlı yönetici eliti, reform yapma ve uygulama kararlılığına rağmen, devletin çöküş sürecini engelleyememiş, sorunların kaynaklarına nüfus edememiş ve anlamlı çözüm yolları bulamamıştı.

3.Selim döneminden başlayan ve Islahat Fermanının ilanına kadar devam eden reform süreci, temel hareket noktasını devleti kurtarma mitosu üzerinden almakla beraber özellikle açılan yeni eğitim kurumlarında analiz yeteneği kuvvetli ve heyecanlı bir kuşağın oluşmasına da vesile olmuştu. Genç Osmanlılar olarak bilinen bu kuşak, içlerinde Harp Okulu Nazırı Süleyman Paşa, Zaptiye Nazır Muavini Asım Paşa, Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa gibi devlet adamlarının yanı sıra Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi aydın kimliği bulunan insanları da içeriyordu.

Genç Osmanlılar, devlet yönetimini etkileyecek güce ulaştıktan sonra Anayasa'yı kabul etmek ve Meşrutiyet'i ilan etmek koşuluyla veliaht 2. Abdülhamit'i tahta çıkardılar. Sultan, 23 Aralık 1876'da Meşrutiyet'i ilan etti. Osmanlı devlet yönetiminde Meşrutiyet'in var edilmesi, salt yapısal düzeyde değerlendirildiğinde bile önemli ve geriye dönülmez bir kırılmaydı. Bir mutlak monarşi, kendi içerisinde yarattığı çelişkilerden yine kendi yöneten zümresinin eliyle tasviye yoluna gidiyordu. İlerlemeci dünya görüşü, Osmanlı yönetici elitinin

---

⁶ Berkes ,a.g.e. s.184.

vazgeçilmez bir ilkesi haline gelmişti. Devleti ve toplumu bu haliyle sürüklemek mümkün değildi.

2.Abdülhamit'in Meşrutiyet'le ve Meclis'le olan ilişkisi, Genç Osmanlıların tasarladığı biçimde gelişmedi. Sultan, dış siyasi gelişmeleri ve bunlara bağlı olarak gelişen savaşları bahane ederek Meclis'i süresiz olarak kapattı ve devleti 33 yıl demir yumrukla yönetti.2.Abdülhamit'in uzun süre devam eden merkezîyetçi ve totaliter yönetimi Genç Osmanlıları çok büyük ölçüde etkisizleştirmişti. Ancak bir taraftan da toplumdaki muhalefet atmosferi devam etmekteydi. Bu ortam içerisinde Genç Osmanlıların muhalif siyaset anlayışının varislerinin ortaya çıkması çok gecikmedi.

Jön Türkler olarak bilinen bu grup askeri bürokrasiden takipçiler bulabilmekle beraber 2.Abdülhamit'in baskıcı yönetimine muhalif birçok unsuru da içeriyordu. Bu gruplardan en öne çıkanı, 19.yüzyılın ikinci yarısında da siyasi bir parti olarak teşekkül edecek, İttihat ve Terakki grubuydu. İttihatçılar komitacı ve ihtilalcı bir görünüm içerisindeydiler. Türk milliyetçiliğini bir ideoloji olarak benimsiyor ve 2.Abdülhamit'in yönetimini devletin toprak kaybının ve kötü siyasal durumunun temel sorumlusu olarak görüyorlardı.

İttihatçılar, Osmanlı toplumunun siyasal dirilişini Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesi olarak görüyorlardı. Özellikle Osmanlı topraklarının Rumeli bölgesinde etkili olan İttihatçılar bu bölgelerde siyasal örgütlenmelerini tamamlamışlar ve Sultan'a muhalefeti prensip haline getirmişlerdi. İttihatçıların muhalefeti, Niyazi Bey ve Binbaşı Enver gibi askerlerin sahip oldukları kuvvetlerle dağa çıkarak Osmanlı yönetimine silahlı başkaldırıyla sonuçlanmış ve bu isyanın büyümesi 2. Abdülhamit'i zor durumda bırakmıştı. Sultan, 1908 yılında 2.Meşrutiyet'i ilan etmek ve bir dönem süresiz olarak kapattığı Osmanlı Meclis'ini yeniden açmak zorunda kalmıştı.

1908'den sonra İttihatçılar Osmanlı yönetimini fiilen de ele geçirdi. Bu süreç sonrasında Trablusgarp ve Balkan Savaşları gibi Osmanlı yönetiminin 1.Dünya Savaşı'ndan önce gerçekleşen son büyük toprak kayıpları yaşandı. Diğer taraftan dünya siyasetinde de yeni bir durum ortaya çıkmaya başlamıştı. Buna göre, klasik sömürgeci ulus devletlere (Fransa ve İngiltere) siyasi birliklerini yeni tamamlamış devletler katılıyor ve sömürgecilik yarışından pay istiyorlardı. Bu durum ise, bir süre sonra 1.Dünya Savaşı'nın patlamasına yol açacaktı.

Osmanlı devleti,1.Dünya Savaşı'nda İttihatçı liderlerin tercihleriyle Almanya'nın yanında savaşa girmiş ve çoğu cephede ağır yenilgiler almıştı. Savaş, Osmanlı devleti için 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla son buldu. İtilaf devletleri, Mütarekenin imzalanmasından sonra bazı hükümlere dayanarak Osmanlı topraklarında işgallere başladılar. Bu işgal ve baskı sürecine dayanamayan halk, Kuvay-ı Milliye adı verilen yerel nitelikte ki örgütlerle direnişe başladı.

Osmanlı yönetiminin 1920'de Sevr Antlaşmasını imzalaması, milletin geleceğinin İstanbul yönetiminde olmadığını göstermişti. İşgallere başından itibaren tavrını koymuş, duyarlı Osmanlı Subayları örgütlenerek Milli Mücadele'yi tek elde toplamış ve topyekûn bir kurtuluş mücadelesini başlatmıştı.1920 Gümrü Antlaşması,1921 Moskova Antlaşması aynı tarihte Ankara Antlaşması ve İnönü muharebeleri sonunda imzalanan Mudanya Mütarekesiyle Lozan'a giden sürecin önu açılmıştı. Yeni Türkiye, Temmuz 1923'de Lozan Antlaşması'nı imzalayarak Sevr'in ölü doğan bir antlaşma olduğunu ispatlamıştı.

Anadolu hareketinin 1919 ve 1923 sürecinde düşmanı ülkeden çıkarmak ve askeri zafer kazanmanın yanında iki temel başarısını önemle vurgulamak gerekir. Bunlardan ilki, TBMM'nin açılması, diğeri ise Cumhuriyet'in ilanıydı. Yeni sistemin somut olarak ortaya koyduğu bu iki mekanizma, Cumhuriyet Türkiye'sinin temel dayanaklarıydı.

Atatürk Türkiye'si, Saltanat'ın ve Hilafet'in kaldırılması, Harf Devrimi, Medeni Kanun'un kabulü, Kılık Kıyafet devrimi gibi bir dizi önemli dönüşümleri gerçekleştirdi. Yeni Cumhuriyet, kurumsal modernleşmeyi adım adım gerçekleştiriyordu. Ancak mesele kitlelerin modernleşmesine ya da tek tek bireylerin zihinlerinin özgürleşmesi ve toplumsal yaşamda ekonomik refah seviyesinin yükseltilmesi gibi konulara geldiğinde önemli sıkıntılar yaşanıyordu.

1920'lerin ekonomisi tarımda yarı feodal ve ataerkil nitelikteydi. Bir anlamda doğal bir ekonomi söz konusuydu. Bu doğal ekonomi, ev sanatları, zanaat ve küçük emtia üretiminin ilkel sanayi türleriyle eklemleşmesi sonucunda oluşmuştu.⁷ Bu ekonomi yapısı oldukça yetersizdi. Söz konusu yetersizlik temelde Osmanlı'dan

---

⁷ Taner Timur,*Türk Devrimi ve Sonrası*,Ankara 1997,s.74.

miras alınan ekonomik altyapı ile doğrudan ilişkiliydi. Korkut Boratav, 1913 ve 1915 sanayi sayımlarını ölçü olarak Osmanlı Sanayisi'nin niceliksel durumunu şöyle ifade ediyordu:

1908'den önce Marmara ve Ege bölgesinde kurulmuş sanayi tesisleri: 20 un değirmeni; 2 makarna,6 konserve,1 bira fabrikası; 2 tütün mağazası; 1 buz,3 tuğla,3 kireç,7 kutu,2 yağ,2 sabun,2 porselen imalathanesi; 11 tabakhane,7 marangoz ve doğrama atölyesi; 7 yün,2 pamuklu iplik ve dokuma,36 ham ipek,1 ipekli dokuma,5 dokuma fabrikası; 35 matbaa,8 sigara kâğıdı,5 madeni eşya,1 kimyasal ürün fabrikasından oluşuyordu. Bu listeye ek olarak Adana, Samsun ve Tarsus'da var olduğu bilinen birkaç sanayi tesisi de eklenebilir.⁸

Yahya S. Tezel de Türkiye'nin 1923 sınırları içinde 1913 sanayi sayımını ölçü olarak yerli üretimin sınırlarına ilişkin şu bilgileri vermektedir:

Yerli fabrika üretiminin yurt içi tüketimini karşılama oranı pamuklu kumaşlarda %10, yünlü kumaşlarda %40, ipekli kumaşlarda %5, sabunda %20, buğday ununda % 60'dı.Porselen, cam, çatal-bıçak şeker gibi tüketim mallarının tamamı ithal edilmekteydi. Yerli üretim tuğla ve kiremidin yalnızca üçte birini karşılamaktaydı. Sermaye mallarının tümü ithal edilmekteydi.1913 sanayi sayımını ölçü olarak Türkiye'nin 1923 sınırları içinde her biri 10 ya da daha çok işçi çalıştıran 560 imalat sanayi iş yeri olduğunu ve bunlarda da 35.000 kişi çalıştığını söyleyebiliriz.⁹

1921 yılında Ankara hükümeti, İstanbul ve Batı Anadolu'yu kapsamayan ve sadece kendi denetiminde olan bölgelerde bir imalat sanayi sayımı yaptırmıştı. Bu sayıma göre, iş yeri başına yalnızca iki çalışan düşüyordu. Sayımı içeren imalathaneler, aile emeğiyle işleyen küçük üreticiliği ifade ediyordu. Bu imalathanelerin çoğu dokuma ve halı tezgâhlarıyla, terzi dükkânlarından

---

⁸ Korkut Boratav,*Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*,İstanbul 1989,s.12.

⁹ Yahya S.Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul 2000, s.103.

ibaretti.¹⁰ Dolayısıyla bu yıllarda Anadolu'da ne gerçek anlamda bir kapitalist işletme ne de bu işletmeleri örgütleyerek büyütecek bir sermaye sınıfı mevcuttu.

Bir Osmanlı ekonomi üst sınıfı elbette ki mevcuttu. Ancak bu sınıfın uzmanlığı ya da nesnel olarak üzerinde yükseldiği alan sanayiden ziyade dış ticaretti. Söz konusu ticaret çoğunlukla Rum, Yahudi, Ermeni ve Levantenlerden oluşmaktaydı. Müslüman ve Türk ticaret unsurları ise zayıf ve etkisiz nitelikteydi.¹¹ Bu çerçevede içerisinde değerlendirirsek, Cumhuriyet Hükümeti, 1923-1929 döneminde bir açık ekonomiye ya da yeni bir yapılanmaya zorunlu olarak yöneldi.¹² Bu dönemin temel karakteristiği, devlet eliyle bir takım imkânlar sağlayarak ülkedeki ticaret burjuvazisini, sanayi burjuvazisine dönüştürebilmek niteliğindedir.¹³

Dönemin ekonomi politikasının temel tezleri, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilen gümrük duvarlarının korunması, yerli sanayinin geliştirilmesi ve yatırım malları için vergi muafiyetlerinin getirilmesiydi. Ayrıca 1927 Sanayiye Teşvik Kanunu ile bedelsiz arazi tahsisi ve sermaye yardımı gibi sanayiye özendirici olanaklar da sunulmuştu.¹⁴ Bu girişimlerin sanayi üretimini artırma anlamında pozitif etkileri olmuştu. Sanayi üretiminin gayri safi milli hâsıla içinde yeri 1927'de % 12, 1928'de % 10,8, 1933'te % 14,5, 1934'de de % 15,5'e yükselmişti.

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen 1920'lerde uygulanmaya başlayan özel girişimci birikim politikası istenilen sonucu yaratmıyordu. Devlet kırsal kesime nüfus edemiyor, ilkel nitelikli tarıma dayalı yapıyı değiştiremiyordu.¹⁵ Devletin ekonominin yönetimi anlamında bir paradigma değişimine ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaç, Serbest Fırka'nın 1930'da bir muhalefet partisi olarak ortaya çıkmasıyla daha da netleşti. Parti, 1930 belediye seçimlerinde birkaç aylık geçmişine rağmen büyük başarı elde etti. Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Gre w'in ifadesiyle, Serbest Fırka deneyimi bir termometre gibi ülkedeki siyasi harareti ölçmüştü ve hararet yüksekti.

---

¹⁰ Tezel, a.g.e. s.104.

¹¹ Boratav, a.g.e. s.15.

¹² D.Quataert & E.J.Zürcher, *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, İstanbul 1998, s.156.

¹³ Timur, a.g.e. s.73.

¹⁴ D.Quataert & E.J.Zürcher, a.g.e. s.158.

¹⁵ Zafer Toprak, *'Türkiye'de Muhalefetin Doğuşu 2.Dünya Savaşı ve tek partinin sonu'* Toplumsal Tarih, Sayı:121, İstanbul 2004, s. 71.

Bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal, kadrosuyla birlikte Tokat, Sivas, Aydın, Bursa, İzmir, gibi merkezleri içeren bir inceleme gezisine çıktı. Hoşnutsuzluğun boyutları ciddiydi. Eğer gerçek anlamda bir dönüşüm gerçekleştirilmezse rejimin kendisi de tehlikede idi. Bu koşullar içerisinde devlet, ekonomi anlayışını değiştirerek, ithal ikameci modele yani devlet kapitalizmine geçmeyi uygun gördü. Bu dönemin çerçevesi genel hatlarıyla dış dünyaya kapanmak ve devlet kontrolünde bir ulusal sanayileşme projesini başlatmak biçimindeydi.¹⁶

İthal ikameci modelin uygulandığı 1930-1939 süreci sanayileşme anlamında önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştu. Örneğin 1929'da cari fiyatlarla sanayinin milli gelir içindeki payı %9,9'ken 1939'da bu oran, %18,3'e çıkmıştı. Bu dönem özellikle metalürji, demir-çelik, kâğıt ve kimya sanayinde ilk modern tesislerin kurulduğu dönemdi. Özellikle İnşaat malzemeleri ve çimento üretiminde büyük sıçramalar gerçekleştirilmişti. Makine ve teçhizat yatırımlarındaki ortalama yıllık artış hızı %10 dolaylarındaydı.¹⁷

Dünya ekonomilerinin ciddi bir bunalıma girdiği 1929'da, Türkiye ekonomisinin olumlu bir gelişim çizgisi içinde olması son derece önemliydi. 1930-39 öncesi dönemde ekonominin bütününde bir sorun olan dış ticaret açığı, ithalat oranları düşürülerek ortadan kaldırılmıştı.¹⁸ Ülke ekonomisi, devlet kapitalizmiyle yönetiliyordu. Devlet, yatırımları kendi tasarlıyor, hayata geçiriyor ve yönetiyordu. Kısa bir süre içinde devlet büyük bir yapıya dönüşmüştü. 1930'ların sonlarında devletten ücret, maaş ve emekli aylığı alanların sayısı 280.000 kişiye ulaşmıştı.¹⁹

1939'da 2.Dünya Savaşı, Avrupa'nın ortasında ölüm saçmaya başlamıştı. Türkiye, tüm varlığıyla savaş dışı kalmanın yöntemlerini arıyordu. Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre sonra İsmet İnönü cumhurbaşkanı olmuştu. Bu koşullar İsmet Paşa'nın sorumluluklarını daha da ağırlaştırdı. Ülkenin tüm ekonomik ve siyasal dengeleri savaş gerçekliğine göre tasarlanmıştı. Türkiye, savaşın çatışma

---

¹⁶ a.g.e, s.45.

¹⁷ a.g.e, s.54,55.

¹⁸ a.g.e,s.56.

¹⁹ a.g.e, s.249.

ortamından kendisini uzak tutmaya çalışmakla birlikte yok olma tehlikesine karşı da bir var olma mücadelesi veriyordu.²⁰ Bu ortam içerisinde önlemlerini de almaktaydı.

Türkiye'nin savaş öncesi dönemde dış ticaretinde en büyük pay Almanya'ya aitti. Almanya'nın savaşa katılması, Türkiye'nin dış ticaretinde olumsuz etkiler yaptı. Hükümet, ülkenin savaşa girme ihtimalini gözeterek, asker sayısını bir milyona çıkardı. Böylece toplumda çalışabilir durumda olan erkek nüfusun büyük bir bölümü silahaltına alınmış oldu. Bu durum ordunun beslenmesi, silah ve teçhizat gereksinimi vs yükleri getiriyordu.

Bu yükler, hükümetin ekonomi yönetiminde zafiyetlere yol açtı. Yüksek enflasyon, kentlerdeki kıtlık, ürünlere konan narh, halkı zorluyordu. Ülkenin her yerinde açlık kol geziyordu. Karadeniz Bölgesi'nde buğday kıtlığı hala bölge insanın dilindedir. Ekmek bulamayan halk bu bölgede karnını otlarla doyurmak zorunda kalmıştı. Memleketin birçok bölgesinde insanlar açlıktan şişerek ölmüşler, ölümler toprağa kefensiz gömülmüşlerdi. İnönü'nün deyişiyle: ' Bulanık zaman' bir takım çevreler tarafından fırsat bilinerek toplumda ihtikâr ve suistimal yaygın hale getirilmişti.

Özellikle Recep Peker hükümeti döneminde aşırı kontrolçülük dikkat çekmekteydi. Hükümet, toplum üzerindeki baskısını 1944 sonlarında arttırmış ve ekonomi daha kötü yönetilmeye başlamıştı. Örneğin 7 Eylül 1946 kararları bir devalüasyona yol açmıştı. Devalüasyondan önce doların pratikteki kur fiyatı 182 kuruştan 280 kuruşa çıkmış, bu ise hayat pahalılığını %30 oranında arttırmıştı.²¹ 7 Eylül kararları ekonomik dengeleri daha da bozmuştu. Açlık, kentlerden köylere kadar her yerde çok derinden ve trajik bir biçimde hissediliyordu.

1939 ve 1945 arası dönem Türkiye'de yöneten zümreyle, yönetilen (sabit gelirli ve köylüler) gruplar arasında gerilimin zirve yaptığı bir dönemdi. Bu gerginliklerin nedenlerine değinmek tablonun bütünlüğünü görmek açısından önemlidir. Devlet, 18-60 yaş arası her Türk vatandaşından yol vergisi adında bir vergiyi almaktaydı. Bu vergiyi, söz konusu bölgenin yerel amele yövmiyesi ne ise, 4

---

²⁰ Selim Deringil, " *Hasta Adam'ın Dinç Evlatları* ", Toplumsal Tarih, İstanbul 2004, s.76.

²¹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, İstanbul 1990, s.239.

amele yövmiyesi üzerinden nakdi olarak, ödeme gücü olmayanlardan ise 6 ile 12 iş günü çalışma zorunluluğu getirilerek alınmaktaydı.²² Hayvan vergisi de köylü üzerindeki başka bir yükü.

Milli Koruma Kanunu çerçevesinde çalışma hayatı da baskı altına alınmıştı. Kanun, belli bölgelerde vatandaşlar için zorunlu çalışma ya da iş mükellefiyetleri getiriyordu. Zorunlu çalıştırma uygulaması Zonguldak bölgesindeki kömür ocaklarında acımasız bir biçimde uygulandı. 25 Mayıs 1940'da çıkarılan Sıkıyönetim kanunuyla toplantı, gösteri ve örgütlenme hakları kısıtlanıyordu. Emekçi kitleler için hem özel sektör hem de devlet sektöründe iş yerini terk etme yasağı, günlük çalışma saatinin 11 saate çıkarılması, hafta tatilinin kaldırılması gibi uygulamalar, bu dönemin anlayışını resmetmesi bakımından önemlidir.

Ayrıca fiyat ücret ve hayat standartları bakımından emekçi kitlelerin şartları son derece kötüydü. Çalışabilir erkek nüfusunun çoğunun askere alınması dolayısıyla çocuklar ve kadınlar iş yerlerinde çalıştırılmaktaydı. Açlık, mazinin kahramanlık ve onur dolu geçmişini gölgelemişti. Karaborsa ve hile günlük hayatın bir parçası haline dönüşmüştü. Lokanta artıklarından ekmek parçalarını toplayanlar artık yalnızca evsizler ve kimsesizler değildi.

Bu gruplara evi barkı, işi gücü olan insanlar da katılmıştı. Açlığın estirdiği kasırğa toplumda ahlaki yozlaşmayı da körüklemiş, esnafından, memuruna, işçisinden, köylüsüne kadar tüm kesimler genel bir acımasızlığın parçası haline gelmişlerdi. Devlet, köylünün ürettiği mahsulden vergi almak için, tarladaki ürünün tespitinin yapılma işini, görevli memurun vicdanına bırakmış ve bu noktadan kaynaklı olarak uygulama sırasında ciddi istismarlar yaşanmıştı. Bu durum, doğrudan doğruya devlet memuruna dolayısıyla devlete olan tepkiyi arttırmıştı.

---

²² a.g.e, s.78.

1.2 ÇOK PARTİLİ DÖNEME GİRERKEN TÜRKİYE

1.2.1 Ekonomik ve Toplumsal Koşullar

Cumhuriyet Hükümeti, 1923 koşullarında Osmanlı devletinden kalma zayıf ve atıl sanayi kapasitesini göz ardı ederek, ülkenin yeniden yapılandırılması amacıyla gerekli artığın tek kaynağını tarım sektörü olarak görmekteydi. Bu sektör, işgücünün %80'inden fazlasını istihdam ediyor ve milli gelirin %70'ini oluşturuyordu.²³ Hükümet, ilk iş olarak bir liberal ekonomi yani devlet eliyle toplumda var olan ticaret burjuvazisini, bir sanayi burjuvazisine dönüştürme projesini başlattı. Ancak arzulanan sonuç elde edilemedi. Bu başarısızlık süreci Hükümeti, devlet eliyle sanayileşmeyi gerçekleştirmek için korumacılık ve devletçilik olarak ifade edebileceğimiz iki temel ilkeyi uygulamaya mecbur bıraktı.

Hükümetin dışa kapanmacı ve devletçi modeli genel hatlarıyla değerlendirildiğinde daha iyimser sonuçlar yaratmıştı. Açık Ekonomi döneminde özellikle pamuklu bez ve şeker gibi temel tüketim mallarında dahi ithalata olan bağımlılık ortadan kaldırılamamıştı. Ülke, devletçi modelin uygulandığı dönemde ise; un, şeker ve dokuma gibi temel tüketim mallarını kendi üretir duruma gelmişti. Bu dönemde sanayinin sabit fiyatlarla yıllık büyüme hızının ortalaması % 11,6' idi. Dış ticaret açıkları ve dış kaynaklara bağımlı ekonomi yapısı ortadan kalkmıştı.²⁴ Ancak, devletin 1930-1939 sürecinde yarattığı ivme, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle farklı bir görünüm aldı.

Dış ticaretini büyük ölçüde Orta Avrupa ülkeleri ve Almanya ile gerçekleştiren ülke ekonomisi ağır bir darbe yedi. 1929'da Türkiye'nin toplam ihracatında Almanya'nın payı % 16, ithalatında ise % 23,5'di. Bu oran, Nazi iktidarı döneminde artarak 1937'de ihracat %36,5, ithalat ise % 47 yükselmişti. Almanya ile 1938 ve 1939 yıllarında yapılan ihracat oranı sırasıyla % 47,6 ve % 42, ithalat oranı ise sırasıyla %51,4 ve % 53'dü.

Bu oranlar savaş öncesi süreçte dış ticaretin yarısının Almanya'ya bağlı olduğunun göstergesiydi. Savaşın başlamasıyla Türk dış ticareti hızla geriledi. 1939

---

²³ Çağlar Keyder, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, Ankara 1983, s.193.

²⁴ Boratav, a.g.e. s.55,56.

yılında toplam ihracatımız 127 milyon TL ve ithalatımız 118 milyon TL iken, 1940 yılında ihracatımız 111,5 milyon TL, ithalatımız ise 69 milyon TL'de kalmıştı.²⁵

Türkiye, İkinci Dünya Savaşına girmemesine rağmen savaş koşullarının dünya ölçeğindeki olumsuz şartlarından etkilenen ülkelerin başında gelmekteydi. Dış olumsuz koşulların yanı sıra ülkenin savaşa girme olasılığı çerçevesinde yapılan hazırlıklar da ekonomi üzerinde sarsıcı etkilere neden olmuştu. Savaş koşulları, olumsuz etkilerini özellikle ithalat üzerinde göstermişti. 1937-1939 yıllarında ortalama 736 milyon TL'lik ithalat oranı, 1940-1945 sürecinde 348 milyon TL'ye gerilemişti.²⁶ Hükümetin bütçe harcamaları hızla artarken, artışı dengeleyecek somut kaynaklar ikame edememesi de enflasyonun kontrolden çıkmasına neden olmuştu.

Savunma harcamaları bütçede önemli gider kalemlerinden biriydi. 1938 yılında tüm giderlerin içinde Mili Müdafaa Vekâletine ayrılan pay % 30.31, 1939'da % 43.32, 1940'da % 53.24, 1941'de % 55,44, 1942'de % 54.42, 1943'de % 52.52, 1944'te % 51.12 ve 1945'te % 40.88 olmuştu. Toplam bütçe içerisinde Mili Müdafaa Vekâletine ayrılan pay hızla artmıştı. Başka bir ifadeyle, 1938 yılında bütçeden savunmaya ayrılan pay 94,5 milyon TL, 1939'da 173 milyon TL, 1940'ta 290,5 TL, 1941'de 322,5 milyon TL, 1942'de 497,5 milyon TL, 1943'te 542,5 milyon TL, 1944'te 554 milyon TL ve 1945'de de 248 milyon TL şeklindeydi.²⁷

Aslında enflasyon sürecinin hızlanması 1939 yılında Ankara Hükümeti'nin İngilizlerden 15 milyon sterlin değerinde altını borç olarak almasıyla başladı. Alınan altın Türkiye Merkez Bankasına devredildi. Merkez Bankası, altınlara karşılık hükümete 1939-1940 yıllarında 250 milyon TL avans verdi. Aynı süreçte Toprak Mahsulleri Ofisi ve iktisadi devlet teşebbüslerinin kredi gereksinimleri de büyük ölçüde Merkez Bankası tarafından karşılandı. Para arzı 1938 sonunda 219 milyon TL düzeyinden 1944 sonunda 995 milyona çıktı. Merkez Bankasının kamu kesimine açtığı kredilerde bu dönemde 89 milyondan 773 milyon TL ye yükseldi. Böylece fiyatlar genel düzeyi, Ekonomi Bakanlığının toptan eşya fiyatları endeksine göre 1938-1943 arasında 5 kat yükseldi.

---

²⁵ Timur, a.g.e. s.174,175.

²⁶ Tezel, a.g.e. s.179,180.

²⁷ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Ankara 1996, s.247.

Bu tablo bir süre sonra kendisini mal kıtlığı ve ürünlere konan narhla hissettirecekti.²⁸ Tarımsal ürünün devlet tarafından sabit fiyatlarla alınması ve hızla artan imalat malları fiyatlarına yetişemeyen köylüler, ürünlerini saklayarak karaborsacılara satmaya başladılar.²⁹ Enflasyon ve mal kıtlığından zarar gören sınıflar, sabit gelirliler ve köylülerdi. İmalat sanayinde çalışan işçilerin ücretleri 1939-1940 arasında %40 oranında azaldı. Bu dönemde emeklilere yapılan kişi başına ödemelerde inanılmaz düşüşler oldu. Ödemeler, 1938’de 1.420 TL’den 1945’te 274 TL’ye indi.³⁰

Bu koşullar hükümetin elini zayıflatıyordu. Saydam hükümeti mevcut bütçeyi sarsmadan ordu ve halkın iâşe ihtiyacını karşılamayı; ticareti devlet eliyle yönlendirmeyi ve anti demokratik uygulamaları hayata geçirmeyi tercih etti.³¹ 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunuyla hükümet, ekonomik yaşama daha fazla müdahale imkânı buldu. Ülkede tarım ürünlerinin ve gıda mallarının üretim ve tüketimini dengelemek ve stok biriktirmek için tüm ticari stok ve pazarlanabilir ürünün kamu kuruluşlarına devredilmesini sağlayacak kararlara imza atıldı.

Recep Peker hükümetinin, müdahaleci ve devleti ekonomi hayatının temel düzenleyicisi haline getiren sistemi istenen sonucu yaratmadı. Savaş koşullarında mal kıtlılığı ve karaborsa bitirilemiyordu. Saraçoğlu hükümeti ise özellikle tarımsal üretimin üzerindeki devlet müdahalesini gevşetmişti. Gıda mallarında ticarete izin vermiş, ticaret sektöründe resmi fiyatları dondurmaktan vazgeçmişti. Ancak bütün bu önlemlere rağmen, fiyatlarda ani tırmanmalar yaşandı. Yaşanan ani fiyat tırmanmaları geniş halk kitlelerinin üzerindeki baskıyı arttırıyor, günlük geçimi zorlaştırıyordu.

CHP’nin 1935 Mayıs’ında toplanan 4.Büyük Kurultay’ında alınan kararla devlet ile parti bir ve bütün haline gelmişti. İç işleri bakanı partinin genel sekreteri olmuş, illerde valilere parti başkanlığı görevi verilmişti. Parti, 26 Aralık 1938 tarihinde yaptığı toplantıda İnönü’nün değişmez genel başkanlığını karara bağlamıştı. Bu kararla, parti devleti yapısı tam anlamıyla hâkim duruma getirildi. Savaş,

---

²⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, İstanbul 2010, s.23.

²⁹ Keyder, a.g.e. s.209.

³⁰ a.g.e. s.259.

³¹ Koçak, a.g.e. s.254,255.

ülkedeki yaşam koşullarını güçleştirmişti. Toplumsal yaşamda ihtikâr, rüşvet, karaborsa yaygınlaşmış, açlık günlük hayatın bir parçası haline gelmişti. Bu tabloyu dönemin tanıklarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu şöyle ifade ediyordu:

“... Zeytinyağı piyasasını inhisar altına alan bakan mı istersiniz, kara borsacıları koruyan vali, umum müdürü vs. O devirde bunların her köşe başında size sırttıklarını görebilirdiniz. Bu yüzden memleket öylesine bir buhran içine düşmüştü ki, bir lokma has ekmekten, bir avuç şekerden tutunda bir kilo çiviye kadar bütün ” zaruri havayiç” altın pahasına elde edilebilir lüks maddeler sırasına girmiş ve geçim sıkıntısı harp halinde bulunan memleketlerde bile görülmeyen bir vahamet arzelmeye başlamıştı. Hükümet başkanı zavallı Refik Saydam her ne kadar bir “iaşe teşkilatı” kurmak ve birkaç madde üzerinde tayınlamaya teşebbüs etmiş ise de bu teşebbüsünü halkın şikâyetleri ve direnmeleri yüzünden yürütmeye imkân bulamamanın acısıyla bir kalp sektesine uğrayarak ölüp gitmiştir. Bu şikâyetlerin, bu direnmelerin nasıl isyanımsı bir şekil aldığı, İstanbul’da geçirdiğim birkaç ay içinde pek yakından müşahede ettim. Her meslekten her sınıftan kime rastladım ise hemen hepsi, hükümet ve dolayısıyla İsmet Paşa aleyhine ateş püskürüyordu ve bu hal beni adeta telaşa düşürmüştü...”³²

Bazı temel besin maddeleri karneye bağlanmıştı. Devlet, özellikle kentlerdeki iaşe probleminin çözümü için tarımsal ürünleri zorunlu olarak alıyordu. Piyasadaki malların fiyat denetimlerinin sağlanması amacıyla Fiyat Murakabe Teşkilâtı ve Fiyat Murakabe Komisyonları kurulmuştu. Ekonominin tam teşekküllü olarak kontrol altına alınmasının hukuksal zemini de hazırlanmıştı. 18 Ocak 1940’da Milli Koruma Kanunu çıkarıldı. Buna ek olarak, Koordinasyon heyeti ve İaşe Müsteşarlığı gibi kurumlar tesis edilmişti.

Ancak bu çabalar ekonomideki dengeyi tesis etmeye yetmiyordu. Mahmut Goloğlu, o yıllara ilişkin gözlemlerini, sonraki sürecin muhalefet saflarında yer alacak bir siyasetçisi olarak daha eleştirel bir perspektiften gerçekleştiriyor ve

---

³² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İstanbul 2006, s.152,153.

Türkiye’de söz konusu dönemde içinde bulunulan siyasal değişim arzusunu yansıyordu:

Aynı tek partinin uzun süre iktidarda kalmış olmasının doğurduğu bıkkınlığa Milli Şef döneminin yarattığı özgürlük özlemi, hayat pahalılığı ve geçim zorluğunun sıkıntıları, adam başına günde 125 gram ekmeğin aile sofrasında paylaşılmasının ve ölüye kefen bezi bulamamanın üzüntülerine Dünya Savaşı’nın Türkiye’yi de etkileyen bunalımları eklenmişti. Özetlemek gerekirse aleyhteki şartlar öylesine bir araya gelmişti ki; tüm ulus ne olursa olsun, Halk partisini iktidardan uzaklaştırma hevesine kapılmıştı.³³

Savaş yılları, toplumsal yaşamın içinde var olan tüm sınıf ve gruplara belli ölçülerde bedeller ödetiyordu. Üretim azalmış, toplam talep hızla artarken toplam arz geride kalmış ve fiyat artışları kontrolden çıkmıştı.³⁴ Hükümet, narh uygulaması ve fiyat murakabesi gibi fiyat kontrol yöntemlerini uyguluyordu. Böylece bir malın piyasada satılacağı fiyat belirleniyor ve bunun dışına çıkmak yasaklanıyordu.

Ancak bütün ekonomik dengeler bozulmuştu. Dışarıdan ne mal alınabiliyor ne de satılabiliyordu. Ticaret erbabından, memuruna, köylüsüne kadar tüm sosyal grup ve sınıflar ayakta kalmaya çalışıyorlardı. Vergisini ödeyerek normal koşullarda ticaret yapan esnafın bu şartlar altında işletmesini ayakta tutması olanaksızdı. Bu durumda esnaf, ahlaki kriterleri de zorlayarak ihtikâra önyak oluyordu.

Koşullar, toplumun tüm kesimlerinin direncini kırmıştı. Karaborsayla mücadele konusunda vatandaş istekli değildi. Bu süreçte devletin potansiyel güçsüzlükleri de ortaya çıkmıştı. Devlet memurlarının, hem nicelik hem de nitelik olarak yetersizlikleri alınan kararların sahici bir biçimde uygulanmasını engellemekteydi. Esnaf aşırı kazanç kaygısına düşmüştü. Devletin hukuksal ve yönetsel bürokratik prosedürleri de savaş şartlarıyla mücadele konusunda engeller oluşturuyordu.

---

³³ Rıfki Salim Burçak, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, Ankara 1979, s.28.

³⁴ Necati Aksanyar, Murat Biçer ‘ ‘ 2.Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında ve Kamu Oyunda Yansımaları ‘ ‘, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 21, Kütahya 2008, s.381.

Enflasyon inanılmaz boyutlara ulaşmıştı. Bu, doğrudan doğruya sabit gelirli ve maaşla çalışan insanların düşmanıydı. Parayı yetiremeyen memurlar rüşvete yöneldiler. Köylüler ise yol vergisi, hayvan vergisi gibi vergi kalemlerinden kafalarını kaldıramıyor ve açlıkla karşı karşıya kalıyordu. Bu yıllarda iâşe müsteşar yardımcılığı görevinde bulunan Şevket Süreyya Aydemir, bir teorisyen ve devlet memuru olarak durumun vahametini, günlük işlerin yürütülmesini sağlayan devlet görevlilerinin ne denli zor durumlarda olduğuna gönderme yaparak anlatıyordu:

Sabah güneş doğarken gözünü yeni doğan güne açan her vatandaş, o gün sofrasına bir dilim ekmek koyup koyamayacağını ve ordunun yönetim mevkilerinde görevli her komutan, o gün askerine ne yedireceğini, yemsizlikten kırılan hayvanlarına bir avuç yem bulunup bulunamayacağını, uçaklarına motörlere kaç günlük benzin ve motorlu vasıtalarına kaç tane yedek lastik bulabileceğini kaygı ile düşünüyordu. Mesela İzmir’de palamudun, küspenin una karıştırılmasını gerektiren tedbirler alınmak zorunda kalınıyordu. İzmir Valisi bir gün bana İzmir’de kasasını açarak: “ İşte dün fırınlardan çıkan ekmeğin bu. Bir tanesini hatıra olarak saklayacağım diyerek.” taşla moloz, kara ile hamur arası daha doğrusu çamur göstermişti.³⁵

Yokluk ve yoksunluk sürecinin günlük hayatın içerisinde kitleler üzerinde yarattığı yıkım inanılmaz boyutlara ulaşmıştı. Ancak bütün bu manzaranın dışında toplumun gerçekleştirdiği örtük bir direnişte söz konusuydu. Kitleler, salt görünüş itibarıyla uygulamalara boyun eğmiş gibi gözükseler de arka planda bir meydan okuma içindeydiler.³⁶ Hükümet, vergi koyuyor, tahsilât için memur gönderiyor ve tüm bürokratik denetim mekanizmalarını kullanıyordu. Yine de istediği sonucu elde edemiyordu. Vatandaş, ürünü saklıyor ve karaborsada satmak suretiyle denetimsiz ekonominin devamını sağlıyordu.

Bu koşullarda ekonomi kontrol altına alınamıyor ve bütçe dengeleri tesis edilemiyordu. Kontrolsüz ve ihtikâra teslim olmuş ekonomik yapı, kitlelerin günlük yaşamına açlık ve çaresizlik olarak dönüyordu. Halk Partisi eski milletvekillerinden Fahir Giritlioğlu, bu tabloyu şöyle ifade ediyordu:

---

³⁵ Burçak, a.g.e, s.29.

³⁶ Murat Metinsoy, İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye, İstanbul 2007, s.43.

“... Mahsulün tarlada tahmininin yapılabilmesi işlemi, bu kanunu tatbik amacıyla görevlendirilen memurlara bırakıldı. Hububat kıtlığının hâkim olduğu tarihte bu şekildeki tahminler hadsiz hesapsız suistimallere yol açtı. İlerideki yıllarda da bu vergi halk arasında - yeşil ekin vergisi - adı altında alınıp durdu. Köylerden alınan hububatı depo edecek bina, silo, depo olmadığı için ekinler bir şekilde istasyon civarlarında, yol kenarlarında toprak üzerine yığıldı. Toplanan hububat silâhına alınan askerin ve orduda beslenen hayvanatın ihtiyaçları için dahi gereği şekilde kullanılmadı. Lüzumlu yerlere sevki kabil olmadı. Yağışların ve havanın tesiri ile mühim kısmı çürüyüp gitti. Karadeniz halkı ekin ve ekmek sıkıntısı çektiği halde hububatın o bölge halkına tahsisi kimsenin aklına gelmedi. Trakya tahliyesi sebebiyle halk arasında açlık başlamıştı. Bizzat Edirne'nin içinde fakir halktan açlık sebebiyle şişerek ölenler görülmeye başlamıştı...”³⁷

Tek parti döneminin 1939-1945 arası sürecinin rüşvet, yol parası, tahsildar istismarı, jandarma baskısı gibi olguları, yönetici elitin kötü yönetim sicilinin kanıtlarıydı. İktidar, icraat alanında istikrar, güven ve huzur tesis edemedikçe sertleşiyordu. Sertlik, zorunlu çalıştırma yasalarıyla, basın üzerine konan sansürle, Varlık Vergisi uygulamasıyla perçinleniyordu. 1923 yılından itibaren yaratılan devlet-toplum uzlaşması parçalanıyordu.

Büyük bir uzlaşmanın ve kendine güvenin ürünü olan Cumhuriyet, halkın gözünde kuşku bulutlarını üzerine çeken ve kimin için var olduğu tartışmaya açılan ve itibarı sürekli azalan bir kimliğe bürünmüştü. Devlet, tüm yapısı ve kimliğiyle bürokratik bir aygıtla dönüşmüş, savaş koşullarının yarattığı açlığı kutsayan bir vaziyet almıştı. Seferberlikten kaynaklı olarak genç erkek iş gücü silâhındaydı. Bu durum, önemli noktalarda iş gücü kaybına neden olmuştu.

Erkek iş gücü eksikliği hem sanayi üretimde hem de tarımsal üretimdeki üretim kaybının temel nedeniydi. Sanayi ve tarım üretimindeki tıkanma ise iaşe sorunuyla doğrudan ilişkiliydi. Üretemeyen ülke, bir süre sonra açlık sorunuyla karşı

---

³⁷ a.g.e. s.30.

karşıya kalmıştı. Bu tablodan sıyrılmamanın yollarını arayan hükümet, Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, İş Mükellefiyeti gibi uygulamalara girişti.

Bu uygulamalarla Hükümet, küçük üretici köylünün tek yaşam olanağını elinden alıyordu. Özellikle tarımsal ürünün piyasa koşullarının çok altı fiyatlarla zorla satın alınması küçük üreticinin belini bükmişti. Bu ortam içinde yaşayan büyük çiftçi, üretim oranları yüksek olduğu için direnebiliyor. Hatta ürününü karaborsada satarak kar oranını yükseltiyordu. Hükümetin vergi tahsilatları konusunda uyguladığı yöntemler de ayrıca istismarlara neden olmuştu.

Vatandaştan alınacak verginin tespiti göz kararıyla memurlar tarafından gerçekleştiriliyordu. Daha sonra Tahmin Komisyonu adında bir kurum tesis edilmişse de suistimallerin önüne geçilememişti. Eski ordu senatörü Selahattin Acar yayımladığı anılarda savaş sırasında Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun yarattığı belirsizliğin ve hayal kırıklığının ne boyutlarda olduğunu şöyle ifade ediyordu:

Millet büyük bir geçim sıkıntısı içerisindeydi. Hükümet köylülerin ürünlerinin yüzde onunu vergi olarak almakta idi. Rüşvet, almış yürümüşü. İstenen ürünü veremeyen köylere gazyacağı dağıtımı yapılmıyordu. Köylü de vergisini ödeyebilmek için, ürünün içine kum katıp ağırlaştırıyordu. Yol parasını veremeyen köylere de gazyacağı dağıtımı yapılmıyordu. Yol parasını veremeyen köylüler habire çocuk yapıyorlardı. Çünkü 5 çocuklu ailelerden yol parası alınmıyordu.3 çocuklu bir kadın, yol parasını vermediği için elleri kelepçeli götürülmüştü. Tahsildarlar okur-yazar olmayanlara verdikleri makbuzlara eski tarihler atıp devamlı olarak yol parası istiyorlardı. Bir kadının tek horozunu da vergi borcuna karşılık haczetmişlerdi. Jandarmanın baskısı da dayanılmayacak dereceye varmıştı.³⁸

İkinci Dünya savaşı sırasında buğday yokluğu ve ekmek sıkıntısı vatandaşın gündemdeki en önemli problemiydi. Savaş koşullarının yarattığı darlığın yanı sıra olumsuz hava şartları da buğday kıtlığındaki temel faktördü. Ancak bir başka neden de devletin vatandaşın vergi karşılığı topladığı ürünün depolamasını yapamaması ve korunaklı bir biçimde muhafaza edememesiydi. Bu amaçla kurulmuş Toprak Mahsulleri Ofisi, kapasite sorunları yaşamış ve ihtiyaca cevap verememişti. Mevcut

---

³⁸ Mahmut Goloğlu, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, Ankara 1979, s.25,26.

tahılın, olamayan bölgelere sevki de ülkede bayındırlık faaliyetlerinin yetersizliği dolayısıyla mümkün olmamıştı.

Karadeniz Bölgesinde dönemi yaşamış köylülerle yaptığım mülakatlarda, buğday yokluğunun doğrudan açlığa neden olan bir olgu olduğunu ve dönemin yetkilileri tarafından çözülemediğini görmekteyiz. Bu bağlamda dönemi Ordu ili Anbarcılı köyünde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak yaşayan Hüsamettin Özkurt'un gözlemleri zikredilmeye değerdir:

1945 öncesinde bölgede yiyecek yoktu. Ekmek yoktu. Mesela babamlar katırlarla beraber mısır almaya (ekmek yapmak için) yükseklerle, Alıca bölgesine gittiler ancak tedarik edemediler. Açlık çoktu. Savaştan sonra ferahladık.³⁹

Hükümete yöneltilen tepkilerin ve eleştirilerin temel çıkış noktası, vatandaşın günlük yaşamın içinde karşı karşıya kaldığı sıkıntılar olsa da, diğer bir konu da bu ortamı ranta çeviren istismarcılara gerekli ve önleyici müdahalelerin yapılamamasıydı. Her şeyi kontrol kaygısına düşen yönetim iradesi, hiçbir şeyi yönetemez duruma gelmişti. Hatta bu ortam, özellikle yöneten zümrelerin kendi içinden manipüle ediliyor ve nemalanma sürecinin içine bizzat iktidar partisi mensupları da katılıyordu. Kazım Karabekir, bu ve buna benzer durumlara anılarında değinerek serzenişini dile getiriyordu:

İngiltere'de ve Amerika'da zenginler, milletvekilleri ve bakanları bile harp müddetince elbise yaptırmayarak yamalı gezdikleri halde, bizde yılda birden fazla elbiselik ve çamaşırlık verildi. Hükümet, iyilik yapacağım diye suistimalin ve hırsızlığın kapılarını açtı. Fikir nereden geldi bilmiyorum. Ekonomi Bakanlığı dar gelirlilere bol elbiselik ve çamaşırlık kuponları dağıttı. Bunların fazla fiyattan satılması için müsaade de verildi. Karaborsacılık çoluk çocuklar vasıtasıyla açık Mısır Çarşısının içinde, dışında yerli mallar pazarının içinde, dışında Aksaray'da vesaire park meydanlarında, fazla fiyatla kupon alışverişine başladılar. Bu kuponlar, çuvallarla yine göz önüne yerli mallar pazarına girdi ve ucuz fiyatla, toplarla kumaş alındı ve

---

³⁹ Hüsamettin Özkurt, mülakat, 1.07.2011.

herkesin gözü önünde üç-beş yüz metre ötede hususi mağazalara taşındı. İki üç misli fiyatla apaçık satışa çıkarıldı. Bunu bazı tüccarlar bana şikâyet ettiler ve bu ameliyeyi gösterdiler de... Kimlerin nerelerde işler bitirdiği ve yüz binlerce lira vurduğunu imza altında bildirdiler. İstanbul'da halkla temasımızda bu açık karaborsadan şikâyetler oldu. Bazı gazeteler milletvekillerinin de bunu hoş gördüğü hakkında neşriyat yaptı.⁴⁰

Yöneten zümrelerin toplumda yaşanan açlığa ve yoksulluğa ilişkin duyarsızlıklarına eleştiriler yapılmıyor değildi. Genel olarak ekonomik koşullar, hükümetin ekonomiyi yönetim anlayışı ve günlük işleyiş, bu eleştirilerin odak noktasını oluşturuyordu. Fiilen yönetememe durumu, kitlelerdeki memnuniyetsizlikle birleşince, İktidar tahammülsüzlüğü bir kat daha artıyordu. Bu durum, doğrudan ve aracısız olarak anti demokratik uygulamaların önünü açmıştı. Sabiha Sertel, söz konusu durumu çarpıcı biçimde dile getiriyordu:

İsmet Paşa iktidara geldikten sonra, halk partisi içinde bürokrat grup kuvvetlendi.” Cemiyetler Kanunu” ile teşkilatlanma hürriyeti yok edildi. Mevcut teşkilatlar kontrol altına alındı. Basın şiddetli bir baskı altına girdi. Kanunlarda yapılan değişmelerle 1924 Anayasası'nın sağladığı nispi hürriyetler dahi yok edildi.⁴¹

Söz konusu dönem Türkiye'de yaşam kalitesinin tüm boyutlarıyla düştüğü bir dönemdi. Çalışma hayatında hafta tatilinin iptal edilmesi ve fazla mesai uygulatma gibi birçok parametrede geriye doğru bir gidiş yaşandı. Erkek iş gücünün silah altında olmasından dolayı kadınlar ve çocuklar iş yerlerinde çalıştırılmaya başlandı. Tarım kesiminde de durum kötüydü. Eşleri askerde olan köylü kadınlar toprağı verimli biçimde işleyemiyorlardı.

Yasaların sadece fakirlere uygulandığı ve varlıklıların korunduğuna ilişkin bir algı toplumda yaygın hale gelmeye başlamıştı. Bu algı, kitlelerin rüşvet ve hile ortamını içselleştirmelerine neden oluyordu. Savaş koşulları Türkiye'de hem mikro düzeyde hem de makro düzeylerde ticaret yapan sınıfları da köşeye sıkıştırmıştı. Bu

---

⁴⁰ Kazım Karabekir, *Ankara'da Savaş Rüzgarları*, İstanbul 2000, s.24,25.

⁴¹ Sabiha Sertel, *Roman gibi*, İstanbul 1969, s.212.

sınıflar, ticari var- oluşlarını sürdürebilmek için ciddi çabalar sarf etmişler, sıkı rekabet koşullarına direnemeyen işletmeler yok olup gitmiş, kalanlar ise tam anlamıyla bir var olma mücadelesi vermişlerdi. Dönemin, ticaret hayatına etkilerini iş dünyasının önemli isimlerinden Vehbi Koç'un anılarında bulmak mümkündür:

Türkiye,2.Dünya Savaşı'na girmemekle birlikte bu savaştan büyük çapta etkilendi. İhtiyacımız olan mallar yeterince gelemediğinden, fiyatlar alabildiğine yükseldi, büyük bir karaborsa başladı. Bu durumlarda, piyasada ihtiyaçtan az mal bulunduğu için, arz-talep kuralı alış verişe hâkim oluyor, ihtiyaç sahibi, malını kaça bulursa almak zorunda kalıyor. Bu gibi satışlar yasa dışı olduğundan satan firmanın resmi kayıtlarına geçmiyor, fatura verilmiyor devlet de bundan büyük zarar görüyordu. Karaborsadan anormal kazanç sağlayan insanlar, anormal derecede para harcıyor, bir kısım halk yoksulluktan acı çekerken, öbür taraf zevk ve safa içinde yaşıyor, çeşitli sıkıntılar acılar doğuyor, böylece savaşlar ahlakı o kadar bozuyor ki, önüne geçmenin imkânı kalmıyor. Böyle durumlarda Hükümet, iş sahiplerine kontenjanla bir ölçü içinde döviz veriyor, bu dövizle mallar geliyor siz mallarınızı mağazanıza koyup satıyorsunuz. Milli Koruma Kanunu çıkmış, dükkânınıza gelen müşteriye, olan mal için yok diyemezsiniz. Bu malı dükkâna satmak üzere koyduğunuz zaman iş satıcının vicdanına kalıyor. Malı satan satıcının aylık ücreti 500 lira, satacağı mal, söz gelişi bir otomobil parçası ise, Milli Koruma Kanunu gereğince tanesi 300 lira karaborsa fiyatı 1500 lira. Bu kadar farklı rakamlar karşısında alıcı, mal satan tezgâhtarı para vererek, ziyafetler çekerek şu veya bu şekilde elde ediyor.⁴²

Türkiye'nin büyük şehir olarak nitelendirilecek kentlerinde, bugün bile temel bir problem olan gecekondular sorunu ve çarpık kentleşme gerçeğinin ilk nüveleri de İkinci Dünya savaşı döneminde ortaya çıkmıştı. Parasızlık ve açlığın yaygın olduğu şartlarda, barınma sorunu da hayati önemdeydi. Günlük geçimi sağlama kaygısına düşen kitleler, barınma sorununu da delme çatma barakalar inşa ederek çözmüşlerdi. Konuyu, 100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondular adlı çalışmasıyla Ruşen Keleş özenli bir biçimde anlatmaktadır:

---

⁴² Vehbi Koç, *Hayat Hikâyesi*, İstanbul 1973, s.66.

Gecekondu Türkiye’de 2.Dünya Savaşı yılları içinde ortaya çıkmış bir sosyal olaydır.1948 yılında, gecekonducularla mücadele etmeyi amaçlayan ilk yasa çıkarılıncaya kadar,25-30 bin gecekonduunun büyük şehirlerde inşa edildiği tahmin edilmektedir.1953 yılında, izinsiz yapıları ilgilendiren ikinci yasa çıktığı tarihe kadar gecekondu sayısı 80.000’e varmış bulunuyordu. Bu rakam, 1960 yılında 240.000, 1970 yılında ise 500.000 olmuştur. İmar ve iskân bakanının yakında yaptığı bir açıklamaya göre gecekondu sayısı 700.000’e yaklaşmıştır.25 yılı bulan bu dönem içinde bu konuda çıkarılan her yasa, gecekondu yapmayı ve yaptırmayı yasaklamıştır. Buna rağmen gecekondu sayısı durdurulamamıştır. Ankara’da 1960-1970 arasındaki 10 yıllık dönemde, gecekondu sayısının 70.000’den 140.000 yükseldiği görülür.⁴³

Daha Atatürk hayata gözlerini yumarken, Ankara Borsasında buğdayın fiyatı 4 kuruştı ve bu fiyatla köylünün yaşama olanağı yoktu.⁴⁴ Şartlar, köylüler ve sabit gelirliler için zordu. Ancak 1939 ve 1945 arası dönemde ortaya çıkan gerçeklik, devleti yapısal yetersizlikler ve kapasite sorunları anlamında kilitlemişti. Bu koşullarının yarattığı ihtikâr, rüşvet ve karaborsa devletin en zirvesinden, İsmet Paşa’dan da eleştiriler almaktaydı. İnönü, 1 Kasım 1942’de TBMM’nin açılış konuşmasında rüşvet, karaborsa ve uyanık tüccar üçgeninden şikâyet etmekteydi:

Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski bataklık, çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metası yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir suretle kundak koymaya çalışmaktadır. Üç beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır. Devlet ve Millete sövmek, milletin nefesine ve hükümetin güvenini zehirlemek iktidarını kimseye vermemeliyiz. Ticaretin ve iktisadi faaliyetlerin

---

⁴³ Ruşen Keleş,*100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu*, İstanbul 1972, s.184.

⁴⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı*, İstanbul 2007, s.230.

serbestliğini bahane ederek milleti soymak hakkını hiç kimseye, hiçbir zümreye tanımamalıyız.⁴⁵

İkinci Dünya savaşında Türkiye gerçekliği, sadece siyasetçilerin ve akademisyenlerin çeşitli vesilelerle temas ettikleri bir konu olmayıp, aynı zamanda edebiyatçıların da eserlerinde işledikleri konuların başında gelmekteydi. Bu anlamda, Romancı Adnan Binyazar, *Masalını Yitiren Dev* isimli çalışmasında, savaş sırasında yaşadıklarını şöyle ifade ediyordu:

Bir gün, kapağını açınca güzel kokan bir şey bulduk. Üstünde ‘’ Diş Macunu’’ yazıyor. O güne kadar diş fırçalama diye bir şey bilmiyoruz. Kokusuna bakarak bunun lezzetli bir yiyecek olduğunu sanıyoruz. Tüpün içindeki diş macununun kokusu hoşumuza gidiyor. Tadımı, kokusu güzel, yemesi berbat bir şey. İstanbullular ne olduğunu bilirler diye diş macununu eve getiriyoruz. Belki ekmekle yenirse iyi olur diye düşünüyoruz. Kutudakinin diş macunu olduğunu görünce, evdekiler aç soluklarıyla gülüp alay ediyorlar bizimle.⁴⁶

2.Dünya Savaşı’nın Türkiye özelinde yarattığı gerçeklik tüm parametreler açısından sıkıntı verici boyutlardaydı. İktidar hem çalışma hayatını hem de toplumsal yaşamın bütününü kapsayacak biçimde bazı önlemleri almaya çalışmıştı. Ancak gerek devletin yetersizlikleri gerek uygulamalardaki aksaklıklardan savaş gerçekliğinin yarattığı toplumsal acıları belli ölçülerde dahi gideremedi

---

⁴⁵ a.g.e. s.31,32.

⁴⁶ Adnan Binyazar, *Masalını Yitiren Dev*, İstanbul 2010, s. 95,96.

1.2.2 Savaş Sürecinde Çalışma Hayatına Müdahaleler

2.Dünya Savaşı sürecinde Türkiye gerçekliğini doğru tahlil etmenin ve yöneten zümrelerle, yönetilen sınıflar arasında gerçekleşen ontolojik kırılmanın temel nedenlerinin ne olduğunu anlamının ilk aşaması, bu dönem içerisinde devletin çalışma hayatına getirdiği bir dizi hukuksal yeniliğin, günlük hayatı ne biçimde etkilediğini doğru analiz etmektir. Cumhuriyet'in yönetici elitleri, 1939 koşullarında tüm projelerini savaş dışı kalmak ve ülke içinde bütçe dengelerini tesis etme üzerine kurmuşlardı. Ancak, dış dünya ekonomi konjektürünün son derece kötü olduğu ve Avrupa'nın ortasında oluk oluk kanın aktığı bir döneme, Türkiye'nin bir devlet olarak mevcut güçsüzlüklerini ve yetersizliklerini de eklediğimizde, günlük geçimi sağlamanın olanaksızlaşması şaşırtıcı değildir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında dış ticaret dengelerindeki bozulma, Cumhuriyet hükümetinin elini kolunu bağlamıştı. Yüksek enflasyon, mal kıtlığı, stokçuluk ve karaborsa, dönemi karakterize eden temel niteliklerdi. Kentlerde ve kırsal yaşamda insanlar, temel tüketim maddelerini dahi bulamaz duruma gelmişlerdi. Bu durum, halkın üzerinde hala hazırda var olan sefaleti artırmakla kalmamış, başka bir kesime de ciddi bir rant kapısı açarak, savaş zengini bir grubun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. Bu koşullar, kitleler üzerinde var olan tedirginlikleri artırmış ve yönetici eliti de daha farklı ve radikal önlemler almaya itmişti.

Refik Saydam Hükümeti ekonomi hayatında hüküm süren bu kargaşa durumuna son vermek için 18 Ocak 1939'da " Milli İktisadi Kanun Projesi" adlı yasayı TBMM'de kabul ettirmiş ve 19 Şubat 1940'da uygulamaya başlamıştı. Kanunun pratikteki yönetimi ise, Koordinasyon Heyeti adında, başkanlığını Başvekilin yaptığı, üyeleri ise çeşitli Bakanlardan oluşturulan bir kurula verilmişti. Bu kanun, hükümete ekonomiyi düzenleme anlamında geniş yetkiler veriyordu.⁴⁷ Kanunun birinci maddesi ancak bazı durumlarda devleti, ekonomiyi düzenleyici ve yönlendirici nitelikte yetkilerle donatmaktaydı.

Bunlar: Umumi veya kısmi seferberlik, devletin bir harbe girmesi ihtimali, Türkiye Cumhuriyet'ini de ilgilendiren yabancı devletlerin birbirleriyle harp haliydi.

---

⁴⁷ a.g.e. s.248,250.

Hükümetin müdahale alanı; sanayi ve maden kuruluşlarında üretimin miktarını tespit ederek, gerekli programı uygulatmak, işletmeler de bulunan makinelere ve araçlara çalışma mükellefiyeti getirmek ve belirlenen kriterlere uymayan işletmelere el koymak biçimindeydi.⁴⁸

Hükümet, yükselmekte olan enflasyona ve artan ihtikâra tedbir amaçlı fiyat murakabe komisyonları kurdu. Ticari hayata alıcı olarak girdi ve karaborsayı önlemeyi hedefledi. Ayrıca çalışma hayatının en temel unsuru olan işçileri de zapturapt altına alan bazı düzenlemelere imza attı. Buna göre, vatandaşlara ücretli iş yükümlülüğü getiriyordu. Özel işletmelerin üretim hedeflerine ulaşmaları için gerekli işçi kadrosunu sağladı. Aynı zamanda işçilerin mazeretsiz işyerlerini terk etmeleri yasakladı.⁴⁹

Tarımsal üretimde Milli Koruma Kanunu'ndan darbe yemişti. MKK'nın 41.maddesine göre, ekilen her dört hektar arazi için bir çift öküze mükellefiyetten kaynaklı el koyuluyordu. Böylece küçük üretici tek var oluş olanağını kaybediyor ve üretim şansı bulamıyordu.⁵⁰ Mili Koruma Kanunu'nun mecburi iş mükellefiyeti, Zonguldak kömür ocaklarında uygulamasının dışında, Bayındırlık Bakanlığı'nın yol, köprü, meydan, iskele inşaatlarında ve Etibank'a bağlı bazı linyit işletmelerinde (Soma, Değirmisaz ve Tavşanlı) de uygulanmıştı.⁵¹ Uygulamaların özellikle 1944 sonrası biçimleri iş yerlerine gitmeyen ya da firar eden işçilerin kolluk kuvvetleri tarafından cezalandırılmaları ya da zorla geri getirilmeleri biçiminde cereyan etmişti.

Milli Koruma Kanunu çerçevesinde uygulanan zorunlu çalıştırma ve iş mükellefiyeti, özellikle Zonguldak ve Ereğli bölgesinde yer alan işletmelerde sert bir biçimde uygulanmıştı. Bu amaçla, iş mükellefiyeti müdürlüğü kurulmuş, müdürlüğün bünyesinde yer alan memurlar, muhtarlar aracılığıyla köylerden işçi toplamaya başlamışlardı. Ayrıca mükellefiyetten kaçan köylü ve işçileri yakalamak için özel jandarma ekiplerinin yer aldığı Tahkimat Komutanlığı da tesis edilmişti.

---

⁴⁸ a.g.e. s.177.

⁴⁹ a.g.e. s.178.

⁵⁰ a.g.e. s.179.

⁵¹ a.g.e s.180.

İnsanın psikolojik ve fiziksel koşullarının sınır tanımaz biçimde zorlandığı bu uygulama, Zonguldak bölgesi köylüsünde telafisi zor olan yaralar açmıştı. .Bugün, Ereğli'nin A.Kocalı'de bir dağ köyünde yaşayan Yaşar Şen maden işçisi olarak çalıştığı mükellefiyet devresini şöyle özetlemektedir:

1940'da mükellefiyete göre ocağa girdim. Turkacıyım. Kazılan kömürü 'ayak'lardan tırkalarla oluklara çekerdik. Çalıştığımız ocakta hava pervanelerini elle çevirirlerdi. Bu yüzden içerisi çok sıcak olurdu. Hava da çok bulanık... Çıplak çalışırdık; sadece hayalarımıza birer mendil bağlardık. Ocağa girişimden bir hafta kadar sonra kaçtım. Çok bunalmıştım. Köye gidip saklandım. Aradan bir iki gün geçmeden atlı jandarmalar geldi. Beni bulamayınca karımı sürüyüp karakola götürdüler. Karımı ben teslim oluncaya kadar bırakmadılar. Bazen mükellefiyetten kaçanların bebelerini de rehin alırlardı. Dayak da vardı. Kaçanı yakaladılar mı ilkten falakaya yatırılırdı.⁵²

Aynı dönemde havzada çalışan Turgut Etingü de iş mükellefiyetine ilişkin düşüncelerini şöyle ifade ediyordu:

Tam 8 yıl Havza'da despot bir çalıştırma rejimi uygulandı. Mükellefiyetten kaçma bahane edilerek köylerde nice ırza geçme olayları, karakollarda taban patlatasıya dayak atmalar, iş kaçaklarını yıldırım için kurulan Tahkimat komutanlığı emrinde maden işçilerinden niceleri; hırsızlar, katiller, vatan hainleri gibi diyar diyar sürgün edildiler... Tüm bunlar en sıkı bir sansür çevresinde yapıldı. İstanbul, Ankara basınında bu çeşit haberlerin yansımaması için şeytana özgü tedbirlerde alındı. Kısacası Kömür Havzası bu trajediye sahne oldu. Dram ise sadece düzenleyicilerin huzurunda oynandı. Durum o denli kötüye itildi ki, iş mükellefiyeti müdürlüğü ile Teşkilat hastanesinden O dönem rüşvet zengini olanların adları listeler oluşturdu. Ayak veya kollarını, parmaklarını keskin yüzlü taş veya balta ile yontup, bazı parçalarını keserek hastaneye yatan ve böylece mükellefiyetten kurtulmak

---

⁵² Sina Çıladır, *Zonguldak Havzasında İşçi Hareketleri Tarihi 1848/1940*, Ankara 1977, s.174.

isteyenlerden, bu yaraları işlete işlete kangren ederek sonradan el, ayak yoksunu kalanlar çok görüldü.⁵³

Kömür işletmelerinde bu koşullarda çalışmaya zorlanan insanların hayatları hiçe sayılmıştı. Ereğli Kömür İşletmeleri'nin 1975 yılında yayınladığı İstatistik Yıllığı'ndaki verilere göre, kömür havzasında 1941 yılında meydana gelen çeşitli iş kazalarında 75 kişi ölmüştü. Bu rakam 1947 yılında 121'e çıkmıştı.⁵⁴

Söz konusu uygulamalar bölge halkında Tek parti iktidarına yönelik tepkiyi arttırmış, İnönü ve CHP'nin otoritesini sarsmıştı. İkinci Dünya Savaşı sürecinde, Devlet politikalarının günlük hayata yansımaları, toplumsal kitlelerde hayal kırıklığı yaratmış ve devleti temsil eden yöneten zümrelerle, halk arasında yaşanan kopmanın temel nedenlerinden biri olmuştu.

Zonguldak yöresi, bu politikaların sert biçimde uygulandığı bölgelerin başında gelmişti. Milli Koruma Kanunu çerçevesinde ortaya konan İş mükellefiyeti ve köylülerin zorla kömür ocaklarına sürülmesi ve aynı zamanda devlet güçlerinin bu çerçevede sergiledikleri sertlik tedbirleri bugün bile bölge köylülerinin anlatıları içinde yer almaktadır. Söz konusu uygulamalarla köylüler acımasızca çalışmaya zorlanmış, çoğu hayatını kaybetmiş bir bölümü de sakat kalmıştır.

Milli Koruma Kanunu çerçevesinde bölgede gerçekleştirilen uygulamalar sadece akademik çalışma ve tartışmaların konusu olmamış aynı zamanda edebiyatımızın etkili yazarlarına da esin kaynağı olmuştur. Bu anlamda ünlü yazarlarımızdan İrfan Yalçın, yıllar önce konuştuğu yaşlı bir maden işçisinin, iş mükellefiyetine ilişkin değerlendirmesini şöyle naklediyordu:

Yük taşıyan bir hayvan huysuzlanıp gitmezse sahibi döver onu. Ama ne kadar döverse dövsün, hayvanını yaralamak, sakat bırakmak öldürmek gelmez içinden. Şöyle diyelim istersen: Kilimin ya da halın var bir. Asmışsın ipe. Durmadan vuruyor, tozunu alıyorsun. Yüreğinde bir yer, her sopayı vuruşta, yaralayıp berelemekten korkar eşyayı. Böyle sakınmalardan bile

---

⁵³ Çıladır, a.g.e s.175.

⁵⁴ a.g.e.s.176.

uzaktık. Mükellefiyette işte biz! Bir hayvan, bir eşya kadar bile değerimiz yoktu. Nedense ayağı kırılan bir ocak katırı, yiten bir kazma, bizlerin ölümünden daha çok üzerdi başımızdakileri. Çünkü ocakta çalışan katır az bulunuyordu. Kazma, kürek belli sayıdaydı. Ama bize gelince, karıncalar kadar çoktuk biz.⁵⁵

Meclis çalışmaları sırasında da, ülkenin genel durumunda var olan kötü tablonun eleştirisi oldukça sert bir biçimde yapılmaktaydı. Müstakil Grup adına bir konuşmasında Fuat Sirmen, devletin bir düzenleyici olarak üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmediğinden dem vurmaktaydı:

Ancak bu müşkülâtın yenilemez bir şekil almaması için behemehâl harp ekonomisinin icaplarına uyularak istihalden istihlake kadar bilimum iktisadi faaliyetlerde sistemli, programlı ve hararetli devlet müdahalesine lüzum olduğu kanaatindeyiz. Hadiselerin tazyiki altında alınan münferit ve gecikmiş tedbirlerle bugünkü fevkalâde halin doğurduğu müşkül meseleler halledilemez.⁵⁶

Saydam hükümetinin Milli Koruma Kanunu'na dayanan, fiyat sınırlamaları getiren ve bizzat devlet eliyle piyasadan mal toplayarak denetleyen, düzenleyen ve kontrol eden, ekonomi anlayışı istenen sonuçları yaratamamıştı. Toplum; mal yokluğu, karaborsa ve enflasyon girdabından sıyrılamıyordu. Rüştü Saraçoğlu hükümeti ise ekonomi ve fiyatlar üzerinde devlet denetimini kaldırmıştı. Hükümetin amacı, üretimi teşvik etmektir. Bu amaçla Saraçoğlu hükümeti, devlet tarafından köylüden dayatmayla alınan hububat fiyatlarına % 50 oranında zam yapmıştı.⁵⁷

Hükümet, belirli oranlarda buğday satışının önünü de açmıştı. %25 kararı olarak ifade edilen bu düzenlemeye göre, 50 tona kadar hububat üreten üreticiden ürünün %25'i, 100 ton üretim yapan üreticiden ürünün %35'i, 100 tonun üzerinde üretim yapan üreticiden ise ürünün % 50'si devletçe peşin ödemeyle satın alınacaktı. Üretici, geriye kalan ürününü iâşesi devlet tarafından yapılan kentler dışında serbestçe satabilecekti.

---

⁵⁵ İrfan Yalçın, *Ölümün Ağzı*, İstanbul 1979, s.6.

⁵⁶ a.g.e. s.254.

⁵⁷ a.g.e s. 358.

Saraçoğlu Hükümeti'nin devlet denetimini büyük oranda ortadan kaldıran ekonomi anlayışı fiyat artışlarının önüne geçememiş, bütçe dengelerini sağlamlaştıramamıştı. İnönü'nün söylemiyle “ bulanık zamanı” fırsat bilenler servetlerine servet katmış, savaş zengini bir zümre ortaya çıkmıştı. Hükümet, Artan harcamaların bütçede açığa neden olmaması için ve artı enflasyon yükü getirmemesi için Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisini gündeme getirdi.⁵⁸ Varlık Vergisi Kanunu'na, 9 Kasım 1942'de yürürlüğe girmişti. Verginin temel amacı, savaş süresince elde edilen kazançlara devlet tarafından el konulmasıydı. Başvekil Saraçoğlu'nun verginin mahiyetine ilişkin yaptığı değerlendirme manidardı:

Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz.⁵⁹

Sabiha Sertel anılarında, Varlık Vergisi Serüvenini, daha kanun layihası mecliste görüşülmeden önce Ankara'da, Saraçoğlu'nun gazetelerin başyazarlarını davet ettiği toplantıyı hatırlatarak yapıyordu. Bu toplantıya Tan gazetesi adına Sabiha Sertel, "Akşam" gazetesi başyazarı Necmettin Sadak,"Vakit" gazetesi sahiplerinden ve yazarlarından Hakkı Tarık Us katılmıştı. Başvekil Saraçoğlu Varlık Vergisinin çıkarılış nedenini şöyle ifade ediyordu:

Tarihin önemli bir devresinde yaşıyoruz. Harp bütün dünyanın ekonomik muvazenesini bozmuştur. İthalat ve İhracatımız durmuştur. Ne mallarımızı dışarıya sevk edebiliyor ne de gerekli maddeleri ithal edebiliyoruz. İngiltere ile yaptığımız ticaret, piyasamızı doyuracak durumda değildir. Harp bugün sınırlarımızın dışındadır. Fakat biz her ihtimale karşı hazırlanmak zorundayız. Askeri masraflarımız büyüktür. Bütçemiz açıktır. Bunu devlet gelirleriyle mevcut vergilerle kapatmak mümkün değildir. Memleketimizde dış memleketlere iş yapmak imkânını bulan bazı sermayedarlar, komisyoncular ve karaborsacılar büyük servetler yapmışlardır.

---

⁵⁸ a.g.e. s.367.

⁵⁹ a.g.e. s.370.

Halk, sefalet harp güçlükleriyle kıvrılırken bunlar kendilerine büyük kârlar sağlamışlardır. Şimdi varlık vergisiyle hem hükümetin zorluklarını karşılamak hem de dar gelirli sınıfın geçim sıkıntısını çözmek için hükümet böyle bir verginin konmasına lüzum görmüştür. Şimdi gazetecilerden istediğim, bu kanunun niteliğini halka anlatmaları, bunun halkın ve memleketin yararına olduğunu genel efkâra bildirmeleridir.⁶⁰

Hükümet vergisini ödeyemeyenleri, borç karşılığını çalışarak ödemeleri için ‘‘Aşkale’’ye sürgün etti. Sertel, sürgüne gönderilen insanların Haydarpaşa Garı’ndaki durumlarını şöyle anlatıyordu:

Hükümet vergi ödeyemeyenleri Doğu Anadolu’da ‘‘Aşkale’’ye sürmek kararını vermişti. Borçluların, Aşkale’ye ne suretle gönderildiklerini görmek üzere Haydarpaşa Garı’na gitmişim. Peronda bir mahşer kalabalığı. Aşkale’ye gönderilen kocalarını, evlatlarını, kardeşlerini geçirmeye gelen kadınlar ağlıyor erkekler ellerini ovuşturarak peronun bir tarafından bir tarafına koşuyor, kendilerini geçirmeye gelen dostları yolculara para bulup göndereceklerini, kendilerini kurtaracaklarını vaad ediyorlardı.⁶¹

Hükümet, VVK’dan istediği geliri elde edememişti. Sadece büyük firmalar ticari olarak varlığını sürdürmüş, küçükler iflas etmişti. Firmalar ayakta kalabilmek için ürünlere zam yapmış, bu durum hala hazırda geçinmekte zorlanan kitleleri daha da mağdur etmişti.⁶² Varlık Vergisi uygulaması, ödeme miktarlarının objektif kriterlerle hesaplanmaması ve yerel yetkililerin istismarlarından dolayı hukuksuz ve adaletsiz bir uygulama olarak tarihe geçmişti.

Verginin, Müslüman ve Türk tacirlerden ziyade, toplam tahsilâtı % 55 oranında azınlıklardan alınmış ve arzulanan netice elde edilemeden 15 Mart 1944’te kaldırılmıştı.⁶³ Saraçoğlu hükümeti bütçe gelirini arttırmak amacıyla 15 Mayıs

---

⁶⁰ Sertel,a.g.e. s.258,259.

⁶¹ a.g.e s. 261.

⁶² a.g.e. s. 262.

⁶³ a.g.e. s. 370.

1943'te Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nu çıkardı.⁶⁴ Bu kanun, devlet gelirlerini arttırmak anlamında Varlık Vergisini pekiştiren nitelikteydi. Kanunun tatbiki özellikle küçük üreticileri mağdur etmiş, geçim noktasında ki güçlüğü artırmıştı.

1.2.3 CHP'de Değişim Süreci ve Çok Partili Hayata Geçiş

Ülke yönetimini uzun yıllar tek ve alternatifsiz olarak gerçekleştiren CHP, 2.Dünya Savaşı'nın ülke içinde ortaya çıkardığı yoksunlukları ve halk üzerinde yarattığı memnuniyetsizlikleri yok etme konusunda beceri gösterememişti. Toplumun, siyasal iktidara bakışında bir önyargı oluşmuş, bu durum uzun vadede kronikleşmişti. Ülkeyi yöneten parti ve elitleri, kitlerin gözünde kin ve öfke odağına dönüşmüştü. Toplumda tansiyon yükselmiş, İktidarın değişimine yönelik talepler artmaya başlamıştı. Bu duruma ilişkin tespitini CHP Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar 1949 yılında şöyle ifade etmişti:

İnkılâp yaptık, milleti harbe sokmadık diye halkın altın heykelimizi dikeceğini sanıyorduk. Ferih fahur demokrasiye başlayalım dedik. Baktık ki, halk bizi sevmiyor... Artık ağzımızla kuş tutsak, değil memleketi, dünyayı kurtarıcı tedbirler alsak halkı tatmin edemez hale gelmiş bulunuyoruz.⁶⁵

2.Dünya Savaşı'nı özgür dünyanın kazanması ve hem İtalya'da hem de Almanya'da faşist iktidarların yok olmasıyla, tüm dünyada demokrasi yükselen bir değer haline gelmişti. Türkiye'nin böyle bir konjonktürde, tek parti iktidarını devam ettirme olanağı yoktu. Bu durumu destekleyen bir diğer önemli faktör de Rusya'nın konumuydu. Rusya,19 Mart 1945'te 20 yıldır yürürlükte bulunan Türk Sovyet Saldırmazlık Paktını yenilemeyeceğini deklare ederek, Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'da arazi istemişti. Bu süreçte, Türkiye yalnızlaşmış ve Rus tehlikesine karşı Batı dünyasına yaklaşmaktan başka alternatif bulamamıştı.⁶⁶

---

⁶⁴ a.g.e s. 373.

⁶⁵ Burçak,a.g.e. s.36.

⁶⁶ Fehmi Akın, " *Türkiye'de Çok Partili Dizgeye Geçiş Sürecinde Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi ilişkileri (1946-1947)*", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, 2004, s.9.

Artık tek parti sisteminde ısrar etmek, hem ülke içi şartlar hem de dış dünya şartları söz konusu olduğunda toplumu uçuruma sürüklemek demektir. İktidar partisi bu durumun farkındaydı ve bir değişim sürecini kaçınılmaz olarak başlatmak zorunda kaldı. CHP'nin liberalizasyonu olarak ifade edebileceğimiz bu süreç, 1948 ve 1949'da din eğitimiyle ilgili meclis'e sunulan teklifle, köylerde dini törenleri yönetecek hoca kalmadığı gerekçesiyle bu hocaları yetiştirecek okulların açılmasına yönelik taleplerle fiilen başladı. Ayrıca Ankara'da ilahiyat fakültesi kurulması kabul edildi. Bunu, dini eserlerin hızla basılma aşaması takip etti.1925'te kapatılmış olan padişah türbeleri açıldı.⁶⁷

CHP, Olağanüstü Kurultayında İnönü'nün değişmez genel başkanlığı usulüne son verdi.⁶⁸ Parti başkanlığının her dört yılda bir seçimle belirlenmesi usulünü getirildi. Ayrıca denetim ve parti içi eleştiri işlevi gören "Müstakil Grup" kaldırılmış, tek dereceli seçim kararı alınmış ve Cemiyetler Kanunu'nun siyasi derneklerin kurulmasını engelleyen ilgili maddesinin kaldırılmasına karar verilmişti.⁶⁹

Buna ek olarak üniversitelere ilmi ve idari özerklik veren kanun kabul edildi. Basın Kanunu'nun gazete kapatma yetkisini hükümete veren ilgili yasası mahkemelere devredilmek suretiyle mevcut basın suçları affedildi. Ancak tüm bu çabalar, iktidar partinin uzun yıllardan beri yerleşmiş algılanma biçimlerini değiştirmeye yetmiyordu. Örneğin DP'li General Sadık Aldoğan, CHP' de ki bu değişim sürecini şöyle değerlendiriyordu:

25 seneden beri masum halka her türlü fenalığı yapan Halk Partisi ve hükümetleri şimdi onların kırılan kalplerini tamir etmek için mekteplerde din derslerinin okunmasını kabul ettiler... Ulan sen kimi aldatıyorsun? Artık size kim inanır ?⁷⁰

1945 koşullarında Tek parti sisteminin terk edilerek, demokratik sisteme geçişin zorunluluğu devletin en üst kademelerinde dahi açıkça ifade ediliyordu.

---

⁶⁷ Kemal H.Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Ekonomik Kültürel Temeller*, İstanbul 1996, s.231.

⁶⁸ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul 2012, s.90.

⁶⁹ Birgül Bozkurt, "Türkiye'de çok partili düzene geçişte CHP ve eğitim sistemindeki gelişmeler (1946-1050) ", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, Sayı: 9/ 20-21, İzmir 2010, s.215.

⁷⁰ Ahmad, a.g.e. s.40.

İnönü'nün konuya ilişkin olarak "1945 ve 1946'da demokratik sistemi getirmeseydik, asıl kanlı ihtilal o zaman olacaktı."⁷¹ biçiminde ki ifadesi demokratik sisteme geçişin kaçınılmazlığını ifade etmesi bakımından önemlidir. Başka bir değerlendirmesinde ise tek parti anlayışını eleştiriyordu: " Tek parti köşe başını tutan ve sırtını iktidara dayayan her vatandaşı, kendinden küçüğe zalim, kendinden büyüğe karşı da haysiyetsiz bir uşak haline getiriyordu."⁷² İnönü, bu değerlendirmeleriyle, 27 yıllık iktidarın temel çıkış noktalarına öz eleştiri getiriyordu. Cihad Baban ile yaptığı özel görüşmesinde tek parti yönetiminin anti demokratik yönlerinin ne biçimlerde tezahür ettiğine ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştı:

Adam " Yaşasın Milli Şef ! " diye bağırıyor. Ondan sonra çevresinde asıl kendisi merhametsiz bir Milli Şef kesiliyordu. Tek parti idaresiydi ama her köşede benim mevcudiyetinden haberdar olmadığım irili ufaklı binlerce Milli Şef türemişti. Sistemin murakabe kabul etmemesi yüzünden bunlar halka zulmediyorlardı. Etrafta ki halkayı kırıp ben de bütün bu olaylara nüfuz edemiyordum. Etmekte mümkün değildi. Biz beraber ve baş başa kaldığımız zamanlarda da Atatürk'le hep bu konuyu düşünür, bu derde çare araştırırdık. Devlet mekanizmasını tek [bir] insanın kaderine bağlayan sistemden mutlaka sıyrılmalıydık.⁷³

Parti ileri gelenlerinden Nihat Erim de konuya ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştı: " 2.Cihan Harbi sona erer ermez bir gün dahi kaybetmemek lazımdı. Tek Parti disiplinini bu şartları görerek devam ettirmeye kalkmak vatanseverliğe sığmazdı."⁷⁴

Türkiye hala hazırda rotasını çizmişti. İktidar partisinin en ufak mensubundan, en büyüğüne kadar tüm kademeler tek parti anlayışına artık soğuk duruyordu. Türkiye, Birleşmiş Milletlere üye olmuş, yeni kurulan dünyada yüzünü Batı'ya dönerek yerini alamaya çalışıyordu. Bu koşullar altında, alternatif siyaset anlayışlarının ortaya çıkması gecikmedi. CHP'nin tek parti tekeline ilk itiraz, 7

---

⁷¹ a.g.e s. 55.

⁷² Cihad Baban,Politika Galerisi,İstanbul 1970, s.28

⁷³ Baban,a.g.e. s.289,29

⁷⁴ a.g.e. s.56.

Temmuz 1945’de Milli Kalkınma Partisi’nin kurulmasıyla gerçekleşmişti.⁷⁵ Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan gibi isimler, CHP’nin devletçi ekonomi anlayışını eleştiriyor ve serbest piyasayı öne çıkaran bir siyaset anlayışına vurgu yapıyorlardı.

Türkiye’nin çok partili yaşama uyum sağlaması kolay olmuyordu. Çünkü CHP, devletle bir ve aynı şey demektir. Siyasetçisinden, memuruna, iş adamından, esnafına kadar birçok kesim CHP ile özdeşleşmişti. CHP dışında yeni bir iktidar olanağı aramak, iktidar değişikliği anlamında bir yarış başlatmak, birçok kesimin kolaylıkla içselleştirebileceği bir durum değildi. Bu durum, en çok da iktidar mensupları tarafından yadırganıyordu. Bir CHP milletvekili, bu tarihlerde konuya ilişkin şöyle diyordu: “ Bütün yaşamımda hep devrimi ve Şeflerimi düşündüm. Bana şimdi git halktan oy iste demek, beni satılığa çıkartmak değil midir? “⁷⁶ Bu değerlendirme tek parti iktidarının tek tek bireylerin kişiliklerini silerek, onları köleleştirdiğinin kanıtı niteliğindedir.

Asıl ve daha güçlü muhalefet iktidar partisi içinden gelecekti. 21 Mayıs 1945 yılında başlayan bütçe görüşmeleri CHP içinde var olan aykırı sesleri gün yüzüne çıkarmıştı. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Emin Sazak gibi partililer hükümeti uygulanan politikalar çerçevesinde sert bir biçimde eleştiriyorlardı.⁷⁷ 14 Mayıs 1945’te görüşülmesine başlanan Toprak kanunu tasarısı da parti içi muhalefetin gözlemlendiği konulardan biriydi. Hükümet, 5000 dönümlük bir üst mülkiyet sınırı tanıyor ve söz konusu toprakların, toprağı yetmeyenlere dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar kamulaştırılabileceğini ifade ediyordu.

Muhaliflerden Refik Koraltan Toprak reformu tasarısını : “ Ali’nin malını alıp Veli’ye vermek “ olarak değerlendiriyordu.⁷⁸ Bu kanunun meclisten çıktığı günlerde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü gibi muhalifler Dörtlü Takrir adı verilen bir manifestoyu parti başkanlığına vermişlerdi. Bu manifesto Parti yönetimiyle, muhaliflerin derin görüş ayrılıklarını yansıtmaması bakımından önem arz ediyordu. Manifesto şu mesajları içeriyordu:

---

⁷⁵ Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara 2003, s. 18.

⁷⁶ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar*, İstanbul 1977, s. 277.

⁷⁷ Cem Eroğlu, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara 1970, s. 6.

⁷⁸ Eroğlu, a.g.e. s.10.

Milli hâkimiyetin tek tecelli yeri olan TBMM’de hakiki bir murakabenin sağlanması, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını teklif ediyorlardı.⁷⁹

Muhaliflerin verdiği önerge parti yönetimi tarafından reddedildi. Önergeleri reddedilen muhaliflerden Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, hükümetin politikalarına ilişkin eleştirilerini Vatan gazetesinde yazmaya başladılar. Bu gelişme üzerine Parti divanı iki vekilin partiden ihracına karar verdi. Refik Koraltan da arkadaşlarının ihracının parti tüzüğüne aykırı olduğunu söylediği için parti yönetimi tarafından ihraç edildi. Bunun üzerine Celal Bayar hem milletvekilliğinden hem de partiden istifa etti.

İhraçların ardından kopuş süreci hızlandı. Demokrat Parti, lider kadrosunun zihninde zaten hazırды. Partinin fiilen kurulması ise 7 Ocak 1946’da gerçekleşti. Demokratlar çetin bir siyasal mücadele verdiler. İktidar ve bürokrasinin eski reflekslerini atması kolay olmuyordu. DP, örgütlenme sürecinde tek parti geleneğinin anti demokratik tutumlarıyla mücadele etmek zorunda kaldı. DP’nin kuruluşunda Balıkesir İl başkanı olan Sıtkı Yırcalı örgütlenme sürecinde yaşanan sıkıntıları şöyle ifade ediyordu:

Bir gün Balıkesir’in Hotaşlar köyüne ocak açmak için gittik. Hangi bina için anlaşmışsak caydırmaya ve ağır eziyete başladılar. Biz de köy meydanında büyük bir toplantı yaptık, meydanın ortasında dallı budaklı çınar ağacının gövdesine partinin levhasını astık. Sonra da kendi binamıza sahip oluncaya ya da hürriyet içinde bir pencereye levhamızı ve bayrağımızı asıncaya kadar toplantımızı meydanda yapacağımızı bildirdik. İdarenin ve jandarmanın baskısı ile bunları bize yasaklayan köy muhtarı ve ihtiyar heyeti de aynı heyecanla uzaktan bizi alkışlıyorlardı. Ağlayanlar vardı.⁸⁰

---

⁷⁹ a.g.e. s.11.

⁸⁰ a.g.e s.68.

Seçimler 21 Temmuz 1946 günü gerçekleşti. CHP, seçimlere bütün illerde katıldığı halde DP, sadece 49 ilde katılabilmif; 16 ilde ise seçimlere iştirak edememişti. 1946 seçimlerine 8.551.549 seçmenden 6.373.543 iştirak etmişti. Katılım oranı % 75di. Toplam 465 vekilliğin 395ini CHP, 66sını DP kazanmış, bağımsızlar parlamentoya 7 kişi sokmuştu.⁸¹ Seçimin objektifliğinden söz edilemezdi. İktidar partisinin adamları her sandıkta hileye başvurmuşlar ve seçimin adaletini zedelemişlerdi.⁸²

Muhalif kanadın güçlü kişiliklerinden ve ileriki süreçlerde DPnin kaderini belirleyerek, liderlik koltuğuna oturacak Adnan Menderes,21 Temmuz seçimlerine ilişkin şu yorumu getiriyordu:

21 Temmuz seçimleri başlı başına bir olay değildir. Memleketin geçirmekte olduğu esaslı değişikliklerin akışı içinde bir aşamadır. Yakın zamanlara kadar memleketin yönetimini ve sorumluluğunu üzerinde taşıyan Halk Partisi, tek partili sistemin demokrasiden daha iyi olduğuna inanıyordu. Memleketin i koşulları ve tarih olaylarının akışı, bu yolun artık kesin olarak bırakılması gereğine hepimizi inandıracak gelişmeler gösterdi. Bunun üzerinedir ki, Halk partisinden başka partiler de kuruldu. Fakat memleketi uzun yıllar tek başına yönetmiş olan Halk partisi yerleşmiş eğilim ve görüşlerinin etkisinden kurtulamayarak, yeni partilerin yayılmasını ve güçlenmesini önlemek amacıyla şiddetli tedbirlere başvurmuştur. zldğmz şey, bu mücadelede kendi örgütlerinden çok, Hkmeti kullanmasıdır. Ancak bu mücadele istediği sonucu vermeyince öteki partilerin gelişmesine imkân bırakmadan seçimleri yenileyip dört yıl daha iktidarda kalma yoluna gitti. Fakat daha belediye seçimlerinde anlaşıldı ki vatandaşın serbestçe oy kullanmak konusundaki kararı kesindi. Bu durum karşısında İktidar partisi milletvekili seçimine sonucun kendi aleyhinde olacağı kuşkusu içinde girdi. Öyle ki Milletvekili Seçimi Kanunu, adeta seçimi iktidar partisine kazandırmak için yapıldı. Ve İktidar partisi ne pahasına olursa olsun

---

⁸¹ a.g.e s.89.

⁸² Uyar, a.g.e. s.91.

seçimi kazanmak istemişti. Nitekim seçimden sonra şikâyet dinlenmeyeceği hususundaki kanıları, sıkıyönetim komutanlığının yasak kararı perçinledi.⁸³

İktidar partisinin seçimlerde yaptığı hile memleketin birçok bölgesinde protesto ediliyordu. Bu bağlamda yayımlanan bir eleştiri yazısının ne büyük bedeller ödettiğini Mahmut Goloğlu şöyle anlatıyor:

1946 yılı genel seçimleri DP'lilerce memleketin birçok bölgesinde protesto ediliyordu. İzmir'de yayımlanan DP yanlısı İzmir Gazetesi'nin 28.7.1946 günü sayısında " Nesebi Gayri Sahih Çocuk " adlı bir yazı çıktı. Nesebi gayri sahih çocuk demek, soyu yani babası belli olmayan çocuk demektir. Bu başlıkla yayımlanan yazıda, TBMM, seçimlerin hileli olması dolayısıyla nesebi gayri sahih çocuğa benzetilmişti. Bu yazıyı İzmir DP İl Başkanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ın oğlu Bülent Üstündağ yazmıştı. Ancak kendisi askerlik görevini yapmakta olduğundan yazı, eşi Müçteba'nın imzası ile yayımlanmıştı. Yazının yayımlanması üzerine savcılık harekete geçti. Müçteba Üstündağ tutuklandı. Ve 8 ay ağır hapse mahkûm edildi. İkinci çocuğunu hapishanede doğurdu. Bülent Üstündağ'ın eşini kurtarmak için yazıyı kendisinin yazdığı yolundaki ifadelerine rağmen dinleyen olmadı. Olayların gidişinden kaynaklanan acılara dayanamayan Bülent Üstündağ kendisini öldürdü.⁸⁴

Tek parti İktidarının anti demokratik reflexleri 21 Temmuz 1946 seçimlerini sabote etmişti. Benzer bir durum 1947 yılı muhtar seçimlerinde cereyan edince, İçel'e 65 kilometre uzaklıktaki Aslanköy ahalisinin tepkisi büyük oldu. Mahmut Goloğlu olayı şöyle naklediyor:

1947 yılı muhtar seçimleri gergin bir ortamda gerçekleşti. Aslanköy olayı bu gerginliği örnekleyen nitelikteydi. Aslan köy, İçel'e 65 kilometre uzaklıkta, 1500 metre yükseklikte Torosların bir dağ köyüdür. İşte bu köyde yapılan muhtar seçimini 566 oyla DP'li Harun Yedigöz kazanmış, CHP'li aday Hasan Dünder 157 ve eski muhtar Tahir Şahin 53 oy almıştı. Bucak

---

⁸³ Goloğlu, a.g.e. s.66,67.

⁸⁴ a.g.e. s.68.

Müdürü, sonucu İçel valisine bildirmiş fakat Vali, kabul etmemiş ve seçimin Bucak müdürü önünde bir kere daha yapılmasını emretmişti. Valinin emri yerine getirilerek seçim tekrarlanmışsa da sonuç değişmemiştir. Bunun üzerine bucak müdürü, DP'li muhtarın seçim tutanağını düzenleyip vilâyete göndermişti. Vali ikinci seçimi ve tutanağı da kabul etmedi. Jandarma komutanını köye yolladı. Bir kez de jandarma komutanı önünde seçimin tekrarlanmasını istedi. Köye gelen jandarma komutanı istediği gibi bir seçim yaptırmak için içinde oy pusulalarının bulunduğu seçim sandığını arar ve başöğretmenin evinde muhafaza edilmekte olduğunu öğrenince, sandığı almak için başöğretmenin evine gider. Fakat başöğretmenin evi önünde toplanan halk, içinde atılmış oy pusulalarının bulunduğu sandığı vermez ve yeni bir seçim yapılmak isteniyorsa başka bir sandığın kullanılması gerektiğini söylerler. Jandarmalar seçim sandığını zorla almak isteyince köylüler isteğe karşı çıkarlar ve sandığı vermezler. Sonuçta jandarmalar silahlı eyleme geçince köyün erkekleri işe karışır. Çatışma sonucunda jandarma komutanı ile birkaç er atılan taşlardan kaynaklı olarak yaralanır. Geri dönmek zorunda kalan jandarma komutanı durumu valiye anlatınca, Aslan köy'de isyan çıktığını üst makamlara bildiren vali, Silifke'den jandarma okulu taburunu ve Mersin'den Jandarma bölüğünü getirtip bir Yarbay'ın komutasında Aslan köy'e gönderir. Bunu öğrenen DP il başkanlığı da hemen Aslanköy'e bir avukat yollar. Avukatın uyarısı üzerine Aslanköylüler, ertesi günü köye ulaşan birliğini köy sınırında karşılar ve hoş geldiniz derler. Daha sonra jandarma aldığı güvenlik düzeni içinde muhtar seçimini bir daha tekrarlar. Süngülerin gölgesinde ki seçimi bu defa CHP'li aday kazanır. Halktan 45'i tutuklu olmak üzere, kadınlı-erkekli 92 kişi mahkemeye verilir hepsi birden Konya ağır ceza mahkemesine gönderilir. Bu süre içinde tutuklular ceza evinde bekletilmiş ve köye ilk varan müfrezenin başında ki teğmenin köyde isyancı bir durum görmediğini söylemesi üzerine tutuklu sanıkların beraatına karar verilir.⁸⁵

Aslanköy olayından da anlaşılabilceği gibi Türkiye, biçimsel de olsa demokrasi sürecinin meşakkatli yoluna girmişti. Tek parti, tek ses ve siyasal anlayış

---

⁸⁵ a.g.e. s.162,163.

paradigması toplumun içsel dinamikleriyle tasviye edildi. Bu, çok büyük ölçüde iç ve dış koşulların dayatmasıyla gerçekleşmekle birlikte sürecin kansız bir biçimde yaşanmasında CHP yönetiminin payı büyüktü. Türkiye’de çok partili siyasal yaşamın başlaması zorunlu ve kaçınılmaz, birbiriyle bağlantılı bir dizi sürecin ürünü olarak ortaya çıktı.

1.3 SONUÇ

Türk toplumunda yöneten zümreler, hukuksal modernleşmemizin gerçek anlamda başlangıcı sayılabilecek Kanun-i Esasi'den bu yana, birey ve devlet arasında var olan ilişkiyi şeffaflaştıracak bir dizi hukuksal ve siyasal düzenlemeye imza attı. Halk Egemenliğini ve laiklik ilkesini ölçü alan devlet modeli bu süreçteki gerçek kırılma noktalarıydı. Cumhuriyet Türkiye'sinin üzerinde yükseldiği nesnel zemin, temel anlamıyla çağdaş uygarlık seviyesini ölçü alıyordu. Bu anlamda kitlelere geniş olanaklar sunulmuştu.

Bu olanaklar, Atatürk döneminde elden geldiğince geniş boyutlarda tutulmaya çalışılmıştı. Medeni Kanunun kabulü, Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, doğrudan bu olanaklarla ilgili düzenlemelerdi. Hükümet, ekonomi alanında da ciddi atılımlar gerçekleştirmiş ve özellikle 1930-1939 döneminde devletçi ekonominin yarattığı ivme azımsanmayacak boyutlara ulaşmıştı. Devlet, birçok alanda yatırımlar yapmış, memleketi demir ağlarla örmüş ve genel olarak kurumsal modernleşme anlamında önemli ilerlemeler kaydetmişti.

Ancak mesele toplumda yaşayan bireylerin özgürleşmesi ve bilimsel bir dünya görüşü oluşturabilmelerine geldiğinde ciddi tıkanıklıklar yaşanıyordu. Kırsal yaşama egemen olan metafizik perde aralanamıyor, gerçek anlamda bir yüzleşme sağlanamıyordu. Bu durum, dünyevileşmenin sadece biçimsel ve kurumsal manada kalmasına neden oluyor, kitleleri sahici bir biçimde içermediği için öze yönelen bir mahiyet taşıyamıyordu.

İktidarın din algısıyla, toplumun bizzat yaşam biçimi olarak benimsediği dinsel algı arasında var olan uçurum iktidarı, toplum nazarında dinsiz parti konumuna düşürmüştü. Bu durum, toplum içinde çokça dile getirilen konuların başında gelmekteydi. Jandarmaların bu anlamda tatbik ettikleri baskı, Kuran okuyan halka izin vermemek biçimindeydi. Hâlihazırda ağır vergilerin yükü altında ezilen halk, ayrıca bu biçimde de duygusal olarak rencide edildi.

Mustafa Kemal'in lider karizması sayesinde çok büyük ölçüde kamufle edilen toplumsal memnuniyetsizlik, 1930'da Serbest Fırka'nın siyasi sahada yoğun ilgi

görmesiyle göz ardı edilemez boyutlara ulaşmıştı. Yoksulluk ve darlık, Anadolu'nun tarihsel kimliğinde zaten mevcuttu. Ancak bu memnuniyetsizlik Atatürk döneminin hiç bir aşamasında, 2.Dünya Savaşı sırasındaki gibi yoğun ve kitleleri bezdiren bir niteliğe bürünmemiş ve toplumda o ölçüde bir şikâyete neden olmamıştı.

İkinci Dünya Savaşı koşulları ise, toplumsal yaşamda kendisini karaborsa, ihtikâr, enflasyon ve açlıkla göstermişti. Bu duruma, devletin potansiyel güçsüzlüklerini ve yöneten zümrelerin duyarsızlıklarını eklediğimizde, tablo daha da karamsar bir görünüme bürünmüştü. Bu atmosfer, toplumun tüm katmanlarına sirayet etmiş ve tek parti iktidarına olan itimadı derinden sarsmıştı. Milli Şef'in kar altında harp eden ve düşmanı yurttan atan kahraman algılaması savaş koşullarında erimiş gitmişti.

Kentlerde yaşayan ücretli kesimler enflasyonun girdabında can çekişirken, kırsal hayatta da köylüler ağır vergilerin altında ezilmekteydi. Jandarma baskısı ve tahsildar istismarları bugün dahi köylülerin, dönemi anlatırken temas ettikleri konulardır. Hiç kuşku yok ki, bu kaotik ortam Türk toplumunu çok partili hayata taşımıştır. Eğer toplum, söz konusu dönem itibariyle böylesine gerilmemiş olsaydı, ne gücü elinde bulunduranlar iktidarı bırakır ne de yönetilen kitleler, değişim taleplerine böylesine radikal bir biçimde cevap verirdi.

Savaş koşulları temelde devletin güçsüzlüklerini, organizasyon eksikliğini, yöneten zümrelerin yetersizliklerini, siyaset alanında hüküm süren körleşmeyi, daha genel bir söylemle dile getirirsek, tek tip bir dünya görüşünün çelişkilerini, ortalama vatandaş açısından gözler önüne sererek berraklaştırmıştı. Bu durum, ilerleyen süreçlerde toplumun yeni siyasi alternatiflerin varlığına sahip olmasına ve politik alanda seçme hakkını doğrudan kullanmasına zemin hazırladı.

1946 seçimlerinde yeni kurulan bir siyasi partiye böyle bir ilgiyi açıklamanın tek yolu, toplumun bu değişime hazır olduğunu kabul etmektir. Toplum, bu değişime hazırdır fakat değişimi bizzat kendisi örgütlememiştir. Dikkat edilirse siyasi değişim yine İktidar partisinin içinden, yıllarca birlikte çalışan siyasetçilerin artık politik görüşmelerini ve istikballerini farklı yerlere konumlamalarından kaynaklanmıştır.

Bu süreç içerisinde CHP mitosunun siyasal ve toplumsal olarak çöktüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu, Atatürk'le başlayan tek parti döneminin başarılarının göz ardı edilmesi anlamına gelmemektedir. Tek parti iktidarının bir kurucu iktidar olduğunu önemle vurgulamakta fayda vardır. Bu iktidar, misyonunu tamamlamış; kendi çelişkilerini yaratmış ve anti tezini yine kendi içinden yaratarak sahneden çekilmiştir. Asıl mesele, anti tezinde kendine ait ne tür öğeler bıraktığıdır ki bu, Demokrat Parti'nin bir süre sonra tek tipleşme dediğimiz şeye, tıpkı tek parti dönemindeki CHP'ye benzeme sürecine gönderme yapar.

Kitlelerin, alternatif siyasete yönelmelerinin en temel nedeni, savaş sürecinde günlük hayatın içinde yaşadıkları gerçekliktir. Ürünlere konan narh, mal kıtlığı, iş mükellefiyeti, tahkikat komisyonu, jandarma baskısının yanına bir de İnönü'nün deyimiyle kendini Milli Şef ilan eden şahsiyetleri eklediğimizde baskının boyutu daha net bir biçimde ortaya çıkar. Fakat tüm bunlara rağmen Türk toplumunun rejimi değiştirme değil de iktidarı değiştirme talebine cevap vermesi aslında çok ciddi bir duyarlılığın göstergesidir. Bu duyarlılık, Cumhuriyet'in ilkelerinin ve temel çıkış noktalarının toplum tarafından algılandığının ancak mevcut siyasetin reddedildiğinin göstergesidir.

Toplum, genel hatlarıyla değerlendirildiğinde ilerleme idealine sahip çıkmıştır. Fakat mevcut ilerleme sürecinin leitmotifi (itici güç) olan teşkilatı yani CHP'yi tasviye yoluna gitmiştir. Aslında temel problem, ilerleme kültürüyle yola çıkmış CHP'nin, yaratıcı özünü yitirmesi ve menfaat odağı haline gelerek, kitlelere gelecek vaat edemez duruma gelmesiydi. Halk Partisi, özellikle kırsal hayatta yaşayan köylülerin yaşam standartlarını değiştirememiş ve köye yönelik bir proje geliştirememişti.

Yakın tarihimizde CHP'nin başarısı, daha çok kurumsal modernleşme, sanayi kalkınması, eğitim atılımı ve kültürel devrim niteliklerindeyken DP, köy kalkınmasını gerçekleştirmişti. Hatta köylü, çoğu zaman Halk Partisi döneminde aşağılandığına vurgu yaparak, insan yerine koyulmadığını ve hor görüldüğünü söylüyordu. Devlet dairelerine giremediklerini, kendi adlarına ancak muhtarların görüşmeler yapabildiğini ifade ediyorlardı. Bu duruma içerliyorlar, iktidara ve onun temsilcilerine karşı kuşkuyla bakıyorlardı.

1946'da yapılan seçimlere hile karıştırılması, öfke ortamını bir içsel isyan havasına dönüştürmüştü. Aslanköy olayından da gözlemleyebildiğimiz gibi artık toplum söylemsel boyutlarda da olsa demokrasi, özgürlük gibi kavramları dile getirir duruma gelmişti. Aslında Atatürk'ün tesis etmeye çalıştığı yapı tek parti konsepti değildi. O, aynı zamanda demokrasiyi de var etmeye çalışmıştı. Ancak 1925 ve 1930'lu yılların koşulları buna imkân vermemişti.

Atatürk'ün ölümünden sonra CHP'nin toplumla ve kamuoyuyla ilişkisinin daha anti demokratik bir kimliğe büründüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle İnönü'nün değişmez genel başkanlığının onaylanması ve Milli Şef mitosunun kabul edilmesinden sonra parti devleti yapısı daha da hâkim kılınmış ve toleranslar azalmaya başlamıştı. Toplumsal gerginliğin doruk noktasına ulaştığı 1940 ve 1945 arası dönemde devlet aklı, bu paradigmayla işlemiş ve toplumsal desteğini kaybetmişti.

1945 sonrasında CHP'nin liberalizasyonu süreci de önemle üzerinde durulması gereken konuların başında gelir. Bu konuyla ilgili bazı sorular önem ihtiva etmektedir. CHP iktidarı, liberalizasyon sürecinde gerçekleştirdiği serbestlik ve şeffaflık ortamını daha önce tesis edemez miydi? Böyle bir manevra için illa ki siyasal yarış ortamı beklenmeli miydi ? Bu, salt siyasal kaygılarla yapılmış bir manevra değil midir ?

Bu sorular doğrudan siyasal olup bizim ilgilendiğimiz sahanın dışındadır. Ancak bu soruları zikretmemizin nedeni, İnönü'nün çok partili hayata geçiş konusunda kendisine atfettiği büyük misyondur. Bu atfın izlerini verdiği mülakatlarda görmek mümkündür. İnönü'nün Türkiye'nin Çok partili hayata geçiş konusundaki katkısı tartışmasızdır. Ancak söz konusu katkının abartılamaması gerekir. Türkiye'yi çok partili hayata İnönü değil, birbiriyle ilişkili bir dizi tarihsel olayın birlikteliği sokmuştur. Bu, İnönü'yü de CHP'yi de aşan bir tarihsel zorunluluğun ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

İnönü'nün anlamlı katkısı, teşkilatıyla birlikte direnmek ve yorgunu yokuşa sürmemek olmuştur. Peki dirensen ne olurdu. Cumhuriyet'te dâhil tüm modernleşme birikimi riske girerdi. Bunu kimse göze almazdı, nitekim alamadılar. Parti ileri gelenlerinin ve İnönü'nün daha sonraları verdikleri demeçlerden de gözlemlendiği gibi bu konuda gösterilen hassasiyet belirleyici olmuştur.

Peki, İnönü ve kadrosu, bütün bu şartlara rağmen direnebilir miydi? Hiç şüphe yok ki direnebilir ve çok partili hayata geçmeme konusunda ısrar edebilirdi. Dönemin koşulları içerisinde İnönü'nün ve CHP'nin elinde olgusal olarak böyle bir güç vardı. Buna tenezzül edilmemesi İnönü'nün, temel konularda duyarlılıkları yüksek, büyük bir devlet adamı olduğunun kanıtıdır.⁸⁶

1946 ve 1950 seçimlerinin sonuçları, yaşadıkları köylerde tahsildar istismarıyla, jandarma baskısıyla ve vergilerle bunalan köylülerin artık aşağılanmaya tahammüllerinin kalmadığının ve bir iktidar değişikliğini talep ettiklerinin göstergesidir. Ezilen sınıflar demokrasi yoluyla, yöneten zümreyi tasviye etmiş, iktidarı değiştirmiştir. Bu, Türk modernleşmesinin genel seyri içerisinde de son derece önemli bir kopmadır. Toplum, demokrasinin ilk aşamasına geçmiş, kendisine yeni bir yolu, doğal ve tarihsel sürecine uygun biçimde çizmiştir.

---

⁸⁶ Toprak,a.g.m., s.72.

2 DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI: İDEOLOJİ, POLİTİKALAR VE YANSIMALAR

İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla CHP iktidarı, hem dünya siyasal koşullarının hem de kendi iç dinamiklerinin etkisiyle tek parti sisteminde ısrar etmemiş ve toplumu çoğunlukçu siyasal atmosferin içine sokmuştu. Ülkenin iç dinamikleri de bu koşullara uyum sağlamış ve alternatif siyasal partiler ortaya çıkmaya başlamıştı. 1946'da yapılan ilk çok partili seçimlerde evrensel demokrasi ilkeleri hiçe sayılmış ve seçimlere hile karıştırılmıştı.

14 Mayıs 1950 seçimleri ise hakkaniyet ilkesine uygun olarak gerçekleştirilmiş ve 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı yerini alternatif bir siyaset anlayışına Demokrat Parti iktidarına bırakmıştı. Demokrat Parti iktidarı dönemi İkinci Dünya Savaşı koşullarının olumsuz etkilerine maruz kalmış Türkiye'nin, ekonomik iyileşmeyi tedrici olarak hissettiği bir dönemdi. Eğitim, sağlık ve bayındırlık hizmetlerine hız verilmişti. Tarımsal üretimin önündeki yapısal engeller kaldırılmış, topyekûn bir kalkınma stratejisi benimsenmişti

Tarımsal alanındaki çalışmalar kısa bir süre içerisinde meyvelerini vermeye başlamıştı. Ekonomi yaşamında dönemselsel olarak nitelendirilebilecek iyileşmeler sayesinde kitleler iş bulmaya başlamışlar savaş koşullarının yarattığı olumsuz hava dağılmaya başlamıştı. Özellikle jandarma ve tahsildar baskılarıyla ezilmiş kitleler kalkan vergilerden ve baskı mekanizmalarının yok edilmesinden memnun olmuşlardı.

Demokrat Parti iktidarının, CHP iktidarıyla karşılaştırılmasında birçok parametre açısından önemli farklılıklar olduğu gözlemlenmekle birlikte asıl ve temel ayrılık noktası insana, daha doğrusu vatandaşa bakışta ki farklılıktı. CHP, 27 yıllık Tek Parti iktidarı döneminde yurttaşı edilgen olarak tasarlamış ve statik bir çizgiye konumlanmıştı. Onlara göre değişim devletten başlar ve topluma ancak bu sayede neşet edebilirdi.

Demokrat İktidarı bu geleneksel algıyı yıktı. Değişimin öncelikle toplumdaki başlayacağına vurgu yaparak özellikle kırsal kesimi harekete geçirmeyi başardı. Hem siyasal söylem boyutunda hem de özellikle 1950-1954 dönemi icraatlarında kırsal kesime ve köylüye hizmeti bir ideoloji olarak benimsedi.

Bu ideolojinin kırsal kesim üzerindeki etkisi oldukça büyüktü. Kırsal kesim insanının kendine olan güveni gelmiş ve zihin dünyası olumlu anlamda değişmişti. Yalnızca askerlik müracaatı yapmaya geldiklerinde şehir merkezini görme şansı olan köylü gençler, yapılan yollarla haftada birden çok kentti görme imkânı bulabilmişlerdi. Sadece bu açıdan bakıldığında bile ne denli önemli bir dönüşümün yaşadığını görmek olanaklıdır.

2.1 SİYASAL YAŞAM

2.1.1 Siyasal Alanda Gelişmeler ve DP İdeolojisi

1946 seçimlerinde 66 milletvekili çıkaran Demokrat Parti siyasal ve sosyal meşruiyetini olgusal bir zemine dayandırarak politik mücadelesine devam etti. Bu mücadele, çoğu zaman kökleşmiş bir iktidarın hem devlet yönetiminde hem de muhalefetle ilişkisinde taviz vermeyen ve toleransız tutumunun, DP'liler tarafından doğru politik manevralarla karşılanmasını içeriyordu. Demokratların en haklı itirazlarının başında 1946 seçimlerinde yaşanan usulsüzlükler geliyordu. Muhalefet bu uygulamanın yarattığı hayal kırıklığını her platformda dile getiriyor ve kendini güvende hissetmediğini ifade ediyordu.

Bu anlamda yaşanan en önemli kırılma noktası muhalefetin önde gelen isimlerinden Aydın Milletvekili Adnan Menderes'in, Meclis'te yaptığı bir konuşma sonrasında Başbakan Recep Peker'in, Menderes'e psikopat diyerek mukabele etmesiyle yaşandı. Demokratlar böyle bir üslubu yakışsız bulduklarını ifade ederek Meclis'i terk etti. Bu olay, DP'liler içerisinde iki eğilimin ortaya çıkmasına neden oldu. Bunlardan ilki, "Sine-i millete avdet" etmeyi yani parlamentoyu terk etmeyi düşünen radikal tarafla, iktidarın gerçekleştirdiği anti demokratik uygulamaların ortadan kalkmasını kâfi gören ılımlı taraftı.

Muhalefetin Meclis'i terk etmesiyle sonuçlanan gerginliğe, Cumhurbaşkanı İnönü müdahale etmiş ve çeşitli görüşmelerden sonra muhalefet ikna edilerek Meclis'e geri dönmüştü. İnönü, yaşanan tartışmalara Demokrasiden yana bir tutum sergileyerek müdahale etmiş ve muhalefetin elini rahatlatmıştı. Ancak DP'lilerin asıl derdi, anti demokratik iklimi besleyen yasal düzenlemelerdi. Bu yasal düzenlemelerin ortadan kaldırılmasını demokrasi açısından en üstün değer olarak ortaya koyuyorlardı.

Demokratların asgari ölçüde bir uzlaşma için dahi temel bazı talepleri söz konusuydu. Bunlar: seçim sisteminin değiştirilmesi, seçimlerin yargı güvencesinde yapılması ve radyodan halka seslenme olanağından eşit biçimde faydalanmaktı. Bu süreç içinde iktidar partisi bocalamaya devam ediyor, rekabetçi siyasal ortama uyum

sağlamakta zorlanıyordu. CHP, sosyolojik anlamda zemin kaybetmiş ve kitlelere daha fazla yabancılaşır duruma gelmişti. İkinci Dünya savaşı sırasında gerçekleştirdiği idari uygulamalarla köylüleri ve kentlerde yaşayan yoksulları kaybettiği gibi yeni oluşan sanayici, tüccar ve serbest meslek grubu kitleleri ne içselleştirebiliyor ne de inkâr edebiliyordu.⁸⁷

1946-1950 döneminin son CHP hükümeti Şemsettin Günaltay döneminde,7 Şubat 1950’de yeni seçim yasası çıkarıldı. Buna göre; seçimlerde gizli oy ve açık tasnif ilkesi uygulanacak, Partiler devlet radyosundan eşit şekilde istifade edecek ve seçimin tüm evresi yargı güvencesine bağlanacaktı.⁸⁸ Ayrıca seçim kurulu başkanlığına yargıçlar getirilerek Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşan bir yüksek seçim kurulu tesis edilecekti.⁸⁹

Seçim yasasının çıkarıldığı dönemde önemli tartışma konularından biri de seçimin çoğunluk sistemine göre mi yoksa nispi temsil sistemine uygun olarak mı yapılacağına yönelikti. Sonuç, Halk Partililerin dilediği biçimde gerçekleşti ve çoğunluk sistemi benimsendi. Demokratlar seçime sıkı hazırlanıyorlardı. Kırsal bölgelere gidiyor, halkla yüz yüze temasa geçiyor ve kendilerini anlatıyorlardı. Böyle bir siyaset anlayışı, tek parti döneminin toplumu pasif ve statik olarak değerlendiren siyaset anlayışıyla karşılaştırdığında bir devrim niteliğindedir.

Tek partili yılların İkinci Dünya Savaşı döneminde halk, devlet memurlarıyla iletişim kurma ve hizmet alma olanağı bulamamıştı. Bu durum, Jandarma ve tahsildar baskılarıyla birleşince kitleler, hor görülmuş ve dışlanmıştı. Muhalefetin yeni siyaset anlayışı toplumu baştan çıkarmış, yıllarca ezilmiş köylüler mobilize edilerek harekete geçirilmişti.⁹⁰ Sosyolog Prof. Mübeccel Kıray’ın anlatımıyla ifade edersek 1950-1960 dönemi “ Anadolu’nun bin yıllık durağan yaşamından uyandığı, devinmeğe başladığı zaman aralığıydı.”

---

⁸⁷ Ergun Özbudun, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Ankara 1993, s.22,23.

⁸⁸ Tefik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, Ankara 1996, s.15.

⁸⁹ Eroğlu, a.g.e s.52.

⁹⁰ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, İstanbul 1976, s.69.

Demokrat Parti kendisini etkileyici biçimde ifade ediyordu. Parti programı analiz edildiğinde, tek parti döneminin zaafı üzerine eleştirel bir yaklaşımın geliştirildiği gözlemlenmekteydi. Program, özellikle demokrasi, insanlık onuru, işsizlikle mücadele, dernek kurma ve örgütlenme hakkı gibi ilerici taleplere vurgu yaparak öne çıkarıyordu. Bu, şüphesiz tek parti döneminin uygulamalarına göndermeler yapan ve bu uygulamaların yarattığı eksikliklerden nemalanmayı hedefleyen bir projeydi.

Parti programının 1 ve 4.maddelerinde demokrasi kavramına vurgu yapılıyor ve etraflı biçimde tanımlanıyordu:

Siyasal yaşamımızın birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle yönetimi gereğine inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve genel siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet amacı ile kurulmuştur. “ Geniş ve ileri anlamı ile demokrasi, bütün devlet faaliyetlerinde ulusal istenci ve halkın çıkarını egemen kılmak, yurttaşın bireysel ve toplumsal bütün hak ve özgürlüklerine sahip olmasını gerçekleştirmek, yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, karşılıklı sevgi ve saygıyı ve ekonomik çıkarlarda uyumu sağlamaktır⁹¹

Parti Programının 5.ve 7. maddeleri de önemle vurgulanması gereken mesajlar içermekteydi:

İnsanlık onurunun korunması için çalışmak isteyen her işsiz yurttaş iş bulmasını, ihtiyarlık hastalık ve sakatlık gibi durumlarda yurttaşların yardım görmelerini, demokratik toplumun başlıca amaçlarından sayarız. “ Genel yaşamda her bakımdan dengeli ve uyumlu bir gelişmenin sağlanması için, sadece siyasal partiler kurulmasını yani yalnız siyasal alanda örgütlenmiş olmayı yeterli görmüyoruz. Ulusumuzun ekonomik ve toplumsal alanda da hızla örgütlenmesi ve daha bilinçli bir birliğin olması için işçilerin, çiftçilerin,

---

⁹¹ Cahit Talas, *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Ankara 1992, s.132.

tüccar ve sanayicilerin, serbest meslek gruplarının, memur ve öğretmenlerin, yüksek öğretim öğrencilerinin mesleksi, toplumsal ve ekonomis amaçlarla dernekler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz.⁹²

Demokratlar fiili muhalefeti de parti programında ifade edilen ilkeler çerçevesinde yapıyordu. Bunun en güzel örneği, DP'li Fuat Hulusi Demirelli ile Bakan, Reşat Şemsettin Sırer arasında geçen tartışmaydı. İşsizliğin artmasından dolayı muhalefet, İşsizlik Sigortası Kanunu'nun Meclis'e getirilmesini talep etti ve işçinin grev hakkını desteklediklerini ifade etti. Buna karşılık bakanın cevabı manidardı. Sırer, "Hiçbir zaman milliyetçilikten ayrılp kozmopolitliğe dönmeyeceğiz. Hiçbir zaman irticaa yer vermeyeceğiz. Müslüman bir devletiz fakat hiçbir zaman laiklikten dönmeyeceğiz." diyordu. Demirelli ise: 20. Asrın ikinci yarısına girdik. Bakan hala grev hakkının bir irtica vasıtası sayıyor." şeklinde mukabele ediyordu.⁹³

Demokrat Parti, devletten millete yönelen geleneksel siyaset paradigmasını terk ederek, milletten devlete yönelen siyaset anlayışını öne çıkartmıştı.⁹⁴ Dönemin en meşhur kavramı demokrasiydi. Halk, bu kavramı günlük hayattaki veçheleriyle zihninde oturtamadığı ya da çok büyük ölçüde yabancı olduğu için "demokrat" kelimesini "demir kırat" olarak ifade ediyordu.⁹⁵ Kırsal bölgelerde günlük yaşantının içinde politikaya bakış değışmeye başlamıştı. Rekabetçi siyaset atmosferi, halkın sempatisini topluyor ve kıraathanelerde siyaset en çok konuşulan konu oluyordu.

Türkiye, 14 Mayıs 1950 seçimlerine bu atmosfer içerisinde girdi. Seçimler şeffaf olarak ve adil bir biçimde yapıldı. Sonuçlar gelmeye başladığında 27 yıllık Tek parti iktidarı için ortada bir hezeyan vardı. Muhalefet partisi ise, zaferin gururunu yaşıyordu. Buna göre, seçime toplam 7.916.091 kişi katılmıştı. Bu oran kayıtlı seçmenin % 88.88'ine tekabül ediyordu. Bu oylardan DP, 4.242.831'ini yani

---

⁹² Talas, a.g.e s.133.

⁹³ Ahmad, a.g.e s.61.

⁹⁴ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, İstanbul 1986, s.41.

⁹⁵ Çavdar, a.g.e s.20.

%53,59'unu alarak 408 milletvekili; CHP, 3.165.096'sını alarak %39,98'e tekabül eden 69 milletvekilini; Bağımsızlar, 267.955 oyla % 3,4'lük oranla 9 milletvekili, Millet partisi ise 1 milletvekili çıkararak oyların % 3.03'ünü almıştı.⁹⁶

Ülkede çok önemli bir süreç yaşanmıştı. Cumhuriyeti kuran ve büyük dönüşümlerin mimarı olan kadrolar bizzat halk tarafından seçim yoluyla tasfiye edildi. Demokratlar, zaferin haklı bir gururu içerisindeydiler. Çetin devlet meselelerinin ve yılanmış yapısal sorunların farkında olarak devlet yönetmeye talip olmuşlardı. Bir zamanlar mensubu oldukları CHP'yi çok iyi tanıyorlar, devlet yönetiminde sıkıntılı olan taraflarını biliyorlardı. Halk partisi, bu sürece kadar ne yapmışsa; onlar, tam tersini yapma eğiliminde olacaklardı.

Yeni meclis 22 Mayıs'ta toplandı. Refik Koraltan Meclis başkanlığına, Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı'na, Adnan Menderes ise, ilk demokrat hükümetini kurmakla görevlendirilmişti. 29 Mayıs 1950'de Adnan Menderes'in TBMM'ye sunduğu hükümet programında şu noktalar öne çıkmaktaydı:

Biz aynı partinin birbirini takip eden hükümetlerinden biri değil, millet iradesiyle henüz iktidara gelen bir partinin hükümeti olduğumuz için, iktidarı devir alırken karşısında bulduğumuz müşküllere ve memleket işlerinin umumi manzarasına kısaca bir göz atmayı faydalı görmekteyiz. Milli ve siyasi murakabeden mahrum bir idarenin çok uzun yıllar sürüp gitmesi birçok hataların irtikâbına, israflara ve ifratlara yol açmıştır. Eski iktidarın tek parti idaresinde ifadesini bulan siyasi görüş ve kanaatleri onun iktisadi ve mali politikasına da aksetmiştir. Böylece, zamanla kapitalist, bürokratik ve müdahaleci bir devlet tipi ortaya çıkmıştır. Bu tip devletin, masrafları mütemadiyen artırarak memleketi borçlanma yoluna sokmuş olmasını ve iş ve istihsal hayatını kısırlaştırarak iktisadi kaynaklarımızın gelişmesine engel olmuş bulunmasını tabii görmek lazımdır. Umumi bütçeden köy sandıklarına kadar devlet masraflarının mütemadiyen arttırılması yanında bir de devlet iktisadi teşekküllerinin her türlü gümrük duvarları ve türlü imtiyazlar

---

⁹⁶ Toker,a.g.e s.26.

himayesinde verimsiz çalışmaları ve mamülleri pahalıya mal edip pahalıya satmaları memleketi ayrıca tazyik eden, mühim bir yük teşkil edegelmiştir. Devlet imalatçılığı gibi devlet nakliyeciliği de bu memlekette çok pahalıya mal olmaktadır... Devlet bankacılığı ile devletin istikraz politikasının rasyonel bir yolda olduğu iddia edilemez. Faiz ve İskonto hadlerinin yüksekliği şüphe yok ki, iş ve istihsal hayatı üzerinde daima menfi tesirler icra ede gelmiştir. Bundan başka istikraz imkânları daraldıkça devlet faiz hadlerini yükseltmiş ve bu suretle de yerli sermaye terakümü ve bunun istihsale akışı önlenmiştir. İşte bütün bunların neticesi hayat pahalılığı maliyede yükseklik şeklinde tecelli etmiş, memlekette geniş halk kitleleri sıkıntılara ve içtimai sefalete maruz kalmıştır.⁹⁷

Menderes'in getirdiği eleştiriler tek parti hükümetinin özellikle ekonomi icraatlarına yönelikti. İlk bölümde de zikrettiğimiz gibi, CHP hükümetleri 1939-1945 arası dönemde ekonomi yönetimi anlamında iyi bir sınav vermemişti. Toplumsal kesimler, mal kıtlığı ve enflasyon girdabında sıkışarak günlük yaşamın sıkıntılarına katlanmaya çalışmıştı. Demokrat Parti, bu konuda var olan sıkıntıları çok yakından bildiği için muhalefet anlayışını ekonomi odaklı tasarlamıştı.

DP'nin ikinci muhalefet noktası, temel özgürlükler ve insan hakları ihlali konularındaydı. Tek parti idaresinin bu konularda gerçekleştirdiği yönetim sabıkalıydı. Toplum, Jandarma baskısı ve zorunlu çalıştırma yasası gibi uygulamalarla iktidara öfkeliydi. Demokratlar, gerçek anlamda bir siyasal dönüşümün, temel çıkış noktasının bireysel özgürlüklere ve insan haklarına saygı olarak belirlemişti.

Partinin ilk icraatı 16 Haziran 1950'de "Arapça Ezan" yasağını kaldırmak oldu. Bu uygulama halkta sempati yarattı. İkinci icraat, genel af ilan ederek CHP dönemindeki tüm suçların affedilmesiydi. Üçüncü icraat ise, 25 Temmuz 1950 gecesi Meclis kararı olmaksızın 4500 mevcutlu savaş kuvvetinin Kore'ye gönderilmesiydi. Demokratlar, geçmiş yönetim anlayışına tüm boyutlarıyla son vermişler ve siyasal

---

⁹⁷ a.g.e s.24.

olarak kendi iktidarlarını bir sıfır noktası olarak kabul etmişlerdi. Menderes, yeni iktidarın yönetim anlayışını şöyle dile getiriyordu:

Türkiye'nin % 80'i köylerde yaşıyor. Köylerde üretim toprağa bağlıdır. Toprak iyi tohum ister, makine ister, sulama ister... Köylümüz bunları bir başına yapamaz. Devlet olarak ona elimizi uzatmamız gerekli. Ziraat Bankası yolu ile kooperatifler yolu ile ucuz faizli krediler sağlayacağız. Köylümüz bunları kullanarak makine alacak... Tohumunu ıslah edeceğiz. Onu ekecek, ucuz gübre sağlayacağız, onu kullanacak. Bunlar da yetmez. Malını pazara götürmesi için yol götüreceğiz. Sağlığını koruya bilmesi için içme suyunu getireceğiz. Sağlık memurlarını ayağına kadar götüreceğiz. Bu da yetmez. Mahsulünü değer fiyatıyla satmasını temin edeceğiz.⁹⁸

Menderes üretime vurgu yapıyor ve özellikle de tarım sektörünü öne çıkarıyordu. Başka bir konuda yeni iktidarın yapısıydı. Demokrat Parti teşkilatları, tek bir sınıfın egemenliğinde tesis edilmemişti. Esnaflardan, köylülere, avukatlara kadar farklı toplumsal kesimlerden vatandaşlar DP'ye üye oluyor ve siyaset yapıyordu. Bu tablo, 1950-1954 dönemi DP milletvekillerinin yapısına da yansımıştı. Bu yapıda, esnafıktan gelen sıradan insanların yanında, iyi eğitim almış, dil bilen gençler ve siyasal rekabet ortamından başarıyla sıyrılmış kişilerde vardır.

---

⁹⁸ Bayar, a.g.e s.137.

2.2 SOSYOEKONOMİK POLİTİKALAR VE YANSIMALAR

2.2.1 Sosyoekonomik Politikalar

Demokratlar, ekonomi anlayışlarını: tasarruf, iktisadi yapıyı hızlandırma, üretimi teşvik etme, yerli özel sektörün ve yabancı sermayenin önünü açma ve ekonomik hayatta var olan bürokratik engelleri kaldırmak olarak belirlemişlerdi.⁹⁹ İktidar, ilk iş olarak tarım sektörüne el atmıştı. Bu durumda etkili olan temel faktör, Marshall planı çerçevesinde Türkiye'ye biçilen misyondu. Bu misyonu tam olarak anlamak bakımından, Marshall planı Özel Misyon Başkanı Russel Dorr'un değerlendirmesi zikredilmeye değerdir:

Türkiye'nin iktisadi program neticesinde çoğalan buğday mahsulü hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikaları işçilerini beslemeye yardım edecektir. Hür dünyanın kuvvetlenmesi Türkiye'de istihsalin artmasıyla dostlarına hayati ihtiyaçları olan gıda maddeleri, kömür ve malzeme ihracatıyla elde edilebilir.¹⁰⁰

Hükümet, bu koşullarda tarım alanına özellikle önem verdi. Ekilmeyen toprakları, başka bir deyimle meraları ekime açtı. Vatandaşa tohumluk vererek, traktör ve tarım araçlarının dağıtımını genişletti. Öyle ki 1945 yılında 1156 olan traktör sayısı, 1954 yılında 37,743'e ulaştı. Kredi imkânları çok büyük ölçüde arttırıldı. Ziraat bankasının 1949'da 337 milyon TL kredi vermişken bu oran, 1954'te 1.497 milyon TL'ye 1960 yılında ise, 2.392 milyon TL'ye ulaştı.¹⁰¹

Hükümet, sulama işlerine hız verdi öyle ki, 1950'de 100 bin hektar arazi sulanmaktayken 1954'te 284 bin hektar arazi sulanmaya başlandı. 1943'te 5 milyon

---

⁹⁹ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *Demokrat Parti*, Ankara 2011, s.266.

¹⁰⁰ Suat Oktar, Arzu Varlı " *Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Partini Tarım Politikası* ", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:1, İstanbul 2010, s.10.

¹⁰¹ Oktar, Varlı a.g.m., s.13.

ton olan Hububat üretimi, 1953'te 14 milyonu aşmıştı. Tarım sektöründeki gelir, 1949'da 3,5 milyon oranındayken 1953'te 7 milyonun üstüne çıktı.¹⁰²

Aynı atılım karayolu yapımı ve bayındırlık işlerinde de sağlandı.1950'de yapılan yol tesviyesi 266 kilometreyken, 1958'de 1216 kilometre yol tesviye yapıldı. 1950'de 432 kilometre olan asfalt kaplama, 1958'de 1806'ya çıkarılmış ayrıca 1950'de 1669 kilometrelik köprü yerine, 1955'de 6842 kilometrelik köprü yapılmıştı.¹⁰³ Ülkede yaşanan bu büyük alt yapı yatırımlarından sonra 1954'te artık her yere otomobille gidilebiliyordu. Bu değişim, ekonomi üzerinde özellikle de köylünün tarlada ürettiği ürünün pazara taşınması ve mübadele ekonomisine dâhil olması bakımından son derece önemliydi. Bu öneme Şevket Süreyya Aydemir şöyle değiniyordu:

Akdeniz'in evvelce yakın kazalarla bile bağlantısı olmayan Finike kıyısında bir portakal bahçesi sahibinin şimdi portakallarını istediği kadar bekletebilmesi, çünkü mevsiminde her istediği sabah kapısına yanaştıracağı bir kamyonla doldurup ertesi gece Erzurum pazarına dökebileceğine olan ruh emniyeti halkta bir istikrar hissi ve üretimi geliştirme zevki yaratıyordu. Aynı hali Karadeniz kıyıları, Ege Bölgesi, Orta Anadolu, Doğu Anadolu içinde ve kendi sahaları üzerinde düşününce halkın ruhunda memleket ölçüsünde meydana gelen değişikliği anlamak mümkündür.¹⁰⁴

Demokratlar hem siyasal söylem boyutunda hem de devletin imkânlarını icraat yoluyla topluma götürmek anlamında, yeni bir anlayış getirmişlerdi. Bu anlayış toplum tarafından takdir görmüş ve olumlanmıştı. Menderes bu havayı iyi değerlendiriyor, mitinglerdeki söylem ve konuşmalarında icraata yönelik vurguyu öne çıkıyordu:

Neler yapacağız ? Onu bu topraklar haykırıyor bize! Medeni bir ülkede olanlardan eksik ne varsa, hepsini sırasıyla yapacağız. Yol yok.

---

¹⁰² a.g.e s.240.

¹⁰³ Aydemir,a.g.e s 227.

¹⁰⁴ a.g.e s.228.

Yapacağız. Köye su yol götüreceğiz. Toprak verimsiz, artırma çarelerini arayacağız. Topraksız köylüye toprak vereceğiz. Ev yok, çimento sanayi ve gıda yok, başta şeker sanayi kuracağız. Giyecek az, mensucat fabrikalarını genişleteceğiz, artıracacağız. Elektrik yok, santraller yükselteceğiz. Okul yok, yapacağız. İşçinin geleceğine güvenle bakmasını sağlayacağız.¹⁰⁵

Demokrat partinin Türk toplumu için tasarladığı model, olanaksızlıklardan sıyrılmış, dış dünyaya dönük ve kendine güveni olan bir modeldi. Bu amaçla toplumsal değişime ve dönüşüme yönelik mesajlar veriliyordu. Özellikle bayındırlık, haberleşme ve ulaşım alanındaki çalışmalar önemli boyutlardaydı.¹⁰⁶ Başvekil Menderes bir konuşmasında şöyle ifade ediyordu: “ Bir Şehir diğerini tanımaz yol yok, iz yok, kuş uçmaz, kervan geçmez. Böyle vatan olamaz. Şu Muş Ovasına bak! Eğer bu ovanın toprağına hâkim olursak yalnız orası bizi besleyebilir.”¹⁰⁷

Hazine topraklarının ve meraların tarıma açılması, savaş koşullarından kaynaklanan seferberliğin ortadan kalkması ve erkek nüfusun ekonomik hayatın içine karışması iktidarın elini rahatlatmıştı. Kore savaşının yarattığı koşullarda, ham madde fiyatlarının artması ve özellikle Amerika'nın Türkiye'ye biçtiği ihracatçı misyon da, DP'nin yüksek bir ekonomi performansı yakalamasında etkili olmuştu. Toplama, ambarlama ve nakliye işlerindeki başarı da DP'nin 1950-1954 sürecinde yarattığı kalkınma hamlesinde etkili oldu.

Türkiye bu dönemde tarımın tüm alanlarında atılım içindeydi. 1950'de Tütün, 69.000 tondan 140.000 tona, şeker pancarı 566.000 tondan 4.885.000 tona, Patates 167.000 tondan 1.400.000 tona Pamuk, 54.000 balyadan 212.000 balyaya, zeytinyağı 21.000 tondan 80.000 tona yükselmiş, narenciye üretimi on misli artmıştı.¹⁰⁸ Yine aynı dönemde çimento üretimi 40.000 tondan 1.750.000 tona ulaştırılmış, dokuma sanayi kapasitesi ve enerji üretimi konularında da önemli mesafeler kat edilmişti.

---

¹⁰⁵ a.g.e s.229.

¹⁰⁶ Elveda Karakaya, “ 1. Demokrat Parti hükümeti döneminde tüketicilerin tüketim eğilimlerini belirleyen genel koşullar ve fiyatlar ”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008, s. 16.

¹⁰⁷ a.g.e s.234.

¹⁰⁸ a.g.e s.245.

2.2.2 Sosyoekonomik Politikaların Yansımaları ve Genel Sonuçları

Bütün bu gelişmeler ekonomi yaşamına ve günlük hayatın içine olumlu olarak yansımıştı. Kitleler kentlerde iş bulmaya ve köylerinde ailelerine para göndermeye başlamışlardı. Dünya savaşının ağır şartlarını büyük bir fakirlik olarak yaşayan Türk köylüsü, ekonomisini biraz olsun düzeltmişti. Tek parti iktidarı döneminde köylüden alınan vergilerin hepsi ortadan kaldırılmıştı. Halk, ekonomik refahı tedrici olarak hissetmeye başlamıştı. Çok değil daha dört ya da beş yıl önce entarisindeki yırtığı kapatan Türk kadını, köy yerinde rengârenk giysileri giyer olmuştu.

Bu durum, köy hayatının kendine içkin, sıkışmış sınırlarını yine kendi içinden zorlamaya başlamıştı. Köylüler artık zengin olmak ve ilerlemek fikrini benimsemişlerdi. Toplumda genel olarak alım gücü yükselmiş, bunun sonucunda kitlerin daha önce alma şansı bulamadığı buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi gibi ürünler satılmaya başlamıştı. Toplumsal kesimler bu görece refah ve bolluk ortamını Demokrat iktidarına atfetmişler ve bunu bir başarı olarak değerlendirmişlerdi.

Bu iyimser ortam, çalışma hayatı ilişkilerine de yansımıştı. Türkiye’de çalışma yaşamı ilişkileri tüm boyutlarıyla 1936 tarihli, 3008 sayılı iş kanunu çerçevesinde düzenlenmişti.¹⁰⁹ Demokrat iktidarı döneminde bu anlamda olumlu düzenlemeler yapılmıştı. Bu düzenlemelerin önde gelenleri, 1952’de çıkarılan Basın Kanunu ve 1954’de çıkarılan Deniz İş Kanunuydu. Bu düzenlemelerle, söz konusu sektörlerde çalışan insanlar iş kanununun kapsamı içerisine alınmışlar ve bir sosyal güvence olanağına sahip olmuşlardı.

Ayrıca 1951’de işçilere hafta tatili ve genel tatil günlerinde günlük ücretin yarısı oranında ücret ödenmesine karar verilmişti. 1956’da kabul edilen 6734 sayılı yasayla da söz konusu günlerin tamamının ücretinin işçiye ödenmesi sağlanmıştı. 1953 yılında garson ve benzer işçilerin hizmet karşılıkları hakkında

---

¹⁰⁹ Ahmet Makal, *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma ilişkileri: 1946-1963*, Ankara 2002, s. 31.

kanun çıkarılmış,1954 yılında yapılan düzenlemeyle nüfusu on bin ve daha fazla olan şehir ve kasabalardaki işyerlerinde bir saat şeklinde öğle arası verilmesi mecburiyeti getirilmişti.¹¹⁰ 1956 yılında devlet kurumlarında çalışan işçilere ilave zam yapılması hakkında kanun da Demokrat hükümeti döneminde çıkarılmıştı.

Demokratlar, gerçekleştirdikleri icraatların ve devlet eliyle giden hizmetlerin kitlelerde yarattığı sempatiyi gözlemliyorlar ve bu hizmetlerin propagandasını yapıyorlardı. DP, 1950 ve 1951 yıllarında gerçekleştirdiği icraatların tanıtımı amacıyla ‘‘ Yeni İktidarın Çalışmaları’’ adlı bir kitabı yayınlamıştı. Kitapta yer alan ilk vurgu demokrasiye geçiş sürecinin DP’nin gerçekleştirdiği bir başarı olarak ifade edilmesiydi:

En tabii siyasi haklarını kullanmaktan başka bir şey yapmayan tertemiz ve faziletli vatandaşların peşinde bir tasarruf ve takip teşkilatını teksif ederek, her türlü insan haklarının çiğnenmesi bahasına da olsa mahdut bir siyasi zümrenin iktidarını ebedileştirmek isteyen bir polis devleti zihniyetini 14 Mayıs İnkılâbı ile tam ve kat’ı tasfiyeye uğramıştır. Artık vatandaşlar, en masum hareketlerinin bile suç gibi telakki edilerek fiş ve jurnal mevzuu yapıldığı karanlık devri kesin olarak arkada bırakmış olmakla müsterih ve bahtiyardır. Bugün idare cihazı, ferdin anayasa ile teminat altına alınmış hak ve hürriyetlerini memleketin iç emniyeti ve asayişini muhafazası tedbirleriyle, ahenkli bir şekilde telif etmiş halkın hizmetine girmiş ve demokratlaşmış bir zihniyetle çalışmaktadır.¹¹¹

Demokrat iktidarının siyaseti tasarladığı yer ya da bu siyasete dayanak oluşturan içgüdüler ve bunların referansları, günlük hayatı değiştirip dönüştürmeyi hedefliyordu. İktidar, siyaseti eski iktidar döneminde durduğu yerden yani köşklere alarak sokağa taşıdığını iddia ediyordu:

1950 yılından evvel sayısı 6899 olan numune ve devlet hastanelerine 1950’de 430 yatak daha ilâve edilerek 7329’a çıkarılmış ve 1951 yılı

---

¹¹⁰ Makal, a.g.e s.73.

¹¹¹ 22.5.1950-1.8.1951, *Yeni İktidarın Çalışmaları*, s. 9.

bütçesiyle de buna 710 yataklık kadro daha alınarak mevcut hastanelere tevzi olunmak suretiyle bugünkü yatak mecmuu 8039'a iblağ edilmiştir. İstanbul'da yaralılara acil tedaviye ihtiyaç gösteren hastalara ilk yardım olmak üzere (Beyoğlu ilk yardım hastanesi) ismi altında 40 yataklı bir hastane vücuda getirilmiştir. Burada bir de kan nakli merkezi tesis edilmiştir.¹¹²

Demokrat Parti icraatlarının özellikle kırsal kesimde yarattığı değişim gözle görünür ve radikal olarak nitelendirilebilecek boyutlardaydı. 1954 yılında George ve Barbara Helling çiftinin Türkiye kırsalında yaptıkları araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlarda söz konusu radikal değişimin boyutlarını göstermektedir. Helligler'e göre, 1948'de Marshall yardımları çerçevesinde planlanan ve başlatılan karayolu çalışmaları, DP döneminde gerçek mahiyetine oturtulmuş ve bu çalışmaların genel başlıklarla ifade edilebilecek çok önemli sonuçları olmuştur.

Buna göre, tarımsal üretim geçimlik olmaktan çıkarak ticari bir nitelik kazanmış, köylülere yeni iş alanları açılmıştır. Uzak sayılan yerlere yeni ürünler ekilebilmiş ve turizm önem kazanmıştır. Kentler büyümüş ve köy yaşantısı değişmiştir. Bununla ilişkisinde ticaret gelişmiş, eski hayat biçimine ait birçok özellik ortadan kaybolmaya başlamıştır. Genel olarak dar hayat koşullarında yaşamaya mahkûm Türklere ilerleme olanakları sunulmuştur.¹¹³ Helliglerin yaptığı çalışmada, Arifiye İlk Öğretmen Okulu'nun 1956 yılında son sınıfında okuyan öğrencilerin tespitlerine göre, Sakarya ilinin 12 köyünde son yıllarda tanık oldukları değişim şu şekildeydi:

Traktör ve ona bağlı olarak tarım aletlerinin köylere girdiği görülmektedir. Orman kaçakçılığı yerine tarıma rağbet edilmekte “ açmacılık” denilen ormanların tarlaya dönüştürülmesi çoğalmaktadır. Tek çeşit tarımın yerini çeşitli tarım almış, bölgeye pancar ve pirinç tarımı girmiştir. Suni gübre kullanılması yaygınlaştırılmıştır. Yollar, ürünlerin pazara taşınmasını kolaylaştırmakta, kasaba ve kentle ilişkiyi

---

¹¹² a.g.e s.40,41.

¹¹³ Cavit Orhan Tütengil, *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*, İstanbul 1975, s.94,95.

sıklaştırmaktadır. Bir maden suyu işletmeye açılmış, köylerden birine elektrik gelmiştir. Et tüketiminde artış görülmeye başlanmıştır. Makineli tarım, bir yandan çalışma süresini kısaltmış, öte yandan yarıcılarının köylerden göçmesine yol açmıştır. Dışarıya çalışmaya gidenlerde çoğalmaktadır. Çarık ve kaba dokuma yerini ayakkabıya ve fabrika dokuması kumaşa bırakmıştır. Köylerde terzilik, ayakkabıcılık, marangozluk, sıvacılık gibi zanaatlara rastlanmaktadır. Köylerden birinde fırın ve lokanta da açılmıştır. Söz dinleme ve saygıda, dinsel duygularda, konuk ağırlama geleneğinde zayıflama olduğu ortaklaşa söz konusudur. Yeni yapılar, gerek kullanılan malzeme, gerek biçim bakımından köyün eski yapılarından açık bir biçimde ayrılmaktadır. Köydeki radyo sayısı artmış köylü gazetelerinin yanı sıra günlük gazeteler de köye gelmeye başlamıştı. Elektriğe kavuşan köyde bir de sinema açılmıştı. Öteki köylerden, otobüsle yakındaki kasabadaki sinemaya gidenler vardı. Yapıların içinde de değişmeler göze çarpmaktadır. Karyola, yere serilen yatağın yerini alma yolundadır. Evlere halı, koltuk girmektedir. Masada yemek yiyenler, porselen tabak, madeni kaşık ve çatal kullananlar vardır. Köylerde gaz ocağı ve ütüye rastlanmaktadır. Başkalarına yardım geleneği zayıflamıştır. Köye gelip giden taşıt araçlarına artık kanıksanmıştır. Bir öğretmen adayının şu sözleri dikkate değerdir: ‘‘Çocuklar, eskiden bizim yaptığımız gibi, taşıtların arkasından koşmuyorlar’’¹¹⁴

Arifiye ilk Öğretmen Okulu son sınıf öğrencilerinin 1956 yılında Bursa ilinin 6 ilçesine bağlı 8 köye ilişkin gözlemleri de şöyle ifade edilmişti:

Eskiden kasabaya gidip gelen birkaç kişi iken, Şimdi Bursa’yı görmeyen yok gibidir. Radyo ve dikiş makinesi sayısı artmış, kadın giysilerinde değişiklik olarak manto giyenler çoğalmıştı. Yeni ahır yapanlar bile üzerini kiremitle örtmekteydi. İnsanlar yer değiştirme gereksinmesini ve

---

¹¹⁴ Tütengil, a.g.e. s.201,202.

olanağını daha çok duyuyorlar, daha çok gezi yapıyor, Eskiden aylarca süren harman işi şimdi yarım günde bitiyordu.¹¹⁵

Demokrat iktidarı 1950-1954 döneminde toplumu tersine çevirmişti. Anadolu İnsanının dünyayı algılamasında, özlemlerinde ve en önemlisi kendine biçtiği değerlerde köklü bir değişim yaşatmış, uzun sürelerden beri kaybettiği güvenini geri kazanmasına yardımcı olmuştu. Bu algı, kalkınmanın gerçek mimarının ve ilk başlangıcının Demokrat Parti olduğuna ilişkin halkta şu gün itibarıyla bile devam eden bir anlayışın oturmasına vesile olmuştu. Bu algının oluşmasında şüphesiz DP'nin lider kadrosunun meseleleri ele alış biçimleri ve belirlenen politikaları uygulama şekli önemli rol oynamıştır. Lider kadrosu sadece politikaları uygulamakla değil bu uygulamaları bizzat denetlemekle de ün salmıştı.

Konuya ilişkin Şevket Süreyya Aydemir, bir tanığın Menderes'i betimlemesini şöyle nakletmektedir:

Ben çok konuşmayacağım. Ama onun sabah karanlıklarında, arkasında henüz sabah tıraşlarını olmamış bir takım belediye adamlarını takarak bir taraftan sandviçlerini yerken, bir taraftan da bizim sokağın tretuvarlarını ölçüp biçip, emirler verdiğini görmüşümdür. Kendi kendime sorardım. Bu ne biçim başvekil?¹¹⁶

Hem Celal Bayar'ın hem de Menderes'in halkın gözündeki itibar ve imajları yüksekti. Seçimlerde alınan yüksek oy oranları lider kadrosunun moralini yükseltiyor ve kullanılan siyaset yönetiminin doğruluğundan kuşku duyurmuyordu. Bu anlamda Bayar'ın bir Bakan Vekiline sitem niteliğindeki çıkışı bahsedilmeye değerdir:

Bugün Türkiye, bir baştan öbür başa toprak yığınıdır. Vatandaş, insan gibi içinde yaşayabileceği ev ister, yol ister, köprü ister, liman ister, bir kelime ile medeniyet ister. Bu vatani böyle mi bırakacağız sanıyorlar. Sizin

---

¹¹⁵ a.g.e s. 203.

¹¹⁶ a.g.e. s.179.

kuracağınız çimento fabrikası, yarın yapacağımız bir tek liman inşaatının bile cevabını güç karşılar. Bir değil birçok çimento fabrikasına ihtiyaç var.¹¹⁷

Adnan Menderes, Celal Bayar'a İstanbul'un bugün dahi devasa bir problem olan altyapı sorunları hakkında şöyle diyordu:

Şu birbirinin sırtına yaslanarak ayakta duran binalara bakınız. İstanbul gibi, dünya incisi bir şehir böyle mi olur? Bazı saatlerde trafik bu yollarda adeta kilitleniyor. Güzelim camilerimiz, sanat eserlerimiz, bu kargaşalıkta hurdaların arasına karışmış bir antika eşya gibi kaybolmuş! Bütün bunları, büyük caddelerin vitrinine çıkartmak, gün ışığına kavuşturmak lâzım. Bütün bunlar, elbette bir belediye işi olmaktan çok fazla bir şeydir. Devletin büyük turizm davasının bir parçasıdır.¹¹⁸

Demokrat parti, 1954 seçimlerine siyasal anlamda kendine güven ve toplumsal bir sempatiyle girdi. Seçimde kayıtlı seçmen sayısı 10.262.063,oy kullanan seçmen sayısı 9.095.617'di. Seçime katılma oranı % 88,6 civarındaydı. Buna göre, CHP, 3.161.696 oyla 30 milletvekili, DP 5.151.350 oyla 490 milletvekili, Köylü partisi 57.011 oyla 5 milletvekili, Bağımsızlar,137.318 oyla 10 milletvekili çıkarmışlardı.¹¹⁹ Bu sonuç, DP'nin mutlak zaferi, CHP'nin ise siyasal olarak çöküşünün kanıtıydı. Seçimlerden sonra DP yeni kabineyi kurdu ve yönetim anlayışında ilkesel olarak bir farklılığa gitmedi. Ancak ekonomideki bahar havası 1954 süreciyle çözülmeye başlamıştı.

---

¹¹⁷ a.g.e s.140.

¹¹⁸ a.g.e s.158.

¹¹⁹ a.g.e s.49.

2.3 DP'NİN ÇÖKÜŞÜ

İktidar, 1950-1954 döneminde yarattığı büyüme fırsatını ekonomi yönetimini belli bir program dâhilinde gerçekleştirmediği ve özellikle tarım sektöründe biriken artışı sanayi sektörüne aktaramadığı için kaybetti. Ekonomik büyümede, Kore konjonktürü, altın rezerviyle dolu bir hazine ve savaş sonrası ılımlı ortamla ilintili olmakla birlikte, asıl neden İktidarın devlet yönetimine getirdiği yeni anlayıştı. Fakat bu yeni anlayış yüzeysel boyutta kalarak, büyümenin asıl itici gücü olan üretim ilişkilerine nüfuz edemedi ve eridi.

Demokratlar, 1954-1957 döneminde dışa açılma ve liberalizasyon çerçevesinde bir dizi siyasal uygulamaya girişmişti. Örneğin, 1957'de yapılan değişiklikle yabancı sermayeye petrol rafinerisi kurma hakkı verilmişti. Ayrıca Turizmi Teşvik Kanunu'yla yabancıların köyde gayrimenkul satın almalarının önü açılmıştı. DP'nin amacı, devletin ekonomideki etkinliğini azaltmaktı. Bunun için, bazı devlet fabrikalarını satışa çıkardı. Devlet Deniz Yolları ve Devlet Hava Yolları anonim şirkete dönüştürülerek yabancı sermayeye açıldı.¹²⁰

Hükümetin dışa açılma ve liberalizasyon politikası 1958 yılında yaşanacak krizi derinleştirmişti. 1950'de 22,3 milyon dolar olan dış ticaret açığı 1952'de 193 milyon dolara çıkmıştı. Dışarıdan alınan kısa vadeli ticari borçlar ödenemedi. Hükümet, ekonomi yönetiminde istikrarsız kararlar alıyor, kar hadlerini devlet eliyle belirliyor ve özellikle döviz tedariki ve dağıtımını konusunda baştan sağma müdahaleler gerçekleştiriyordu. Bu durum iş adamları arasında bazı şikâyetlere neden oluyordu:

Memlekette son yıllarda şiddetini artıran enflasyon, fiyat ve piyasa istikrarını altüst etmiş, evvela birkaç noktada, daha sonra ise geniş bir cephede darlık ve kıtlıklara sebep olmuştur. Bu hal devam ederken devletin gelişigüzel kontrol ve müdahaleleri bütün piyasayı kaplamıştır. Tevziler, tahsisler, kontroller, fiyat tespitleri işadamlarını tam bir cendereye sokmuştur. Son derece

---

¹²⁰ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul 2009, s.84.

şamil bir mahiyet alan bu kontrol ve müdahaleler, istikrarlı bir görüş ve düşünce mahsulü olmadığı için, rasyonel bir esastan mahrumdur. Bunun için de her gün değişmekte, tadil edilmekte ve yeniden vazedilmektedir. Bu hal, işadamlarını tam bir şaşkınlık içinde bırakmaktadır.¹²¹

Bu süreçte devalüasyon beklentilerinin neden olduğu ortam dolayısıyla yurtdışına sermaye kaçışları başlamıştı. Kaçakçılık iyice artmış bir yer altı ekonomisi oluşmuştu.¹²² Ödemeler dengesi bozulmuş, dış kredi kaynakları tam anlamıyla tükenmişti. Ülke içinde bazı mallara olan talebin yüksekliğine karşın üretimin yetersiz oluşu kıtlıkları başlatmıştı. Kahve, gazyağı, oto lastiği, otomotiv yedek parçaları, radyo gibi mallar karaborsaya düşmüştü. Demokrat iktidarı, ekonomi yönetiminde yarattığı zaafardan çözülyordu.

Hükümet, mal kıtlığı ve karaborsa ile mücadele amacıyla, savaş yıllarında CHP iktidarının uyguladığı Milli Koruma Kanun'unu yeniden gündeme getirerek uygulamaya başladı. Bu çerçevede birçok ürüne narh kondu. Ancak bu çabalar istenen sonucu vermedi ve karaborsa engellenemedi. Demokratlar ekonomide kontrolü kaybetmeye devam ettikçe, popülizm kartını oynamaya başladılar.1954 yılında seçim sürecinde Demokratların kasaları boşalmış, temel tüketim maddeleri olan çay ve kahve gibi ürünlerin tedariki konusunda sıkıntılar yaşanmaya başlamıştı. Ancak yine de Menderes, İzmir'de bir köylüyle şöyle konuşuyordu:

Evet, hazineye altın yok ama biz o altını hazineden çıkardık ve karınızın gerdanına taktık. Karının boynundaki beşibirliğin fiyatı 1950'de kaçaydı? Adam saf saf cevap veriyor, 450 Lira diyordu. Şimdi kaç? 750 Lira diyordu. Sana sorayım paranın kıymeti düşmüş mü artmış mı? Adam, beşibirliğin pahalılaşması karşısında memnun DP'yi alkışlıyordu.¹²³

Ekonomi alanında yaşanan geriye çekilme ve günlük hayatın karaborsa ve kıtlığa teslim olması eleştirileri de beraberinde getirdi. Bu eleştiriler bizzat iktidar

---

¹²¹ Kazgan, a.g.e s.87,88.

¹²² a.g.e s. 90.

¹²³ Baban, a.g.e, s.147,148.

partisinin içinden geliyordu. Demokrat yönetiminin uygulamalarına karşı çıkan muhalifler, 20 Aralık 1955’de Hürriyet Partisi’ni kurdular.¹²⁴ Demokrat Parti’nin kurucularından Fuat Köprülü de 1957’de DP’den ayrılmıştı. Hükümet, memnuniyetsizlikleri ve eleştirilere baskıyı arttırarak mukabele ediyordu.

1954 ‘de Demokrat İktidarı Adalet Bakanlığı, iki tevkif yetkisini hâkimlere veriyordu. Buna göre, tutuklanmayarak serbest bırakılan sanıklar, suç işleyebilecekleri kuşkusuyla yargıçların inisiyatifinde cezaevlerine gönderilebileceklerdi. İkinci yetki ise, sanığın işlediği suç, serbest bırakılması durumunda halkta şok etkisi yarattırsa, yargıçların tevkif hakkını kullanabileceği yönündeydi.¹²⁵

Daha 1951’de resmi ilanları dağıtma yetkisi hükümete verilerek basına aba altından sopa gösterilmişti. Hükümete eleştiri getiren basın kuruluşları ilan alamayacaklar ve finans kaynaklarını yitireceklerdi.¹²⁶ 1954 yılı Hükümetin antidemokratik kararlara imza attığı bir yıl olmuştu. Demokratların ‘‘ince demokrasiye paydos ‘‘ ilkesi bu dönemde gündeme gelmişti.

Hükümet, seçim kanununun bazı maddelerinde değişikliğe girişmişti. Buna göre, milletvekili olmak isteyen memurlar seçimden 6 ay önce görevlerinden ayrılmak zorunda bırakılıyorlardı. Aynı zamanda herhangi bir siyasi partiden adaylık yoklamasına girip de kazanamayan ya da partinin yetkili organlarınca kabul edilmeyen adaylar hiçbir seçim bölgesinden adaylıklarını bireysel olarak koyamadıkları gibi başka bir parti tarafından aday gösterilemiyordu.¹²⁷ Hükümetin hukuksal şeklini değiştirdiği diğer bir uygulama ise, memurların hizmet yaşı ve hizmet yılına ilişkindi.

Eski uygulamada hizmet yaşı 65, hizmet yılı 30 olarak belirlenmişti. Düzenlemeyle hizmet yaşı 60’a hizmet yılı ise 25’e indirildi. Hükümet yasayı geriye

---

¹²⁴ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul 1955, s.166.

¹²⁵ Metin Toker, *Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları DP Yokuş Aşağı 1954- 1957*, Ankara 1991, s. 75.

¹²⁶ Esra Keloğlu-İşler, ‘‘ *Demokrat Parti’nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir İnceleme* ‘‘, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi ‘‘, Sayı: 24, Ankara 2007, s. 114.

¹²⁷ Toker,a.g.e. s.27,28.

dönük biçimde uyguladı.1954 ve 57 dönemi, hükümetin bir dizi antidemokratik yasa ve tatbikleriyle geçti. Demokratlar ekonomi alanında sıkışıkça topluma ve muhalefet odaklarına baskıyı arttırıyordu. Türkiye, 1957 seçimlerine bu hava içerisinde girdi.

Demokratlar, seçimlerden yine birinci parti çıkmıştı. Ancak bu sefer zaferin heybetinden bahsedilemezdi. Sonuçlara göre, kayıtlı seçmen sayısı 12.078.623, geçerli oy sayısı 9.250.949, seçime katılma oranı % 76,6 şeklindeydi. Demokratlar,4.372.621 oyla % 47,26 oranıyla 419 milletvekili, CHP,3.753.136 oyla % 40,5 oranıyla 173 milletvekili, Cumhuriyetçi Millet Partisi,652.064 oyla % 7.05 oranıyla 4 milletvekili, Hürriyet Partisi, 350.577 oyla % 3.78 oranıyla 4 milletvekili çıkarmıştı.¹²⁸

1957 seçimlerinden sonra iktidarın tutum ve tavırlarında somut olarak bir değişme olmamıştı. Baskı ve yıldırma politikaları devam etmişti. 1959 yılında basın kanunu değiştirilmişti. Buna göre,6 aylık mahkûmiyet gazetecilik mesleğinin icrasını engelliyordu. Gazeteler de sorumlu müdürlere, yayınlanan her hangi bir yazı sorulduğu takdirde 24 saat içinde savcıya bildirme zorunluluğu getirilmişti.

27 Haziran 1956'da Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun kabulüyle siyasi partilerin seçim dönemi dışında açık havada toplantı yapmaları yasaklanmıştı.¹²⁹Kapalı olarak düzenlenecek gösterilerin izni mülki amirlere verilmiş, Yasal olmayan toplantıların dağıtılması için ateş açılması da kabul edilmişti. Böyle bir süreç içinde CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek tutuklanmış ve 6 aylık hapse mahkûm edilmişti.

CMP'nin Giresun Kongresi'nde Osman Bölükbaşı'na sevgi gösterisinde bulunan delegeler karakola götürülmüşlerdi. Ayrıca Akis dergisi yazarı İnönü'nün damadı Metin Toker, DP'li bakan Mükerrerem Sarol hakkında yazdığı bir yazı nedeniyle Ankara cezaevine gönderilmişti.

---

¹²⁸ a.g.e. s. 70.

¹²⁹ Sedef Bulut, '*Üçüncü Dönem Demokrat Parti iktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu*', Akademik Bakış, Sayı:4, Ankara 2009, s.128.

Demokrat iktidarının son dönemlerinde gerçekçilik ilkesinden uzaklaşmış popülizmin kurbanı olunmuştu. Özellikle 1959'da Londra'da yaşanan Gatwick uçak kazasından Menderes'in sağ kurtulması ilahi takdir, mucize, ölümsüz gibi değerlendirmelere neden olmuş bir İslami kimlikle sunulmaya başlanmıştı. Menderes, içinde bulunduğu çıkmazdan çıkış noktasını dış kredilerde arıyordu. Amerika gezisinden 300 milyon dolarlık bir borç beklentisiyle gitmesine rağmen 30 milyon dolarlık bir hibe ile geri gelmesi büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı.¹³⁰

Hükümet, ekonomik çözülmeyi engellemek amacıyla gümrük vergisinde değer esasına geçilmesi, gümrük tarifelerinin yükseltilmesi, stokçuluk ve karaborsayı engellemek için önlemleri arttırmasına rağmen sonuç alamıyordu. Menderes, son olarak Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'ndan (OECE) rehberlik etmesini ve mali yardımda bulunmalarını istedi. Örgüt Türkiye'ye para arzının denetim altına alınmasını, Türk lirasının değerinin düşürülmesi, harcamaların kısılmasını, yatırım projelerinin verimli alanlara aktarılması gerektiğine vurgu yapmıştı.

Demokrat Parti ekonomi yönetimi anlamında sıkıntıya düştükçe kitleler ve kamuoyu üzerinde baskıyı arttırmaya devam ediyordu. 1954 yılında Hüseyin Cahit Yalçın 26 ay hapse mahkûm olmuş, Cemal Sağlam 65 ay hapis cezası almıştı. Millet gazetesi sahibi Fuat Arda ve Bedii Faik gibi gazetecilerde cezaevine konmuşlardı. 1959 yılında Uşak olaylarında muhalefete çok sert davranılmış, bir yıl sonra muhalefet liderinin karşısına askeri birlikle gözdağı verilmişti.

Hükümetin son anti demokratik uygulamalarından biri, Tahkikat Komisyonu adında bir kurulun oluşturulmasıydı. Komisyonun yetkileri olağanüstü boyutlardaydı. Komisyon: savcılarının, sivil ve askeri yargıçların tüm yetkilerine sahip olabilecek, gazeteleri toplatabilecek ve basımevlerini kapatabilecekti. Komisyon kararlarına karşı gelenler 1 yıldan 3 yıla kadar hapisle cezalandırılacaklardı.

Bu tabloyu Cumhuriyet gazetesi yazarlarında Nadir Nadi şöyle değerlendirmişti:

---

¹³⁰ Yaşar Baytal, " *Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950 -1957)* " Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 40, Ankara 2007, s.545-567.

Ey Ulu Tanrım, nereden kalktık, nereye geldik? Tek parti rejimine son verecektik, yurdumuz hürriyet güneşi ile ışıl ışıl parlayacaktı. İnsan hakları bütün heybetiyle yürürlüğe konacaktı. Düşüncelerinden ötürü hiçbir vatandaşın kılına zarar gelmeyecekti. İdare tarafsız olacaktı. Herkese eşit muamele yapılacaktı. Yargıçların güvenliği daha sağlam hale getirilecekti. Serbest ve dürüst seçimlerle kurulan Çok partili meclis, Anayasa'nın ışığı altında icra organını rahatça denetleyecekti. Basın, Türkiye'deki hürriyet rejimini lekesiz bir ayna gibi dünyaya yansıtacaktı.¹³¹

DP, baskının merkezine muhalefet partisini oturtmuştu.12 Nisan 1960 günü muhalefet hakkında bir meclis tahkikatı açılmasını istemişti. İktidar, kendine olan tüm güvenini kaybetmiş, şiddet tedbirlerini kullanmayı tercih ediyordu. Bu ortamda, sokaklar karışmış İstanbul ve Ankara'da kitlesel öğrenci eylemleri gerçekleşmeye başlamıştı. Hükümet, tansiyonu düşürmektense muhalif odakların üzerine gidiyordu. Bu tutum, başta Silahlı Kuvvetler ve Üniversiteler olmak üzere farklı çevrelerden birçok insanı rahatsız ediyordu. Bu siyasal süreç, iktidarın gerçekleştirdiği uygulamalarla daha fazla gerildi ve Türkiye askeri müdahale sürecine girdi.

---

¹³¹ a.g.e s.77.

2.4. SONUÇ

20.yüzyılın başında Cumhuriyet projesi, 6 asrı aşkın süre var olan bir imparatorluktan devrimci ve modernist bir müdahaleyle ulus devleti inşa etmişti. Yeni sistem, çağdaş uygarlık seviyesini ölçü almış ve hem kurumsal hem de toplumsal düzlemde bu düzeye ulaşmak için bir dizi siyasal ve hukuksal düzenlemeyi hayata geçirmişti. Cumhuriyet hükümetleri, bu düzenlemelerle kısa sürede yapısal ve kurumsal olarak önemli aşamalar kaydetmişlerdi. Ancak sorun, toplumsal yaşamın içinde bireylerin hukuksal, bireysel ve insansal olanaklarının genişletilmesi aşamasına geldiğinde arzu edilen seviyeye ulaşamamıştı.

Cumhuriyet Türkiye’inde yöneten zümrelerin algısında halk, farklı sınıfsal köklere göndermeler yapmayan, dolayısıyla farklılaşmamış bir kütle biçimindeydi. Halk, sadece oy kullanarak egemenliğin millete olduğunu kanıtıyor ve yurttaşlık vazifesini yerine getiriyordu. Bu bağlamda Cumhuriyet’in milli egemenlik anlayışı, belirsiz ve soyut nitelikteydi. Bu belirsizlik, tek parti yönetiminin toplumsal var oluşun zenginliklerini, çeşitliliğini ve referanslarını ret eden milli egemenlik anlayışından kaynaklanıyordu.

2. Dünya Savaşı’ndan sonraki gelişmeler ve özellikle de Avrupa’da totaliter rejimlerin çöküşü, tüm dünyada ve Türkiye’de demokrasi kavramının belirleyici bir rol almasında etkili oldu. Türkiye hem iç nedenlerden hem de dış dünyanın savaş sonrası şartlarından kaynaklı olarak demokrasiyle doğrudan ilişkili olan çok partili siyasal sisteme geçmek zorunda kaldı.

Türkiye,2. Dünya Savaşı’na girmemesine rağmen savaş şartlarının toplumsal ve ekonomik düzlemde yarattığı yıkımdan halkını koruyamamıştı. Bu durum, istismar ve devletin mevcut yetersizlikleriyle birleşince kitlelerin Tek parti yönetimi dolayısıyla da devletle ilişkisi yabancılaşmıştı. Yabancılaşmanın boyutları, hiçbir zaman bir isyan noktasına gelmemişti. Çünkü elitler, tek parti idaresinde daha fazla ısrar etmenin tüm modernleşme çabalarını ve Cumhuriyet projesini riske edeceğini görmüşler ve toplumu, Tek partili parlamenter sistemden, Çok partili parlamenter sisteme geçirmişlerdi.

1946'da ilk muhalefet partileri kurulmuş, 1950'de 27 yıllık CHP iktidarı devrilmişti. Bu süreçte ciddi tartışmalar yaşanmış ve rekabetçi siyasal atmosfere alışılmakta zorlanılmıştı. Ancak 1950'de seçim yöntemiyle iktidar değişimi demokrasi yolunda en önemli aşamalardan biri olmuştu. Bunun yanında önemli bir diğer konu da, halkın çoğunlukçu siyaseti ve buna bağlı olarak gelişen rekabetçi siyasal arenayı sevmesiydi. Halk, bu değişimi içselleştirmekte zorlanmamış ve kendi kaderini tayin hakkının elinde olduğunun bilincine varmıştı. Çok partili dönemde seçimlere katılma oranının yüksekliği bu durumun kanıtı niteliğindedir.

1950'den sonra toplum hem zihinsel hem de pratik olarak farklı bir sürecin içine girdi. Tek parti döneminin vergilerinden, Jandarma baskısından, açlıktan ve yoksulluktan tedrici olarak uzaklaşıldı. Özellikle 1950-54 dönemi ekonomik refahın yükseldiği bir dönemdi. Demokrat Parti çok önemli bir değişimi yarattı. Bu değişim, köyde yaşayan insanın zihin dünyasının değişmesi ve kendine olan güvenini geri kazanmasıydı. Bu Atatürk döneminde dahi yapılamamıştı. Kalkınma köyden başlamış, halk DP'yi sevmişti.

Tek parti dönemi iktidarıyla, DP İktidarının hizmet paradigması ve icraatları bakımından ciddi farklılıklar olmasının yanında, iki dönem parlamentolarının işleyişi açısından da önemli farklılıklar olmuştur. Örneğin tek parti döneminde kanun başına ortalama yarım saat-bir saat arası olan süre, çok partili dönemde 1,3 ve 5 saate yükselmişti.¹³² Bu durum, parlamentonun daha işlevsel ve rekabetçi bir görüme büründüğünün göstergesiydi.

Karşılaştırma konusunda diğer bir parametre ise, vatandaşların parlamentoya gönderdikleri dilekçelerdir. Bu dilekçeler, 1927-31 arasında 5208, 1931-35 döneminde 5209, 1935-39'da 4143, 1939-43'de 15155, 1943-46'da 5238, 1946-50'de 9529,1950-54 arası dönemde ise 20631 şeklini almıştı.¹³³ Dilekçe sayılarının dönemler arası iniş ve çıkışlarını değerlendirdiğimizde, 1939-43 arası dönemi 2.Dünya Savaşının kitlelerde yarattığı darlığa ve sıkıntılara bağlamak mümkünken,

---

¹³² Esat Öz, *Otoriterizm ve Siyaset, (Türkiye'de Tek-Parti rejimi ve Siyasal Katılma)*, Ankara 1996, s.143.

¹³³ Öz, a.g.e s.145.

1950-54 dönemindeki artışı ise çok partili parlamenter sistemin toplumda yarattığı umut ortamına bağlamak mümkündür.

Türk seçmeni, 1954 seçimlerinde DP'ye yüksek bir oy oranıyla iradesini teslim etmişti. Oy oranını artıran demokratlar siyasal çıkış noktalarının ve uygulamalarının doğruluğuna ikna olmuşlardı. Ancak ilerleyen süreçler bir handikabın ortaya çıkmasına neden oldu. Bu ise, Demokratların özellikle 1954'den sonra gerçekleştirdiği antidemokratik uygulamalardır. Hatta iktidar partisi kendi içerisinde bile bu uygulamalara teslim olmuştu. Parti kurucuları tasviyelere başlamış, küskünler ayrılarak farklı partiler kurmuştu.

Söz konusu uygulamalar demokratik eğilimin oturmadığının ve biçimsel boyutlarda kaldığının kanıtıydı. 1957 seçimleri bu tatsız havada gerçekleşti. Seçim sonuçları Demokratların iyimserliğini ortadan kaldırmıştı. Partinin, ilk dönem başarıları, üretime dönük bir ekonomiye geçememeleri ve ekonomiyi bir program dâhilinde yönetmemeleri gibi nedenlerle unutuldu. Ekonomi özellikle 1957'den sonra krize girdi. İktidar partisi son dönemlerinde güvenilirliğini yitirmişti. Demokrasi, insan halklarına saygı, kalkınma prensiplerinden hareket eden DP krizi aşamıyor ve bocalıyordu.

Krizi yönetemeyen DP, sertleşti ancak muhalefet odakları direniyordu. Kavga ortamı bir süre sonra darbeyi getirdi. Seçim yoluyla iktidara gelen kadrolar, silah zoruyla sürülmüştü. Lider kadrosu idama mahkûm edilmiş ve infazları gerçekleşmişti. Türkiye, bütün demokratik birikimini kaybetti, siyasetin bir toplumsal birikim ve bellek meselesi, bundan da öte zamanla olgunlaşacak bir gelenek olduğunu anlayamayan zihniyetin, darbeye sadece o günün iktidarını değil bütün bir geleceği yok ettiğinin farkında değildi.

3. DP SOSYOEKONOMİK POLİTİKALARININ ORDU İLİ

KIRSALINA YANSIMALARI

3.1.DP DÖNEMİ ÖNCESİNDE ORDU

3.1.1.Coğrafi Bilgiler

Ordu ilinin jeolojik yapısını, II. Zamanda oluşan lavlarla, kuzey batı ve güney doğu yönlerinde uzanan volkanik kütleler meydana getirmiştir. İl toprakları, II. ve III. Zamanda oluşmuştur. Jeolojik devirlere ait izler, Aybastı ve Gököy yöresindeki kömür yataklarında, ilin volkanik dağlarında, Gököy'ün tektonik çöküntüsünde ve sahilin IV. Zamanında oluşan alüvyonlu birikintili düzlük ve ovacıklarında açık olarak gözlemlenmektedir.

Ordu ili 37-38 derece doğu meridyenleri, 40-41 derece kuzey paralelleri arasında yer alır. Doğu'da Giresun, Batı'da Samsun, Güney'de Sivas ve Tokat, Kuzey'de de Karadeniz ile çevrilidir. Bölgeye hakim dağlar, Canik ve Karadeniz Dağlarıdır. Batıdan doğuya doğru yükseklikleri artan bu dağlar, akarsular tarafından kesilerek derin vadiler veya yaylalar meydana getirmişlerdir.

İl toprakları oldukça dardır. Ovaların miktarı sadece % 5 dolayındadır. Buna karşın dağlık yerler % 83,5,Platolar %16 oranında yer kaplamaktadır. Ordu ili zengin bitki örtüsüyle bilinen Çambaşı, Keyf Alanı, Perşembe, Düzbağ, Yedigöz ve Güllüyazı gibi yaylara sahiptir. Kıyı dağlardan çıkarak Karadeniz'e dökülen pek çok akarsu da Ordu'nun coğrafi yapısına zenginlik katan unsurların başında gelmektedir. Bu akarsuların başlıcaları: Melet Çayı, Bülbül Deresi, Civil Deresi, Turna Suyu, Akçay ve Elekçi'dir.

Ordu'da tipik bir Karadeniz iklimi hâkimdir. Kışlar serin, yazlar ılık geçer. Yılın hemen hemen bütün aylarında yağış vardır. Genelde ılıman bir iklim yapısına sahip olmakla, coğrafi yapısı itibariyle deniz ve kara olmak üzere iki farklı iklim karakteri egemendir. Kıyıya paralel bir duvar gibi uzanan dağlarla sahil arasında geçiş iklimi görülür. Ölçümlere göre en soğuk ay Ocak-Şubat aylarıdır. Bu aylarda en düşük sıcaklık sıfırın altına inmekle, 6-7 derece dolaylarında gerçekleşmektedir.

İç bölgelerde en soğuk ay Ocak ayıdır. Bu ayda en düşük sıcaklık -7 dereceye kadar düşmektedir.

Kıyı bölümünde en sıcak ay Temmuz, Ağustostur. Burada kıştan bahara bilhassa geçiş yavaş bir şekilde meydana gelir. Sonbahar ılık olup kış ortasına kadar sürer iç kısımlarda sıcaklık düşer. Ocak ve şubat ayları sıcaklıkları, kıyı şeridinde sıfırın altına düşmez. Yüksek bölgelere çıkıldıkça sıcaklık azalır. Ulubey’de 1-2 dereceye, Gököy ve Mesudiye’de 4 dereceye, Aybastı ve çevresinde -8 dereceye kadar düşer.

Ordu ili bitki örtüsü bakımından zengin bir çeşitlilik sunar. Kıyı şeridinde yayvan yapraklı etek ormanları ve fundalar görülür. Bu şerit, Karadeniz kıyıları ile kenar dağlarının tarla tarımına en uygun alanlarıdır. Orman etekleri ile yaylalar arasında kalan kesimde ise, yayvan yapraklı karışık ve iğne yapraklı bitki örtüsü görülür. Bu alanlarda kızılâğaç, gürgen, çam, ladin, orman gülü gibi bitki türleri mevcuttur. Yayla kesiminde ise 1500-1800 metre yükseklikte çam, ladin ve orman altı bitki türlerine rastlanır.

Bugün itibariyle Ordu’nun 18 ilçe, 65 Belediye, ayrıca 508 köyü bulunmaktadır. Başlıca ilçeleri: Akkuş, Aybastı, Çamaş, Çatalpınar, Çaybaşı, Fatsa, Gököy, Gürgentepe, Gülyalı, İkizce, Kabadüz, Kabataş, Korgan, Kumru, Mesudiye, Perşembe, Ulubey ve Ünye’dir. Ordu’nun toplam nüfusu 719.183, bu sayı içindeki kent merkezi nüfusu ise 141.341’dir. Kentin ekonomik faaliyetinin merkezinde fındık üreticiliği gelmektedir.

Bunun dışında patates, soya fasulyesi, arıcılık gibi faaliyetlerde kent ekonomisine katkıda bulunan tarımsal üretim alanlarıdır. İklimin ılıman oluşu ayva, armut, kiraz, dut, vişne, incir, kivi gibi çeşitli sebze ve meyve ürünlerinin üreticiliğini yapmayı da olanaklı kılmaktadır. Sanayileşme oranının düşük olmasından dolayı bölge içi istihdam olanakları sınırlıdır.

3.1.2. Tarihsel Arka Plan

Tarihsel aşamada Ordu şehrinin kuruluşu üç farklı bölgede gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, Bozukkale yakınlarında Katroya; ikincisi, Eskipazar Köyü'nde Bayramlı, üçüncüsü ise, bugünkü yerlerinde Bucak ve Ordu yerleşimleridir.¹³⁴ Bölgede yaşayan ilk topluluklar, Kalip (Kolk) ve Mariyadin (Kokon) olarak bilinen kavimlerdir. İlerleyen dönemlerde bölgeye: Hititler, Miletoslular, Pont Krallığı, Makedonyalılar, Roma ve Bizanslılar egemen olmuşlardır. Bölgede Türkler, ilk olarak Peçenek ve Koman Türkmenlerinin oymak ve kabileleri aracılığıyla gözlemlenmiş, Danişmendoğullarından Taylı Bey'in Orta Anadolu merkezli kurduğu devlet, Ünye, Fatsa, Aybastı ve Mesudiye bölgelerine hâkim olmuştur.¹³⁵

Danişmendoğullarından sonra bölge hâkimiyeti, Hacı Emir oğulları beyliğine geçmiştir. Bu süreçte bölgeye, Orta Karadeniz'in dağlık kısımlarıyla bazı sahil bölgelerini fetheden oğuzların Üçok koluna mensup Çepni boyu gelmiş ve Türkleşme süreci hızlanmıştır. Hacı Emir oğulları egemenliği, Osmanlı Devleti'nin Yıldırım Beyazıt ve Çelebi Mehmet dönemlerinde kırılmaya başlanmış ve Fatih döneminde Trabzon Rum devletinin ortadan kaldırılmasıyla bölge tam olarak Osmanlı-Türk egemenliğine girmiştir.

Ünlü Fransız Coğrafyacısı Vital Cuinet'in 1880 yılında verdiği bilgiye göre Ordu, sahilinden 10 km içerde küçük bir kasaba halkından bazı kimselerin şahsi teşebbüsleriyle, ormanların açılarak bir takım göl ve bataklıkların zamanla kurutulmasıyla kurulmuş 350 evlik küçük bir kasabaydı. Cuinet, 1875'den sonra şehrin nüfusunun hızla arttığını özellikle de 1890'dan sonra Kafkas muhacirleri, Ermeni, Rum ve Trabzon'dan gelen Müslüman göçleriyle kent nüfusunun 20-25'e bine ulaştığını ve 1165 evin olduğunu ifade eder.

Cuinet'in verdiği bu bilgilerin dışında kentin, Bucak adı ile Trabzon eyaletine bağlı bir kasaba olarak 1869 tarihinde Ordu adını aldığını bilmekteyiz. 1878 Trabzon salnamesine göre, Ordu'da 350 ev, 300 civarında işyeri, 4 medrese, 15 çeşme, 3

---

¹³⁴ Sıtkı Çebi, Ordu Tarihi ve 50.Yılda Ordu Şehri, Ordu 1973, s. 5.

¹³⁵ Çebi, a.g.e s.27.

hamam, 2 şadırvan bulunmaktaydı. 1891’de ev sayısı 1161’e yükselmiş, işyeri ise 500’ü aşmıştı.¹³⁶ 1883 yangınından sonra Ordu çarşısında yeni bir inşa süreci başlatılmış, işyerleri ve mesken inşaatları yapılmıştı. Bu binalar dönem itibarıyla 500 civarındaydı.

1900’lü yılların başlarında Ordu’nun ticari hayatının oldukça zengin olduğunu ifade edebiliriz. Bu ticari faaliyetler daha çok zahire, manifatura, attariye, kantariye türünde gerçekleşmişti. I.Dünya Savaşı sırasında bölgede büyük bir yiyecek sıkıntısı ortaya çıkmış, piyasada gaz, tuz gibi temel ihtiyaç maddeleri bulunmaz olmuştu. Ekmek ihtiyacını karşılamak için köylüler mısır üretimine başlamış, fındık ocakları sökülerek tarla haline getirilmişti.

Fındık dikimi bölgede 1810-1815 yıllarında sahile yakın köylerde başlamış, dikim faaliyetlerinin yaygınlaşmasına paralel olarak da 1892’de bölgedeki fındık yıllık ürünü 166 ton dan, 1903’te 1300 tona yükselmişti.¹³⁷ Fındık, ilk dönemlerde yelkenli gemilerle Rusya ve Romanya’ya gönderilmiştir. Bu ticari faaliyetlerde, 1900 yılında 280 ton kabuklu, 448 ton iç; 1902’de 500 ton kabuklu, 1903’de ise, 380 ton kabuklu fındık ihraç edilmişti.

Fındık fiyatlarının, 1922’de 23 kuruş, 1923’de de 29 kuruşa çıktığı görülmüş ve bu fiyatlar 1939’a kadar değişmemiştir. Milli Mücadele dönemiyle büyük bir buhrana giren Ordu piyasası savaş koşullarından dolayı Ticaret Odasını kapatmış, ticari yaşam durma noktasına gelmiştir.¹³⁸

Bu dönemlerde Ordu sadece fındık üretiminde değil, mısır ve fasulye üretiminde de başat rol oynuyordu. Buna göre fasulye, 1926’da 2178, 1927’de 2500, 1928’de 5000, 1929 ‘da 2000 ton; mısır üretimi ise, 1926’da 25000, 1927’de 33000, 1928’de 37000, 1929’da 30000 olarak gerçekleşmişti. Ticaret Odasının verilerinden 1926’da yapılan ithalat ve ihracat oranlarının izini sürmek de mümkündür. Söz

---

¹³⁶ Sıtkı Çebi, *Çağlar İçinde Ordu*, Ordu 1978, s.16.

¹³⁷ Çebi, a.g.e s.17.

¹³⁸ a.g.e s 24.

konusu yıl Almanya'ya 66.217 kilo iç fındık ve 2625 kilo iç ceviz ihraç edilmiş, karşılığında 45.767 lira alınmış ve 2180 liralık ithalat yapılmıştı.

Aynı yıl Fransa'ya fındık, ceviz, yün gibi mallar ihraç edilmiş; çivi, kimyevi gübre, boş çuval gibi malların ithalatı yapılmıştı. 1923-1933 arası dönemde yapılan iç fındık ihracatının % 23'ü Hamburg limanından Almanya'ya, % 18'i Marsilya limanından Fransa'ya, % 8'i Newyork üzerinden Amerika'ya, % 8'i de Londra üzerinden İngiltere'ye gerçekleşmişti. 1932-1939 döneminde ihracatın % 65'i Almanya ile 1940 ve 1950 arası dönemde ise büyük ölçüde İngiltere ile yapılmıştı.¹³⁹

1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre Türkiye toplam nüfusu 13.648.270 düzeyindeyken, Ordu'nun nüfusu 201.302'di. Bu sayı içindeki köy nüfusu ise, 185.146'dı.¹⁴⁰ Cumhuriyet'in ilk dönemleri itibariyle Ordu'yu işyeri, çalışan sayıları ve bu sektörlerin türleri bakımından değerlendirdiğimizde durum şöyleydi:

Sanayi ve istihraciye (yağ çıkartma sanayi) alanında 1 iş yeri 14 çalışan, Ziraat hayvan mahsulâtı sanayi'nde 173 iş yeri 966 çalışan, Tekstil sanayi'nde 103 iş yeri 277 çalışan, Mevaddı nebatiye sanayi'nde 37 iş yeri 76 çalışan, kâğıt ve karton sanayinde 2 iş yeri 3 çalışan, bira yapımında 6 iş yeri 54 çalışan, muhtelif sanayi'nde 2 iş yeri 2 çalışan, toplamda, 561 işyeri ve 1829 çalışan dönemin niceliksel değerini ifade etmekteydi.¹⁴¹

Cumhuriyet rejimi, milli mücadeleyi başarıyla sonuçlandırdıktan ve yeni sistemin istikametini tam olarak belirledikten sonra tüm ülkede olduğu gibi Ordu'da da toplumsal anlamda bazı dönüşümleri gerçekleştirmeye çalışmıştı. Bu çerçevede yapılan çalışmaların başında bayındırlık, sağlık ve eğitim alanındaki hizmetler gelmekteydi. Bu bağlamıyla değerlendirdiğimizde, 1928 ve 1930 arası dönemde Ordu'da yapılan yeni yol sayısı 17, tamir edilen ise 30 kadardı. Aynı dönemde yapılan yeni köprü sayısı 28, tamir edilen ise 32 di. Söz konusu dönemde Ordu'da 25 yatak kapasiteli Memleket Hastanesi adında bir tek hastane yapılmıştı.

---

¹³⁹ a.g.e s 43.

¹⁴⁰ Oktay Güvemli, *Ordu İlinin 75 yılı*, Ordu 1998, s.45.

¹⁴¹ Güvemli, a.g.e s. 48.

Cumhuriyet Hükümetlerinin pozitif yönde gelişim sağlamaya çalıştığı diğer bir alan da eğitim alanıydı. Buna göre Ordu'da, 1926-1927 ders yılında ilkokul sayısı 72, erkek öğrenci sayısı 4050 ve öğretmen sayısı 135'di. Söz konusu dönemde kentte, okula giden kız öğrenci bulunmamaktaydı. 1929-1930 döneminde ise, ilkokul sayısı 81'e, erkek öğrencisi sayısı 2977'ye, kız öğrenci sayısı 817'ye, öğretmen sayısı ise 136'ya çıkmıştı. 1926 -1927 döneminde kentteki ortaokul sayısı 1'di. Aynı dönemde tüm ülkedeki ortaokul sayısı ise 135 kadardı. Ordu'da ortaokul öğrenci sayısı 91, öğretmenlerin sayısı ise 9'du. Dönem itibariyle ülkede toplam lise sayısı 52 olmasına rağmen kentte lise yoktu.¹⁴²

Cumhuriyet hükümetinin Ordu bölgesinde hayata geçirmeye çalıştığı kurumsal modernleşme çabaları ve günlük yaşamı eğitim, sağlık ve bayındırlık boyutlarıyla yeniden inşa hareketi, tüm ülkedeki genel tabloyla da paralel olarak yetersiz kalmıştı. Bu duruma bir de İkinci Dünya Savaşı'nın tüm dünyada ve Türkiye'de yarattığı yokluğu ve hem yerel düzeylerde hem de ulusal düzeyde yaşanan istismarları eklediğimizde, genel durum son derece kötü bir görünüme bürünmüştü.

---

¹⁴² a.g.e s. 54.

3.2. 1939-1950 DÖNEMİ SOSYAL VE EKONOMİK ZEMİN

İkinci Dünya savaşı Ordu kent ekonomisini derinden sarsmış ve ekonomi hayatı durma noktasına gelmişti. Savaş öncesinde Almanya, Fransa ve ABD gibi ülkelere yapılan fındık ve diğer ürünler ihracatı son bulmuştu. Tüm dünyanın içinde bulunduğu buhran Ordu bölgesini de derinden etkileyerek günlük hayatın içinde günden güne hissedilecek bir yokluğu yaratmıştı. Ekmek, tuz, yağ gibi temel besin maddelerinin yokluğu bölge insanının temel sıkıntısıydı.

Döneme damgasını vuran ve kitleler üzerinde baskıyı artıran unsurların başında köylülerden alınan vergiler gelmekteydi. İlk bölümde ayrıntılı biçimde incelediğimiz bu vergiler, bölge insanın yaşam şartlarını zorluyordu. Jandarma baskısı da vatandaşı günlük yaşam içinde yıldırان unsurlardan biriydi. Bölgede köy yollarının yapılmaması köylülerin kentle olan bağlarını koparıyor ve onları yalnızlaştırıyordu.

Yolun olmamasından kaynaklı olarak çoğu köylü genç, kenti ve denizi ilk defa askerlik müracaatı yapmak için geldiklerinde görüyorlardı. Yokluğun, açlığın ve çaresizliğin girdabı içindeki köylüler savaş koşullarının sertleştirdiği devlet politikaları karşısında daha da güvensiz ve korunaksız bulunuyorlardı. Devletle ya da devletin görevlileriyle olan ilişkilerinde aşağılanıyorlar ve hor görülüyorlardı. İmkânsızlıklar karşısında bölge köylülerinin gösterdiği ilk refleks geçim amacıyla gurbete çıkmak olmuştu.

Ancak, gerek İstanbul'da gerekse memleketin diğer bölgelerinde savaş şartlarının yarattığı açlık gerçekliği aynı olduğundan, bu gidişler kısa sürüyor ve gurbetçiler aynı çaresizliklerle köylerine geri dönüyordu. 1940 yılını Ordu'da bir çocuk olarak yaşayan Fahri Çelebi, savaş şartlarının yarattığı darlıkları anılarında şu şekilde ifade etmekteydi:

Düşmanların her an baskın yapabileceği düşünülerek geceleri Siyah perdelerle bütün camlar dışarıya ışık sızmayacak şekilde kapatılmaya mecbur tutuluyordu. Tellallar bu durumu halka duyuruyordu. Evimizde elektrik yoktu. Gaz lambası hatta idare lambası dahi yakmaya korkuyorduk. Annem bizi erkenden yatırırđı. Kıtlık baş göstermişti. Memlekette hiçbir şey bulunmaz

hale gelmişti. Ekmek bulmak mesele idi. Belediyenin karneye bağladığı ekmek kumlu ve taşlı çıkıyordu. Yenmiyordu. Nüfus başına göre ekmek alabiliyorduk. Çifte Fırının önü ana-baba gününe dönerdi. Çifte fırının sahibi Hasan Arol, yine de düzeni sağlar, herkese elindeki karneye göre ekmeğini verirdi.¹⁴³

Savaş koşularının yarattığı yozlaşma İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerin yanı sıra Anadolu vilâyetlerine de sıçramıştı. Karaborsa Ordu piyasasının da gerçeği durumundaydı. Çarık ve derinin piyasada bulunmaması ve karaborsa olması dolayısıyla Kabadüzlü bir vatandaş meşe ağacından ayakkabı yapmış ve bu yaygınlaşmaya başlamıştı.¹⁴⁴ Ordu'da Karaborsa niteliğinde bir kumaş piyasasının oluşması üzerine 1942'de Bilal Köyden, Güzelordu gazetesindeki eleştiri yazısında durumu şöyle ifade etmişti: “ Han hamam sizin. Bağ, bahçe, çiftlik, apartman da sizin. Lüks, konfor, neşe sürür... Zevk ve huzur, hülasa her şey sizin. Müsaade buyurun, birkaç arşın eteklik Nazilli basması da fakir fukaranın olsun.”¹⁴⁵

Karaborsa, savaş yıllarında Türk toplumunun bir gerçeği durumundaydı. Hükümetin uygulamaya koyduğu yasalar işlemiyor, kâr peşinde koşan bazı çevrelerin piyasada gerçekleştirdiği uygulamalar, hükümet tarafından kontrol edilemiyordu. 1949 koşullarında ise İhtikârın (Karaborsanın) siyasi iktidar tarafından önlenebileceğine ilişkin umutlar artık tükeniyordu. Bilal Köyden, bu umutsuzluğu gazete köşesindeki yazısında önlemlerin yetersizliğine bağlıyordu:

Harp seneleri içinde yazılıp, çizilmeyen hiç bir şey kalmadı; ne oldu? Hiçbir şey... Olamazdı. Yani ihtikârı önlemek mümkün değildi. Çünkü bizde kanun, vatandaşa tatbik edileceği dikkate alınarak yapıldığı için kıyasıya değildir. Can yakacak şiddeti yoktur. Bu sebepten muhtekirin bol kazanç

---

¹⁴³ İbrahim Dizman, *Ordu'nun 20. Yüzyılı*, Ordu 2006, s. 99.

¹⁴⁴ Dizman, a.g.e s.104.

¹⁴⁵ a.g.e s. 103.

hırsını körleyecek tedbir alınmasına imkân hâsıl olmadı ve bundan sonra da o gibileri yola getirmek zor olacaktır.¹⁴⁶

Savaş sonrası ekonomik ve sosyal durum Ordu'da yaşayan kitleler açısından tüm ülkedekine benzer biçimde zordu. Ordu özelinde ise köylünün tek umudu olan fındık, para etmiyor ve günlük geçimi sağlamak borç para bulmakla özdeşleşiyordu. Bilal Köyden bu manzarayı şöyle resmetmekteydi:

Köylüde para yok. O, istikraz çarelerine başvurmakta, Kredi Kooperatifinden, Ziraat Bankasından, tüccar ve esnaftan derdine medet ve merhem aramaktadır. Memur ise geçinmekten acizdir. Köylü hüküm ekseriyete göre parasızdır. Uzun harp yılları içinde malı para etmemiştir. Hayat şartlarının ağırlığı onu iki katlı sıkıntıya katlanmak, sefaletle tahammül etmek zorunda bırakmıştır¹⁴⁷

2. Dünya Savaşı sırasında bölge için en kritik öneme haiz konu ekmek sıkıntısıydı. Yetkililer, Karadeniz Bölgesinin bu sorununa yapısal ve problemi ortadan kaldıracı çözümler getirememiş olsalar da gündelik çözümler üretme çabası içerisine girmişlerdi. Bu amaçla, 1949'da Toprak Mahsulleri Ofisi ile Fındık Tarım ve Satış Kooperatifleri arasında bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşmaya göre, Fındık Tarım ve Satış Kooperatiflerince Samsun ve İstanbul'dan alınacak mısır bu birlik tarafından Karadeniz sahil şehir, kasaba ve nahiyelerine müstehlikin ayağına kadar götürülecek ve ürün, bölgenin her yerinde 26 kuruştan satılacaktı. Ayrıca kıtlık tehlikesine karşı 150 bin ton hububat stoku yapılmıştı.¹⁴⁸

Ancak bu ve benzeri geçici çalışmalar bölgenin hububat sorununa çözüm olmuyordu. Ortada tam anlamıyla bir koordinasyon sorunu yaşanıyordu. Başka bölgelerdeki buğday fazlası ürün, daha çok büyük kentlerin iâşesi için kullanılıyor, bir bölümünün dahi Karadeniz bölgesine sevki olanaklı olmuyordu. Bilal Köyden,

---

¹⁴⁶ Güzelordu, 4.03.1949.

¹⁴⁷ Güzelordu, 18.03.1949.

¹⁴⁸ Güzelordu, 18.03.1949.

1949 koşullarında bölge insanının karnını doyurmak için borçlanmak zorunda kaldığını ifade ediyordu:

Bizim fındık bölgesi köylüsünün gözünü yıldırان şeylerden biri, ekmeklik mısırı veresiye alıp yemektir. Bunun adına “boğaz borcu” denir. Cebinde parası olmayınca, köylü fahiş fiyatla veresiye ne ev eşyası, ne giyecek ve ne de çift hayvanı satın almak ister. Ne yapar yapar idare etmek yolunu tutmaya çalışır. Fakat ekmek meselesi hiçte böyle değildir. Her ne pahasına olursa olsun ekmeklik yiyeceğini tedarik etmek için her türlü maddi fedakârlığı ihtiyar eder. Vaktinden evvel mahsulünün başını bağlar, bir tarlasını gözden çıkarır... Güvenci olmazsa “ Allah kerimdir”der, veresiyecinin insafına nefsinı teslim ederek borçlanır ve hayalhanesinde bir muvazene kurar. Mahsulü alıpta tasavvurlarına uygun netice ile karşılaşırsa boğaz borcunun sarsıntısını bir sene çekmiş olur. Yok, eğer netice umulduğu gibi çıkmazsa sefalet yılları birbirini merhametsizce takip eder, durur. Bu fena durum köylümüzün çoğunun başından geçmiştir. Bu müşkül duruma düşmeyenlerde düşenlerin çektiklerine defalarca şahit olmuştur...”¹⁴⁹

Bu süreçlerde Ordu’dan İstanbul ve Ankara gazetelerine çekilen telgraflarda kentte açlık olduğuna dair bilgiler veriliyordu. Bunun üzerine Güzelordu gazetesi kentte parasızlığın olmakla beraber açlığın söz konusu olmadığını ifade eden yayınlar yapılıyordu.¹⁵⁰ Bilal Köyden, dikkate değer sosyoekonomik analizlerinde fındık meselesinin bölge için hayati önemde olduğunu ve istikrarlı bir biçimde çözüme kavuşturulması gerektiğini ifade ediyordu:

Her mahsul mevsimi o günkü durumun hususiyetine göre derde çare aramakla biz bu davanın halledilebileceğine kani değiliz. Bir milyon nüfusun yegâne istirahatgâhı olan bu talihsiz mahsulün ve üreticisinin kaderini bir an önce tayin etmeliyiz. Yoksa öteden beri devam ede gelen bu hal, bundan

---

¹⁴⁹ Güzelordu, 1.04.1949

¹⁵⁰ Güzelordu, 20.05.1949

böyle de aynı mecrada yürürse illetin müzminleşmesinden başka hiçbir kazancımız olmayacaktır...’’¹⁵¹

Gerek savaş süreci içinde gerekse savaş sonrası dönemde vatandaşın bölgeden meclise gönderdiği dilekçeler dönemin atmosferini betimlemesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu anlamıyla söz konusu dilekçelerin içeriklerini zikretmekte fayda vardır. Ordu ili Fatsa ilçesinden Rasim Yeşil ve arkadaşları Yalıköy, Kabakdağyurt, Güvercinlik, Kavday köyleri muhtarları adına: ‘‘ Mısır yoksuzluğundan çok sıkıntı çektiklerini, mevcut kooperatiften istifade edemediklerini, Ziraat Vekâletine müracaatlarına bir cevap alamadıklarını anlatarak acele mısır gönderilmesini istemişlerdir.’’¹⁵²

Ordu İli Vona (Perşembe) ilçesinin Çandır köyünden Mehmet Akbulut, yetmiş yaşında olduğunu ve dokuz kişilik ailesini geçindirmekte zorlandığı için yardım yapılmasını istemiştir.¹⁵³ Ordu ili Kabadüz ilçesi Kirazdere köyünden Tevrat Açar, kendine çıkarılan beş yüz lira varlık vergisinden şikâyet etmiştir. Bunun üzerine komisyon, verginin kaldırılmasına ve tahsil edilmişse meblağın geri ödenmesine karar vermiştir.¹⁵⁴ Ordu’da görev yapan ortaokul Türkçe öğretmeni Sadri Us maaşının 30 liraya çıkarılmasını istemiştir.¹⁵⁵

Fatsa’dan Mehmet Topal ve eşi Samine Topal şahıslarına konan ikişer bin liradan dört bin liralık varlık vergisinden şikâyet etmişler, bunun üzerine komisyon, toplam dört bin liralık varlık vergisi borcunun iki bin liralık kısmının kaldırılmasına, eğer tahsil edilmişse paranın geri ödenmesine karar vermiştir.¹⁵⁶ Ordu ili Ünye ilçesi Nurettin köyünden Ömer Çakmak ve arkadaşları Toprak Mahsulleri bakayasının

---

¹⁵¹ Güzelordu,19.08.1949

¹⁵² TBMM A.E.H.K.C, Dönem: 6 , Sayı:58, 10 – 6 – 1942 Çarşamba / Karar No: 3978, Karar Tarihi: 17.4.1942

¹⁵³ TBMM A.E.H.K.C, Dönem: 7 , Sayı: 3, 7 - 6 – 1943 Pazartesi / Karar No: 247, Karar Tarihi: 10.5.1943

¹⁵⁴ TBMM D.K.H.K.C, Dönem: 7 , Sayı:46, 14 - 6 - 1946 Cuma/ Karar No: 2872 Karar Tarihi: 7.6.1946

¹⁵⁵ TBMM D.K.H.K.C, Dönem: 7 , Sayı:33, 8.6.1945 Cuma/ Karar No: 2104, Karar Tarihi: 17.6.1945

¹⁵⁶ TBMM D.K.H.K.C, Dönem:7, Sayı:44, 10.6.1946 Pazartesi / Karar No: 2711, Karar Tarihi: 3.6.1946

tahsil edilmemesini istemişlerdir.¹⁵⁷ Tek Partili yılların bu döneminde vatandaşların Ordu bölgesinden Dilekçe Komisyonuna gönderdikleri dilekçelerin niteliklerinin vergilere yönelik şikâyetler ve geçim sıkıntısı konularında toplandığı görülmektedir.

Savaş sürecinde çeşitli ürünler karneye bağlanmıştı. Yetkililer, ev başına 100 gr kahve, elektrikli evlere bir, elektriksiz evlere iki litre gazyağı,3 kg tuz,5 kutu kibrit ve 12 metre kumaş satışı yapıyordu. Karaborsacılık, vatandaşın gündeminde yine ilk sıradaydı. Yerel basında da konuya ilişkin değerlendirmeler yapılmaktaydı. Güzelordu gazetesinde şu yorumlar yapılmıştı:

Birinci Umumi harbin meşhur iaşecileri, eğlence yerlerinde binlik banknotlarla sevgili sigarası tutuşturan harp zenginleri nihayet açlık ve sefalet içinde can vermişlerdir. Bugünün vurguncuları onlardan zengin olmasınlar. Günün birinde onları karşılayacak akıbet de aşağı yukarı aynı olacaktır.¹⁵⁸

Özellikle temel besin maddelerindeki yokluk kırsal yaşamın içindeki köylüyü daha fazla zorluyordu. Vergi memurlarının ve Jandarmanın uygulamaları da köylüyü yıldırان etkenlerin başında gelmekteydi. Bu bağlamda, dönemi Ordu ili Anbarcılı Köyü'nde yaşayan Eyüp Öztürk'ün gözlemleri zikredilmeye değerdir: ” 2.Dünya savaşı sıralarında devlet görevlileri gelirdi tarlaya bakardı. Şu ürün olur derdi şu kadar vergi vereceksin diyordu. Yol yoktu. Açlık ve yoksulluk çoktu.”¹⁵⁹

2.Dünya savaşı hemen sonrasını Trabzon Beşikdüzü öğretmen okulunda genç bir öğrenci olarak yaşayan Eyüp Güngör de döneme ilişkin anılarını şöyle anlatıyor:

Beşik düzünde okurken ekmek ne zaman gelecek diye bakıyorduk. Açtık, millette hep açtı. Karnımız doymuyordu millet açtı hep. Orda bir lokanta vardı. Gece lokantadan atılan ekmekleri topluyorlardı. Yemeği bırak

---

¹⁵⁷ TBMM D.K.H.K.C,Dönem: 8, Sayı:21, 15.12.1948 Çarşamba/ Karar No:1456,Karar Tarihi: 18.11.1948

¹⁵⁸ a.g.e s. 107

¹⁵⁹ Eyüp Öztürk, mülakat,1.07.2011

ekmek olsa dayanırdık. Bayramdan bayrama bir çeyrek ekmek alırdık fırından. Yapraklardan yemek yapardık ¹⁶⁰

Ordu'da Tek parti yönetimi döneminde, kitlelere devlet eliyle nüfus etme ve yurttaşların günlük gereksinimlerini karşılama bakımından gerekli mesafeler kat edilememiş ve bu noktadan kaynaklı olarak bölge halkında memnuniyetsizlikler gözlemlenmişti. Dönemin CHP milletvekilleri hem ilgili bakanlıklara hem de CHP genel sekreterliğine çeşitli zamanlarda gönderdikleri raporlarla bölge ihtiyaçlarını beyan etmişlerdi. Bu çerçevede içinde, 1939 yılında Ordu Valisinin, CHP Genel sekreterliğine ilettiği talepler, söz konusu dönem itibarıyla bölge halkının idari, mali ve bayındırlığa ait ihtiyaçlarını resmetmesi bakımından önemlidir. Buna göre Ordu Valisi şu taleplerde bulunmuştur:

Köy evlerinden vergi alınmaması, yeni dikilen fındık bahçelerinden on sene vergi alınmaması, arazi ihtilaflarını önlemek üzere kadastro teşkilatının yapılması, mali teşkilatın bankalaştırılması, az maaşlı memurların terfihî, vergi kanunlarının tevhit ve tenkisi, şehir sakinlerinden alınan yol parasının belediyelere devredilmesi, yeni teşkil edilen Gököy kazasına bir Ziraat Bankasının kurulması, Melet, Civil, Yemişli, Kocalı, Çatalkaya, Durnasuyu gibi inşası vilâyetin programı haricinde kalan büyük köprülerin yaptırılması, Sivas-Erzurum demir yolundan vilâyetimize bir kol kesilmesi, Perşembe, Bolaman, Ulubey, Aybastı, Karakuş, Kumru nahiyelerinde birer nüfus memuru ihdası, sıtma ile mücadele teşkilatı kurulması, köylerde seyyar doktor ve sıhhat memuru bulundurulması, memleket hastanesine bir çocuk mütehasısı getirtilmesi, Köylünün yakacağı odunla, imal edeceği keresteden ruhsat harcı alınmaması. ¹⁶¹

---

¹⁶⁰ Eyüp Güngör, mülakat, 1.07.2011

¹⁶¹ CHP Ordu İl Kongresinde tespit edilen ve İl Yönetim Kurulu Başkanı sıfatıyla Ordu Valisinin 20.02.1939 Tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği rapor, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu (No.490.01/496.1999.1).

Ordu bölgesi köylülerinin dönem içinde yaşadığı temel problem ekmeklik buğday ve mısır sorunu olmakla birlikte, farklı besin maddelerinin yokluğu da köylüyü yıldıran etkenlerin başında gelmekteydi. Bu maddelerin yokluğu çerçevesinde, CHP Ordu Milletvekili Hüseyin Ekşi'nin 1942'de vatandaşın tuz bulamamasına ilişkin, Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'ne getirdiği eleştiri zikredilmeye değerdir:

İnhisar maddelerinden bayilerden verilmekte olan tuz ve rakının bir kısmının satılmakta bir kısmının ise saklanarak yüksek fiyatla satılmakta olduğunu söylemeden geçmeyeceğim. Tuz almak için müracaat edenlere buradan tuz verilmez derler.90-150 kilometreden gelen köylü boş gider hâlbuki inhisarın anbarlarında lâakal 3000 çuval tuz vardır. İkinci bir hadise Zara'ya gelen Mesudiyeli bir köylü, tuz ister ki bunun da bizzat şahidiyim en aşağı 200 km gelmiştir. İnhisar dairesi satış yapılmasına müdüriyet izin vermemiştir bayiden alacaksınız der. Bayi size 25 kilo tuz verir der. Vatandaş 100 km mesafeden hayvanıyla gelmiş tuz istiyor anbar dolu bayi de var. Mebus işe tavassut edecek, köylü de tuz alacak buna hayret etmemek imkânsızdır. Bu gibi haller vatandaşın hükümete karşı olan sevgi saygı ve bağlılığını zaafa uğratar sanırım.¹⁶²

CHP Ordu milletvekili Ali Canip Yöntem de Ordu bölgesinin yol sorununun, istikrarlı projeler uygulanmadığı için çözülemediğini ve bölgenin en önde gelen sorunlarından biri olmaya devam ettiğini ifade etmiştir:

Karadeniz kıyısında yol itibariyle en acıklı bir durumda bulunan, Ordu vilâyetidir. Öyle ki Ünye'den Fatsa'ya, Fatsa'dan Ordu'ya geçmek imkânı yoktur. Birbirine pek uzak olmayan bu kasabalarda yolculuk edenler, eşya ve erzak nakletmek isteyenler vapur beklemek mecburiyetindedir. Yıllardan beri her vali kendine göre bir mantıkla bir yol yapmaya çabalamış, kendisinden sonra gelen onu beğenmeyerek yeni bir istikamet takip etmiş,

---

¹⁶² CHP Ordu Milletvekili Hüseyin Ekşi'nin 24.11.1942 Tarihinde Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'ne gönderdiği rapor, BCA CHPK (No.490.1. 00 / 512.2056.3).

daha sonraki daha başka bir yol düşünmüştür. Bu sebepten Ordu'dan Fatsa'ya doğru hiç biri ikmal edilememiş üç teşebbüs göze çarpmaktadır. Sahil böyle olduğu gibi dahil de bundan hayırlı değildir. Mesela, yağmur başladığı için Mesudiye kasabasına gitmeye imkân bulamadım. Kanaatimce; tıpkı Maarif Vekaletinin mektep planları gibi Nafianın da kat'i yol planları olmalı ve her vali ancak bu planları takip mecburiyetinde kalmalıdır ki milletin parası heder olmasın ve yol istikametleri keyfe değişmesin. Bir valinin yarıda bıraktığı yolu, kendisinden sonra gelen mutlaka takip mecburiyetinde kalsın.¹⁶³

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerini azap verici biçimde yaşamıştı. Savaş sonrası süreçte ise hem dünya koşullarının hem de kendine içkin özel koşulların etkisiyle çok partili siyasal hayata adım atarak, siyasal geleneğinde önemli bir aşamayı gerçekleştirmişti. Toplumun hemen hemen tüm katmanları, rekabetçi siyaset tarzına uyum sağlamıştı. Ordu ahalisi de bu siyaset tarzını içselleştirmekte zorlanmamıştı. Kahvehanelerden, fındık bahçelerine kadar her yerde siyaset konuşulur olmuştu.

1946 sürecinde Ulusal siyasette, CHP'ye alternatif olarak Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti gibi partiler kuruldu. Muhalif partilerin eleştiri noktaları özellikle CHP'nin ekonomi politikalarına, dünya savaşının da etkisiyle yoğunlaşan fakirlik olgusuna ve devlet politikalarının yarattığı anti demokratik uygulama alanlarına yöneliyordu. Buna karşılık, İktidar partisi hem kendi içinde hem de ülkede bir liberalizasyon sürecini başlatmıştı. Ancak yine de, rekabetçi siyasal yaşam iktidar partisini zorluyordu.

Bu süreçte 1946 Genel seçimleri yapılmış ve Ordu'da Demokrat Parti siyasal olarak arzu ettiği sonucu yaratamamıştı. CHP ise listesinde ki tüm adayları milletvekili çıkarabilmişti. Bu liste, Arif Hikmet Onat, Vehbi Demir, Zeki Mesut Sezer, Hamdi Şarlan, Hamdi Yalman, Hüsnü Gökdalay, Mehmet Furtun, Şevket Akyazı ve Yusuf Ziya Ortaç'tan oluşuyordu. Demokrat Parti'nin seçilmeyen adayları

---

¹⁶³ CHP Ordu Milletvekili Ali Canip Yöntem'in 1.11.1942 Tarihinde CHP Genel Sekreterliğine Ordu'da yol sorununa ilişkin gönderdiği rapor, BCA CHPK (No.490.1.00 / 512.2056.17).

ise, Fevzi Boztepe, Vahap Süreyya Bucak, Ali Kemal Altan, Fazıl Bodur, Fazıl Ertekin, Ziya Hanhan ve Rüştü Bengü gibi isimlerdi.¹⁶⁴

Seçimlerden sonra Ordu'da siyasal rekabet ortamı kızışmıştı. Demokrat Parti, örgütlenmesini tamamlamış ve kitlelere kendini daha sahici biçimde anlatma olanağı bulmuştu. Özellikle Demokrat Parti'nin seçilemeyen adayları, CHP'li yetkililer hakkında sert eleştiriler yapıyorlardı. Zafer gazetesinde 1949 yılında Fevzi Boztepe'nin değerlendirmeleri yerel siyasetteki tartışma ortamını göstermesi bakımından önemliydi:

Ordu'da açlık tehlikesi baş göstermiştir. Kooperatif emrinde bulunan mısırlar 26 kuruştan satılmakta ise de köylü parasız olduğu cihette buhran son haddini bulmuştur. Halkın çaresizlik içinde emlakini ipotek ettirdiği veya çok ucuza elinden çıkardığı, bütün bu muameleleri görmeğe memur tapu dairesinin de bu yüzden izdihama maruz kaldığı görülmektedir. 26 kuruşluk mısır köylüye 50 kuruşa verilmektedir. Fiyatların bu fahiş haddinden faydalananlar hariç olmak üzere halkın durumu acıklıdır. Birçok zayıf bünyeli vatandaşların gıdasızlık yüzünden büsbütün harap ve hasta hale geldikleri ve yurdumuzu kemiren verem illetine birer namzet teşkil etmekte oldukları müşahede edilmektedir... Çevremizde açlık, sefalet ve hastalık son haddini bulmuştur. Köylü acele yardım beklemektedir.¹⁶⁵

Hükümetin iyi niyetli çalışmalarına rağmen bölgede temel hizmetler konusunda istenen seviyeler yakalanamamıştı. 1947'de CHP Ordu milletvekillerinin seçim bölgelerine ilişkin hükümete ve ilgili bakanlıklara yönelttikleri sorular, daha önceki yıllarda iktidar Partisinin Müfettişlerinin Ordu'ya ilişkin verdikleri raporlarla paralellik göstermiş ve bölgenin temel problemlerinin ulaşım, sağlık ve bayındırlığa yönelik olarak bu süre zarfında çözülemediğini göstermiştir. Buna göre:

Şehirlerarası otomatik telefon tesisatının Ordu'ya ne zaman geleceği, Karadeniz sahil yolunun inşa durumunun ne olacağı, Ünye-Fatsa arasındaki

---

¹⁶⁴ a.g.e s.111.

¹⁶⁵ a.g.e s 117.

yolun inşasına ödenek koyup konmadığı, Ordu’da ortaokul binasının inşaatının ikmali için ödenek bulunup bulunmadığı, Ordu’da lisenin ne zaman açılacağı,350 bin nüfuslu vilayetin en az 50 yataklık bir hastaneye sahip olması gerektiği ve bunun ne zaman hayata geçirileceği gibi soruları sorumlu makamlara iletmışlerdi.¹⁶⁶

1948 yılında Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu, Ordu ve Samsun’a yaptığı inceme gezisinde, hububatın 1947 yılına nispetle pahalı olduğunu ve halkın bu yıl mahsulünün yetersizliğini ifade ederek, muhtaç halka mısır ikrazı için çare araması gerektiğini ifade etmişti. Ayrıca Ziraat Bankası’nın kredi yolu ile dağıtılmak üzere Ünye’de Karakuş bölgesine yüz bin lira gönderdiğini ancak gerçek ihtiyacın üç yüz bin lira olduğunu ve geriye kalan meblağın gönderilmesi imkânının sağlanması gerektiğini bildirmişti.¹⁶⁷

1950 seçimleri öncesi CHP iktidar partisiydi. Ancak seçimlerin Ordu özelinde de 1946 seçimleri gibi olmayacağı seziliyordu. İktidar milletvekilleri seçim öncesi köylere gidiyorlar ve propaganda yapıyorlardı. Bu süreçte, Bucak Müdürü olan Fevzi Güvemli CHP’li siyasetçilerin durumunu şöyle anlatıyordu:

1950 seçimlerine çok az kalmıştı. Ordu milletvekili Yusuf Ziya Ortaç ve Topaloğlu Atıf geldiler. Kendilerini Safalıkta karşıladım. Önce Ortaç indi cipten pardüsönüne çamur sıçramıştı. Bana göstererek, ‘‘ Müdür Bey buralara demokrasi aramaya geldik’’ dedi. Başımдан aşağı kaynar sular dökülmüş gibi oldum. Aylarca çalış çabala, yolu aç, gördüğümüz karşılık bu olsun ha. Aybastı da iki gün kaldılar.6 Mayıs günü Nahiye Müdürlüğü odasında oturmuş o gün ne nutuk atacaklarını konuşuyorlardı. Ortaç, önce son yıllarda bu köylüye ne verdik onu tespit edelim ki, onlardan bir şeyler isteyelim dedi. Ne vermişlerdi. Verdiniz ya dedim. Unuttunuz mu her köye altı oklu birer

---

¹⁶⁶ CHP Ordu milletvekilleri Hamdi Şarlan,Zeki Mesut Sezer,Mehmet Furtun,Amiral Hulüsi Gökdalay’ın 02.06.1947 Tarihinde CHP Meclis Parti Grubu Başkanlığına yönelttikleri sorular, BCA CHPK (No.030.01/ 53.315.1).

¹⁶⁷ Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu’nun Samsun ve Ordu illerinde yaptığı incelemelerin sonucu oluşan ve 19.5.1948 Tarihinde Çalışma Bakanı Tahsin Bekir Balta’ya gönderdiği rapor, BCA CHPK (No.030.01/111.700.12).

bayrak hediye ettinizdi. Taşı tam gediğine koymuştum. Ortaç bozuldu.
Haklısınız diyebildi sadece.¹⁶⁸

---

¹⁶⁸ a.g.e s.120.

3.3. DEMOKRAT PARTİ POLİTİKALARININ KIRSAL ALANA

YANSIMALARI

3.3.1 Genel olarak

14 Mayıs 1950’de genel seçimler yapıldı. 27 yıllık CHP İktidarı seçim sonucunda ağır bir yenilgi almış ve iktidarı kaybetmişti. Demokrat Parti, ülke genelinde seçimlerden birinci parti çıktı. Ordu’da ise, CHP 6, DP 2 milletvekili çıkarmıştı. CHP’den Zeki Mesut Sezer, Yusuf Ziya Ortaç, Hamdi Şarlan, Naşit Fırat, Hüsnu Akyon, Atıf Topaloğlu, DP’den ise Refet Aksoy ve Fevzi Boztepe milletvekili seçilmişti. Eylül ayında yapılan belediye seçimlerinde Ali Rıza Gürsoy CHP adına yeniden Belediye Başkanı seçildi.

İktidar değişimi tüm ülkede olduğu gibi Ordu’da da farklı bir atmosfer yaratmıştı. Tahsildar baskısından, Jandarma korkusundan ve savaş koşullarının yarattığı yokluklardan bunalan kitleler, farklı bir siyaset anlayışına belli ölçülerde de olsa destek vermişti. 1950 yılı 27 yıllık tek parti iktidarının yıkıldığı ve yerine yeni bir siyasal anlayışın geçtiği bir yıl olması dolayısıyla özel bir kimlik taşımaktaydı.

Bu bağlamda, 1950 itibarıyla Ordu kentinin belli parametrelerdeki verilerini Demokrat Parti iktidarının sonu, 1960 yılıyla karşılaştırmak amaçlı ifade etmekte fayda vardır. Buna göre, 1950 yılında Türkiye toplam nüfusu 24.934.670’ken, Ordu İli toplam nüfusu, 373.028, köy nüfusu ise, 340.106’dı. Aynı yıl kentte tek hastane olan Memleket hastanesinin yatak kapasitesi 50’di.¹⁶⁹ Yine 1950 yılında kentte toplam, 138 adet motorlu taşıt mevcuttu. 1951’de doktor sayısı 52, eczacı 4, dişçi 3, hemşire 3, ebe 5, sağlık memuru sayısı 51’di. 1939’da 346 olan Ordu karayolu toplamı, 1950’de 693’e ulaşmıştı.¹⁷⁰

1950’de Ordu’da ilkokul sayısı 172, ilkokulda okuyan toplam öğrenci sayısı 18.149’du. Bu öğrenciler içinde kız öğrenci sayısı 4618’e, öğretmen sayısı 252’ye

---

¹⁶⁹ Oktay Güvemli, *Ordu İlinin 75 yılı*, Ordu 1998, s.71.

¹⁷⁰ Güvemli, a.g.e s.74.

çıkmişti. Ortaokul sayısı 4'e ulaşmış, bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 640, kız öğrenci sayısı 113, öğretmen sayısı 34'e ulaşmıştı.1950'de Ordu'da lise açılmıştı. Lisede, Kız öğrenci sayısı 26, erkek öğrenci sayısı 140, toplam öğrenci sayısı 166'ydı.Öğretmen sayısı ise 8'e ulaşmıştı. İki tane de dereceli meslek okulu vardı.¹⁷¹

Savaş koşullarında Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan ekmek sıkıntısı ve bununla ilişkisindeki buğday yokluğu CHP iktidarını yıpratmıştı. DP iktidarı ise bu konudaki güçlükleri kurduğu ofisler aracılığıyla ve buğdayı vatandaşa piyasadan daha ucuza vermekle çözmüştü. Bu uygulama bölge insanında iktidar partisine yönelik uzun süren bir sempatiyi yaratmıştı. Bölgede, hem CHP dönemi hem de DP dönemi uygulamalarına şahit olmuş Ali Osman Özyurt'un bu konudaki değerlendirmeleri dikkate değerdir:

Vatandaş geçinemiyordu. Özellikle Tek parti dönemi 2.Dünya Savaşı dolayısıyla çok daha kötüydü. Toprakta verim yoktu, ekmek sıkıntısı çekiliyordu. Vatandaşın fındıktan kazancı onlara en fazla yılın yarısı kadar bakıyordu. İnanılmaz derecede büyük bir fakirlik vardı.1945'lerde hissettiğimiz fakirlik aşağı yukarı 1955'lere kadar devam etti.1955'den sonra DP buğday getirdi ve ofisler oluşturarak halka verdi. Ondan önce mısır da bulunmuyordu. Çarşamba'dan tedarik edilmeye çalışılıyordu. Ama yolun da olmaması dolayısıyla o da zordu. Ama DP, buğday dağıtarak bu sorunu çözdü. Daha evvel para olsa da ekmek bulunmuyordu.¹⁷²

DP iktidarıyla ilk göze çarpan yenilik daha çok imaj boyutundaki uygulamalardı. Tek parti döneminde devlet dairesi, memur yüzü görememiş köylüler bu değişime hem hayret ediyorlar hem de sempatiyle karşılıyorlardı. Örneğin, iki dönemi de yaşayarak gözlemlemiş Anbarcılı köyü sakinlerinden çiftçi Osman Özer, Halk Partisi döneminde bir zabıta memurunun sokakta bir

---

¹⁷¹ a.g.e s.82.

¹⁷² Ali Osman Özyurt, mülakat,1.07.2011

vatandaşı çok rahat tokatlama bildiğini, DP dönemiyle bu uygulamaların bittiğini ifade ediyordu.¹⁷³

Dönemi Ordu ili Konaklı köyünde yaşayan Rifat Durhan: “ Tek parti döneminde elbise, yeme, içme bilmiyorduk. Bir pantolonum vardı. Yamalı gezerdik. DP’den sonra her şey bollaştı.”¹⁷⁴ diyordu. Bölge köylülerindeki dışlanmışlık duygusunun CHP iktidarının otoritesini, devlete güven bakımından ne düzeylerde sarstığını Mustafalı Köyü sakinlerinden Mehmet Ziya Yavuz’un değerlendirmelerinde görmek mümkündür:

CHP döneminde millet Devlet dairesine giremezdi. Kapıda beklerdi. Muhtar içeri girer görüşürdü. DP döneminde millet efendiliği insanlığı öğrenmişti. Halk partisi döneminde millet perişandı ve yoksuldu.1950’ de Menderes geldikten sonra buğday verdi millete. Millet, Menderes’e hâşâ peygamber gibi taptı çünkü insanlar açlıktan ölüyordu. Millet Mamuderelere mısır peşine gidiyordu. Gelirken jandarma yakalıyordu içeri atıyordu.¹⁷⁵

Dönemi karakterize eden en temel özellik fakirlikti. Fakirlik ve yokluk köylülerin elbiselerinden, yiyecek maddelerine kadar hayatın her alanında hissediliyordu. Ordu ili Ayrılık Köyü’nde yaşayan Ahmet Aydın Kızıltan da CHP ve DP iktidar dönemlerini aralarındaki fiili farklılıklara göndermeler yaparak şu şekilde ifade ediyordu:

Kumbaşında bir köy vardı. Orada 70 dönümlük fındık bahçemiz vardı. Köylü o kadar fakirdi ki kadınların giydiği elbiseler yırtık olurdu. Yanımızdan geçerken yırtıkları kapatırlardı. Son derece kötü olan hayat şartları DP döneminden başlamak suretiyle her gün biraz daha iyiye gitmişti. Köylü iktisadi bakımdan kalkınmaya başladı.¹⁷⁶

---

¹⁷³ Osman Özer, mülakat, 2.07.2011

¹⁷⁴ Rifat Durhan, mülakat, 2.07.2011

¹⁷⁵ Mehmet Ziya Yavuz, mülakat, 2.07.2011

¹⁷⁶ Ahmet Aydın Kızıltan, mülakat, 2.07.2011

Çok partili hayata geçişin bölge insanı tarafından hızlı kavranan bir süreç olduğu ve yerel düzeydeki aktif siyasetin renkli bir biçimde cereyan ettiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Gerek Ordu merkezde gerek ilçe ve köylerde her iki siyaset anlayışına mensup partililer hem genel seçimler hem de yerel seçimler dolayısıyla birbirleriyle polemik düzeyi yüksek tartışmalara girmişlerdir. Bu tartışmaları, 3 Eylül 1950’de yapılan Belediye Meclisi üye seçimleri münasebetiyle ilçe teşkilatlarının kamuoyuna deklare ettikleri bildirimlerde izlemek mümkündür.

Muhalefet partisi CHP’nin Ordu halkına hitaben kaleme aldığı bildiri, DP iktidarını, istikrarsızlıkla ve millete gerçek anlamda hizmet etmemekle suçlamaktaydı:

“ ...14 Mayıs seçimlerinin pişmanlık acılarını köyde ve şehirde milletçe daha bugünden çekmeğe başlamış olmanın derin azabı içindeyiz. Demokrat Parti iktidara geldiği günden beri idaredeki aczini birkaç ayda birkaç bakanın işten çekilmesiyle, umumi hayata belirli ve ferahlatıcı bir prensip koyamamış ve devlet makinesinin çarklarını teşkil eden memurlarımızda hayat istikrarı, istikbal emniyeti bırakmamış olmasıyla ispat etmiştir. Demokrat partinin ticaret ve ekonomi alanında tuttuğu yol, kovaladığı siyaset de her bakımdan karanlıktır. Millet için hiçte iyi bir netice vaatdetmemektedir. Beklenen ucuzluk sağlanamamış hayat pahalılığı endeksleri mütemadiyen yükselmiştir... “¹⁷⁷

Bildiriye yayımlayan CHP İlçe Örgütü şu kişilerden oluşuyordu: Belediye Başkanı gazeteci Ali Rıza Gürsoy, fabrikatör Ahmet Cemal Mağden, tüccar Akit Ergin, avukat Adil Şarlan, çiftçi Ahmet Kırca, tüccar Artin Çitçi, oteleci Ali Aydın, sinemacı Bican Orhan, tüccar Celal Altıncı, kireçci Eyüp Alay, tüccar Halit Gürsoy, tüccar Hamdi Zaloğlu, doktor Mehdi Sili, fabrikatör Hasan Çebi, tüccar Yusuf Akyazı, eczacı Şükrü Deniz, sanatkâr İbrahim Çetin.

---

¹⁷⁷ Ordu CHP İlçe Teşkilatının Belediye Seçimleri dolayısıyla yayımladığı bildiri. BCA. CHPK. (No.490.1.00/ 260.1036.29).

Demokratlar ise, Demokrat Parti Merkez İlçe Başkanlığı imzasıyla, iktidara geldikleri zamanı bir milat olarak kabul ediyor ve ulusal düzeydeki kalkınma hamlesinin yerel düzeye de yansiyabilmesi için, yerel yönetimlerin önemine vurgu yapıyordu:

Devleti inandığın kurtarıcı, yapıcı ellerine teslim ettiğin Demokrat Parti senin sarsılmaz iman, yıkılmaz azim ve iradene dayanarak bu defa Belediye Meclisi seçimi içinde mücadeleye katılmıştır. Partimiz kurulduğu günden beri bütün teşkilatıyla millet ve memleket uğrunda yararlı hizmetlere girişmiştir. Hâkimiyet bilâ kaydı şart milletindir Düsturuna dayanan partimiz millet iradesinin parlak zaferiyle neticelenen Milletvekilliği seçimlerinden sonra yurt davasına iktidar partisi olarak enerjisini sarf etmekte ve esirgemediğin güvene layık olmaya çalışmaktadır. Şu hususu ciddiyetle göz önünde tutmak lazımdır ki Demokrat Parti'nin memleket ölçüsünde arzu edilen, istenilen hizmeti yapabilmesi köy, mahalle, şehir ve kasabaların yıllardan beri ihmal gören istek ve ihtiyaçlarını yerine getirmesi mahalli seçimleri de kazanmasına bağlıdır...''¹⁷⁸

Bildiriye yayınlayan Demokrat Parti ilçe örgütü ise, Bekir Baykal, yüksek orman mühendisi DP İl Başkanı, İbrahim Acar, tüccar DP İl üyesi, Sabri Aras, tüccar DP Haysiyet divanı üyesi, Hasan Erzurumluoğlu, iktisat ve maliyeci DP il üyesi, Bekir Gürsoy, terzi DP Merkez Bucak Başkanı, Kamil Gürsoy, Manavcılar Mürakibi DP Taşbaşı Ocak Bşk, Şükrü Nazlı, tüccar DP Düz Mahalle Ocak Üyesi, Mehmet Yurdakul, çiftçi DP il üyesi gibi kişilerden oluşuyordu.

Yakın dönem Ordu siyasi tarihi belgelerini incelediğimizde dönemin Ordu Belediye Başkanı Ali Rıza Gürsoy'un renkli bir kişiliğe sahip olduğunu ve hakkında birçok siyasi polemğin yapıldığını gözlemlemek mümkündür. A.Hikmet Onat'ın kendi partisinden Ordu Belediye Başkanı Ali Rıza Gürsoy'un CHP'den ayrılarak

---

¹⁷⁸ Ordu Demokrat Parti ilçe Teşkilatının Belediye Seçimleri dolayısıyla yayımladığı bildiri, BCA. CHPK.(No.490.1.00/ 260.1036.31).

DP'ye geçiş sürecini CHP Genel Sekreterliğe gönderdiği raporda şöyle ifade ediyordu:

Partimiz adayı olarak Ordu Merkez ilçesinde belediye reisi seçilen Ali Rıza Gürsoy'un bilhassa son aylardaki tutumu ne umumi efkârı ne de partimiz belediye meclis grubunu tatmin etmekte idi. Geçenlerde memleketimizi ziyaret eden bir tiyatro heyetiyle sahne arkasında kavga etmiş ve bu bütün memlekete şayi olmuştu. Gene bu arada lokantacı fırıncı gibi, esnafa borç yaptığı, dairesinde içki kullandığı gibi belediyede de birçok usulsüz işler yaptığı sabit olduğundan partimiz belediye meclis grubu ittifakla kendisini istifaya davet etmiş, aksi halde âdemi kifayet kararına varıldığını bildirmiştir. Mumaileyh (adı geçen), bu durum karşısında partimizden istifa ederek demokratlara kayıt olmuş, onlarda adeta veçh (sebeb) ile bu zatı benimsemişlerdir. Hadisenin husule getirdiği siyasi reaksiyon tamamen lehimizedir. Malumat Saygı ile arz olunur.¹⁷⁹

Demokrat parti iktidarıyla yönetim anlayışında köklü bir değişim yaşanmış ve yıllarca ihmal edilmiş sorunlara el atılmıştı. Bu çerçevede Ordu özelinde özellikle bayındırlık hizmetlerine hız verilmişti. Mesudiye ilçesinde Hidro-Elektrik inşaatının temel atma törenine Vali, Nurettin Özcöbek, Milletvekili Fevzi Boztepe ve Encümen üyelerinin katılımıyla gerçekleşmişti.¹⁸⁰ 700.000 TL'ye mal olan 3 il yolunda 43 kilometrelik stablize yol,65 kilometrelik güzergâh,9 köy yolunda 42 kilometrelik stablize, 220 kilometrelik güzergâh ve 10 köprü inşa edilmişti.¹⁸¹

Ordu'nun Perşembe, Gölköy, Ünye, Ulubey, Fatsa ilçelerinin on köyünde yeni okullar açılmıştı.¹⁸² Fikri Boztepe'nin Diyanet İşleri Başkanlığında gerçekleştirdiği girişimler sonucunda 1953 bütçesinden Ordu'ya alınan hatip imam ve müezzin kadroları : ‘‘Mesudiye-Yavadı camine bir hatip imam, Fatsa-Tekke köy camine bir

---

¹⁷⁹ CHP il İdare Kurulu Başkanı A.Hikmet Onat'ın 15.02.1952 Tarihinde CHP Genel Sekreterliğine Ordu Belediye Başkanı Ali Rıza Gürsoy hakkında gönderdiği rapor, BCK CHPK (No.490.01/260.1036.1).

¹⁸⁰ Boztepe, 17.10.1952.

¹⁸¹ Boztepe, 23.12.1952.

¹⁸² Boztepe, 11.10.1952.

müezzin, Ünye çömlekçi camine bir hatip imam, Perşembe eski camine bir müezzin, Gölköy-Aybastı camine bir müezzin’’ şeklindeydi.¹⁸³

1953 yılı Ordu’da üretimin çeşitliliği ve fazlalığı bakımından da verimli bir yıl olmuştu. Örneğin kabak çekirdeğinin iç piyasalarda iyi fiyat etmesinden kaynaklı olarak üretici hayvan yemi olarak kullandığı ürünü pazara indirmişti. 85-90 kuruş arasında fiyat bulan kabak çekirdeğinden 1952 sonuna kadar 69.910 kilo satış yapılmıştı. 1952 yılı ürününden 2.832.800 kilo iç fındık, ihraç edilmişti.¹⁸⁴ Ayrıca 1953 yılında Ordu İskelesinden 9 sandık yumurta, 122.850 kilo patates, 6200 kilo fasulye, 100 kilo iç ceviz ihraç edilmişti.¹⁸⁵

1952 yılında Vilâyetin 12 noktasında, Alibey-Kestane Karayolu, Ağcatepe-Çambaşı yolu, Ordu-Çambaşı Terzili Böben yolu, Eskipazar-Alembey yolu, Kabadüz-Çambaşı yolu, Çatalkaya-Çambaşı yolu, Çatalkaya-Dere yolu, Çatalkaya-Durak yolu, Ulubey-Sarpdere yolu, Öceli-Sayaca yolu, Ordu-Tomakin yolu ve Boztepe yollarında yoğun yol yapım çalışmaları gerçekleştirilmişti.¹⁸⁶ 1953 bütçesinden 15 köy okulunun onarımı için 82.000 ve yeniden yapılacak 7 okul için 203.000 lira gönderilmişti¹⁸⁷

Demokrat Parti döneminde de vatandaşın, Ordu bölgesinden TBMM’ye gönderdiği dilekçeler söz konusudur. Örneğin, Ordu ili Ünye ilçesi Kadılar köyünden Dursun Çetinkaya, taburda çalınan paranın kendisi tarafından çalındığı bahanesiyle subayları tarafından yapılan işkence neticesi ayağı kangren olarak Mardin Askeri Hastanesinde dizkapağından kesilmiş olduğundan, mahlüliyet maaşı bağlanmasını istemiştir.¹⁸⁸ Ordu Düz mahallesinden Enver Namlı almakta olduğu malul maaşının geçimine kâfi gelmediğinden maaşının artırılmasını istemiştir.¹⁸⁹

---

¹⁸³ Boztepe, 3.3.1953.

¹⁸⁴ Ordu Ticaret Gazetesi, 5.1.1953.

¹⁸⁵ Ordu Ticaret Gazetesi,15.1.1953.

¹⁸⁶ Boztepe,19.3.1953.

¹⁸⁷ Boztepe,13.5.1953.

¹⁸⁸ TBMM D.K.H.K.C, Dönem:9,Sayı:7, 24.1.1951 Çarşamba/ Karar No:310 Karar Tarihi:29.11.1950

¹⁸⁹ TBMM D.H.H.K.C,Dönem:9,Sayı:11, 14.5.1951 Pazartesi/ Karar No:580 Karar Tarihi:31.1.1951

Demokrat İktidarı döneminde Ordu'da özellikle DP milletvekillerinin siyasi tansiyonu yükselten açıklamalarını izlemek mümkündür. CHP Ordu Milletvekili ve parti müfettişi Naşit Fırat gönderdiği raporda şu bilgiyi vermektedir:

DP Milletvekillerinden Fevzi Boztepe seçmenlerine verdiği bir nutukta (Kuş beyinli karınca kadar cesareti olmayan, başlarında eski iktidarın Cumhurbaşkanı da olduğu halde yalan söyleyen, teşvirat yapan halk partililer) diye tecavüzlerde bulunmuş, ayrıca Kore'ye gidecek 4500 Türk askerinin Amerikalıları ve Korelileri kurtaracağını iddia etmiştir.¹⁹⁰

1951 yılında Karadeniz bölgesi Milletvekilleri bölgede ekmeklik mısır ve buğday yokluğuna vurgu yaparak özellikle mısır üretiminin bir önceki yıl gibi verimli olmadığını ve eğer mübayaada hız verilmezse bölgede sıkıntılar yaşanacağını Başbakanlığa bildirmişlerdir.¹⁹¹ Demokrat İktidarı 1950-1954 sürecini hızlı bir icraat programıyla tamamlamış, hizmet odaklı bir siyaset anlayışını gerçeğe dönüştürdüğü konusunda kitleleri ikna edebilmişti.

1950 genel seçimleri sonucu Demokrat Parti iktidarı ülkeyi 4 yıl yönetmişti.1954 yılıyla birlikte ülke tekrar genel seçim süreci içine girmiş ve seçimler 2 Mayıs 1954'de yapılmıştı. Seçim sonuçlarına göre Ordu bölgesinde CHP 62.785; DP ise,77.361 oy almıştı. DP, tam liste halinde seçimi kazandı. Buna göre, Cemil Bengü, Fazlı Ertekin, Sabri İşbakan, Refet Aksoy, Bekir Baykal, Fevzi Boztepe, Selahattin Orkun, Fazlı Erim, Memiş Yazıcı gibi isimler Demokrat Parti'den milletvekili seçildiler.¹⁹²

Seçim sonuçları Demokratlar için tam anlamıyla zafer niteliğindedir. CHP açısından ise büyük bir başarısızlık yaşanmış ve 1954 seçimlerinde bölgeden milletvekili çıkaramamışlardı. Demokratların Ordu bölgesinde kazandıkları siyasal

---

¹⁹⁰ Ordu Milletvekili CHP Müfettişi Naşit Fırat'ın Demokrat Parti Milletvekili Fevzi Boztepe hakkında 18.8.1950 Tarihinde CHP Genel Merkezine gönderdiği rapor, BCA CHPK (No.490.1.00/ 260.1036.43).

¹⁹¹ Ordu, Rize, Trabzon, Çoruh, Giresun Milletvekillerinin Karadeniz Bölgesi mısır ihtiyacına yönelik 8.2.1951 Tarihinde Başbakan Adnan Menderes'e gönderdikleri rapor, BCA CHPK (No.030.01/76.479.15).

¹⁹² İbrahim Dizman, *Ordunun 20. Yüzyılı*, Ordu 2006, a.g.e s.130.

zafer, parti politikalarının güvenilirliğine ve icraatların kitleler üzerinde yarattığı sempatiye tam bir inanç yarattı. Bu nedenden dolayı iktidar partisi mevcut anlayışını gözden geçirmeksizin uygulamalarına devam etti.

1954-57 dönemi daha önceki dönem gibi bayındırlık hizmetlerine hız verildiği bir dönem niteliğindedir. 1953'de Perşembe'den ve Fatsa'dan başlayan sahil yolu yapımını üstlenen müteahhit çekilmiş ve yol yapım işini doğrudan hükümet eline almıştı.¹⁹³ 1955 yılında Ordu Mebusları Topluluğu, Ordu il merkezinde Emlak Kredi Bankası açılması, Perşembe ilçesinde verem hastanesi yapılması, kurulması düşünülen soya fasulyesi fabrikasının etütlerinin yapılması, il ve ilçelerdeki su ve elektrik tesislerinin yapılabilmesi için istenen dövizin verilmesi, vilâyet dâhilinde toprak tevzi ve iskân işinin ele alınması.¹⁹⁴ gibi taleplerde bulunmuştu.

1954 seçimlerinden sonra ekonomideki bahar havası sönmeye başlamıştı. Demokratların hizmet kaygısıyla içgüdüsel olarak, fakat bir o kadar da programsız yönettikleri ekonomi sıkıntılı bir sürece girmişti. Bu sıkıntılar Ordu piyasasında ve özellikle de kırsal hayatta kendini göstermeye başlamıştı.1957 seçimleri öncesinde Ulubey'de gerçekleşen ve Fevzi Güvemli'nin anılarında bahsettiği olay Demokratların itibarının belli ölçülerde yıprandığının kanıtı niteliğindedir.

Kısa bir süre sonra Devlet Bakanı Cemil Bengü, yanında Ordu milletvekilleri ile Ulubey'e geldiler. Bindiği kırmızı plakalı makam arabasından başka resmi hizmete mahsus iki de jip vardı yanında. Bakanın seçim kampanyasına başladığı anlaşılıyordu. Ulubey merkezinde de bir toplantı düzenlediler. Kalabalık, Bakanın söylevini dikkatle dinliyordu. Ama sıra isteklere gelince hava birden değişti. Köylü neler istemiyordu ki! Az sonra vatandaş elinde kalaysız bir kazanla geldi ve " kalaysız" dedi. Cemil Bey şaşırılmıştı. Adam, köyümüzün tüm bakırları böyle, zehirleniyorduk dedi. Bakan, kalay gönderdik ya ilinize dedi bozuk bir sesle. Yurttaş: Bizim köye aha buncacık düştü o kalaydan dedi, yumruğunu göstererek. Cemil Bey

---

¹⁹³ Ordu Ticaret Gazetesi, 5.9.1954

¹⁹⁴ Ordu Mebusları Topluluğunun 17.5.1955 Tarihinde Ordu İlinin ihtiyaçları çerçevesinde Başbakan Adnan Menderes'e gönderdikleri rapor, BCA CHPK (No.030.01/ 117.744.27).

hafiften kızardı. Öfkelendiği belli oluyordu. Memlekette yeterince kalay olduğunu anlattı. Adam, iyi ya biz de senden kalay istiyor, Emme tez elden olsun, çünkü çoluk çocuk zehirleniyoruz kalaysız pişen aştan diyerek diye söylendi. Az sonra bir başkası da elindeki reçeteyi uzattı, aradığı ilacı ne Ordu ne de komşu illerde bulabilmiş... Bakan, bana bak arkadaş politika yapıyorsun sen dedi. Reçetede yazılan politika değil efendim, Ostoromas, çocuğum kan kusuyor diyorum size diyerek isteğini sürdürdü.¹⁹⁵

1955 sonrası iktidar, ekonomi yönetiminde zafiyete uğramış ve kriz derinleşmişti. Kitleler savaş şartları kadar olmasa da belli maddelerin tedariki konusunda yeniden sıkıntılar yaşamaya başlamıştı. Karaborsa yeniden yaygınlaşmış, günlük hayatın içinde fakirlik tekrar hissedilmeye başlanmıştı. Hükümet, eski iktidarın sürekli eleştirdiği Milli Koruma Kanunu çerçevesindeki uygulamalara geri dönmek zorunda kalmış ve Kanunu tekrar uygulamaya başlamıştı.

İktidarın politik tercihi, kriz içindeki ekonomi ve devlet yönetimini sahici önlemlerle düzeltmek yerine, başta muhalefet partisi olmak üzere tüm muhalif kesimlerin üzerine gitmek oldu. Vatan cephesi adı altında İktidara yandaş olan vatandaşların radyolardan ilan edilmesi toplumda gerginliği artırdı ve kamplaşma ortamını derinleştirdi. Hükümet, bu gergin siyasal atmosferden kaynaklı zamanında yapmayı düşündüğü 1957 seçimlerini erkene almak zorunda kaldı.

27 Ekim 1957'de seçimler yapıldı. Seçim sonuçları sürpriz olmadı. Demokrat Parti, tüm ülke sonuçları söz konusu olduğunda çok oy kaybetmiş, birinci parti olmasına rağmen siyasal gücünü yitirmişti. Ordu ili sonuçlarına göre ise, CHP 72.837, DP 61.075, CMP 6145, HP 1739 oy almıştı. CHP, Ordu'da birinci parti çıkmıştı. Buna göre: Eşraf Ayhan, Münir Ekşi, Ferda Güley, Şevket Köksal, Zeki Kumrulu, Arif Hikmet Onat, Kahraman Sağra, Muammer Tekin, Atıf Topaloğlu ve Hüsrev Yürür CHP Ordu milletvekili seçildiler. Seçim sonuçları Demokratlar için sürpriz olmuştu. Seçim sonrasını kentte bire bir gözlemleyen Ferda Güley atmosferi şöyle betimliyordu:

---

¹⁹⁵ Dizman, a.g.e s.136

Ertesi gün Ordu'da parti binasının önünde davul zurnalar çalıyor. Lozan alanını dolduran CHP'liler milletvekillerini Ankara'ya uğurlamaya hazırlanıyorlardı. Binecekleri otomobillere 6 oklu flamalar takılmıştı. İçkili oldukları anlaşılan bazı partililer otomobillerin önünde horon tepiyorlardı.¹⁹⁶

1957 seçimlerinde CHP'nin nispeten iyi bir sonuç alması muhalefet odaklarını daha da harekete geçirmişti.1959 yılına gelindiğinde tüm ülkedeki siyasal gerilim artmış hükümet kontrolü çok büyük ölçüde kaybetmişti. Genel siyasal gerilim Ordu'ya da yansımış, CHP ve DP'liler arasındaki kavga ortamı her yerde hissedilir olmuştu. Hatta, İstanbul'da Üniversite tahsili yapan Ordulu gençler, kayıklarla karaya çıkarken DP'ye muhalefetin odağı haline gelen bir marşı ‘ ‘ Olur mu böyle olur mu / Kardeş kardeşi vurur mu / Kahrolası diktatörler bu dünya size kalır mı ‘ ‘ söylemişlerdi.¹⁹⁷

Gerginlik ortamı bir süre sonra darbe sürecini hızlandırdı ve 1960 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koydu. Bu durumun Ordu'da yarattığı ilk somut değişim, Belediye Başkanı Fazıl Sözer'in görevinden alınarak yerine Binbaşı Hürrem Erman'ın askeri vali olarak atanması olmuştur. Ancak daha genel ve tarihsel bağlamında değerlendirdiğimizde ise, bir toplumun tüm siyasal demokratikleşme pratiği altüst edilmiş ve Türk toplumunun siyaseti algılama, kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etme, alternatifler içerisinden seçim yapma gibi en temel hakları elinden alınmış ve siyasal olgunlaşmanın diyalektik bütünlüğü tahrip edilmişti.

---

¹⁹⁶ a.g.e s.137.

¹⁹⁷ a.g.e s.139.

3.3.2 Eğitim

Yeni Türkiye'nin 1923 koşullarında temel hareket noktası olarak kabul ettiği ilkelerin başında, eğitim alanında önemli dönüşümleri gerçekleştirmek gelmekteydi. Bu anlamda önemli adımlar atılarak yeni bir inşa sürecinin içine girildi. Ancak ülkenin içinde bulunduğu imkansızlıklar bu adımların hızlı ve etkili biçimde atılmasını engellemekteydi. Özellikle kırsal kesim kapasite sorunlarının ortaya çıkardığı güçlükleri daha derinden hissediyordu.

Ordu ili de bu güçlüklerin yaşandığı bölgelerin başında gelmekteydi. Fakat yine de yapısal kapasite sorunları ve yetişmiş insan eksikliklerinin yarattığı problemler aşılarak eğitim öğretim faaliyetleri gerçekleştirilmeye çalışılıyordu. Bu bağlamda Ordu'da 1926-1927 ders yılında ilkokul sayısı 72, erkek öğrenci sayısı 4050 ve öğretmen sayısı 135'di. Bu dönem itibariyle kentte okula giden kız öğrenci bulunmamaktaydı.

Yine aynı dönemde kentteki ortaokul sayısı 1'di. Tüm ülkedeki ortaokul sayısı ise 135 kadardı. Ordu'da ortaokul öğrenci sayısı 91, öğretmen sayısı 9'du. Söz konusu dönemde tüm ülkedeki toplam lise sayısı 52 olmasına rağmen kentte lise yoktu. Bu sınırlı imkânlarla ve niceliksel yetersizliklere rağmen bölgedeki okullarda ilkokul eğitimini almış köylülerle yaptığımız mülakatlarda eğitimin niteliğine ilişkin bir fikir edinmekteyiz.

Bu anlamda Anbarcılı Köyünden Sadullah Özkurt'un değerlendirmesi ilkokul eğitiminin niteliksel düzeyini betimlemesi ve yaşamın içindeki işlevselliğini göstermesi bakımından önemlidir: “ Okula 12 yaşında başladım. Çok iyiydi öğretmenler. İlkokulda öğrendiğim hesap kitapla Ordu'da 40 yıl ticaret yapabildim. Çocuklarımın hepsine lise okuttum ama bir şey olmadı.”¹⁹⁸ aynı köyden Hüsametdin Özkurt'un da benzer düzlemdeki değerlendirmeleri zikredilmeye değerdir: “ Bizim öğretmenimiz İhsan Yücel'di. Okula 1938'de başladım. İyi bir öğretmendi. İhsan

---

¹⁹⁸ Sadullah Özkurt, mülakat, 2.07.2011

öğretmenin sayesinde Şihli köyünde okuyan birçok öğrenci öğretmen okulunu kazandı.”¹⁹⁹

Yaptığımız mülakatlarda bölge insanının ilkokul eğitimine ekonomik imkansızlıklardan dolayı geç başlamak zorunda kaldığını ifade edebiliriz. Anbarcılı Köyünden Emekli Yüzbaşı Ali Nizamoğlu mülakatında, hem bu duruma vurgu yapmakta hem de dönemin ilkokul eğitimine ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktadır:

Okula geç başladım. Fakirlik yüzünden 9 ya da 10 yaşında başlamış olabilirim. Öğretmenler çok iyiydi. Alman harbi başlayınca işler değişti. Öğretmenler askere alındı. Köy enstitüsü mezunları çok iyiydi. Beni okutan İhsan Gürenç isimli bir öğretmendi. Benim zekâmda değerlendirmeyi iyi yaptı. Ve benim gibi çok adamı yetiştirdi²⁰⁰

Taşbaşı mahallesinden Ahmet Aydın Kızıltan'da verilen eğitiminin niteliğini farklı bir açıdan bakarak değinmektedir:

1933'lerde öğretmenler şahaneydi. Bunlar Atatürk İlke ve İnkılâplarına bağlı, görevlerini seven, hiçbir etki ve tesir altında kalmadan, dinle siyasetle ilgisi olmadan vazifelerini yapan insanlardı. DP döneminde bu gevşedi. Atatürk ilke ve İnkılâplarında bir gevşeme oldu.²⁰¹

Ordu'da 1926-1950 döneminde eğitim alanında azımsanmayacak ilerlemeler kaydedildi. Örneğin, 1926-1927 ders yılında 72 olan ilkokul sayısı, 1950'de 172'ye yükseldi. Yine 1926'da 135 olan ilkokul öğretmeni sayısı 1950'de 252'ye ulaştı. 1926'da ilkokulda okuyan toplam öğrenci sayısı hepsi erkek olmak suretiyle 4050 iken, bu sayı 1950'de 18.149'a ulaşmış, kız öğrencilerde okumaya başlamıştı. 1926-1927 döneminde ortaokul sayısı 1, öğretmen sayısı 9, öğrenci sayısı 91 olarak tespit

---

¹⁹⁹ H.Özkurt, a.g.m, 1.07.2011

²⁰⁰ Ali Nizamoğlu, mülakat, 2.07.2011

²⁰¹ A.A.Kızıltan, a.g.m, 2.07.2011

edilmişken,1950’de ortaokul sayısı 4, öğretmen sayısı 34, öğrenci sayısı ise 640’a yükselmişti.

Asıl önemli sayısal dönüşüm ise 1950’den sonra Demokrat iktidarı döneminde yaşanmıştı. Bu anlamda, 1959’da açılan ilkokul sayısı 370,öğretmen sayısı 4842,öğrenci sayısı 42.651’e yükselmişti. Yine aynı dönemde ortaokul sayısı 1950 yılıyla karşılaştırıldığında iki kat artarak 8’e çıkmış, öğretmen sayısı 126’ya ulaşmış, öğrenci sayısı 4193 olmuştur.1950 yılında lise sayısı 1,öğretmen sayısı 8,toplam öğrenci sayısı 166’ken,1959’da lise sayısı aynı kalmış öğretmen sayısı 20’ye ulaşmış, öğrenci sayısı 683 olmuştur.

3.3.3 Sağlık

Tek parti döneminde, tüm ülkede olduğu gibi Ordu kırsalında da en önemli problem sağlık alanındaki hizmetlerin yetersizliği idi. Bu yetersizlik, çoğu zaman yetişmiş insan olanağından yoksunlukla ilişkiliydi. CHP iktidarı döneminde Ordu’da yatak kapasitesi 50 olan Memleket hastanesi isminde bir tek sağlık kuruluşu mevcuttu. Mevcut personelin yetersizliği ve özellikle köy yollarının yapılmaması dolayısıyla hastalara zamanında ve etkili müdahale şansı olamıyordu.

Bu olumsuz şartlara rağmen hastanede 1947 yılı içinde 1082 hasta yatarak tedavi görmüş, ayakta tedavi ve teşhis için toplam 7123 hasta başvurmuştu. Aynı yıl içinde toplam 256 ameliyat yapılmıştı. 1949 yılı içinde bir röntgen cihazı alınarak hizmete sunulmuştu. Yine aynı yıl Ordu’da toplam doktor sayısı 10 olarak saptanmıştı. Ordu vilâyeti için bir tek hastanenin yetersiz olduğu bölge milletvekillerinin Parti Genel Merkezine gönderdikleri raporlarda sık gündeme getirilmişti.

1948’de Devlet hastanesinin yapımı için gerekli paranın il genel meclisi tarafından “ ödünç para bulma ” yöntemiyle yapılmasına karar verilmiş, 1950’de Ordu’da kurulacak Verem dispanseri için Sağlık Bakanlığından 30.000 lira

gönderilmişti.²⁰² 1951’de Ordu’da doktor sayısı 52, eczacı 4,dişçi 3,hemşire 3,ebe 5,sağlık memuru 51’e ulaşmıştı.

Demokrat Parti iktidarıyla birlikte sağlık alanında önemli atılımlar gerçekleştirildi.1950’ye kadar 1 hastanesi olan kente,1960 sonuna kadar 5 hastane yapılmıştı. Doktor ve diğer sağlık personeli sayısında da önemli oranlarda artışlar gerçekleşmişti. Bu dönüşümün izini, dönemi yaşamış köylülerin mülakatlarında da görmek mümkündür.

Anbarcılı köyünden Hüsamettin Özkurt, CHP ve DP dönemlerinde hastane yapımı, doktor sayısı ve salgın hastalıklarla mücadele konusunda bir değişim yaşandı mı? sorusuna şöyle cevap veriyordu: “ Olumlu yönde bir değişme oldu.1950’ye kadar Ordu’da ufak bir hastane vardı. Ne hastaneye benziyordu ne sağlık ocağına DP döneminde beş katlı doğum hastanesi yapıldı. Doktor sayısı arttı.”²⁰³ Aynı soruya Eyüp Güngör’de şöyle cevap vermektedir: “ Değişim olmaz mı? Eskiden sıtma, tifo, hava çalma gibi hastalıklar vardı. Sonra haplar çıktı, o hastalıkların önü alındı. Sağlık yönünden hastanelere önem verildi.”²⁰⁴

---

²⁰² Güzelordu, 20.01.1950

²⁰³ H.Özkurt, a.g.m, 1.07.2011

²⁰⁴ E.Güngör, a.g.m, 1.07.2011

3.3.4 Ulaşım

Ordu bölgesinde ulaşım meselesi uzun yıllar köylülerin yaşamını zorlaştıran bir olgu olarak kalmıştı.1940 yılına kadar toplam 400 km yol yapılmakla birlikte köylerin birbirleriyle ulaşım bağlantıları sağlanamamıştı. En yakındaki illere dahi 3-4 günlük zahmetli yolculuklarla ulaşıyordu. Sahil yolu olmadığı için örneğin, Giresun-Ordu ya da Perşembe gibi denize yakın merkezlere ulaşım deniz yoluyla yapılmaktaydı. İkinci Dünya Savaş'ından sonra ulaşım anlamında bir takım çalışmalar yapılmaya başlandı.

Örneğin,1949 yılında Gölköy-Aybastı yolu ikmal edilmiş, Çambaşı yolu üzerindeki köprüler yapılmıştı. Ünye-Niksar yolunun yapımı için ihale düzenlenmişti. Korgan-Kumru yolunda tamirat başlamış, Tepeköy- Tomakin yolu araba işler hale gelmişti.²⁰⁵ Sahil yolu yapımına 1946'da başlanılmıştı. Bölgede geniş anlamıyla bayındırlık faaliyetlerine hız verilmesi 1950'den sonra gerçekleşti.

1952 yılında Demokrat hükümeti il ve köy yolları yapımı için 700 bin lira yardım yapmıştı. İl bütçesinden de ayrıca 50 bin lira alınmış, ele geçen paralarla 4-5 tonluk 8 kamyon,2 kompresör, 2 jeep satın alınarak, bu imkânlarla on iki yerde stabilize yol, köprü inşaatı ve tamirata başlatılmıştı. Yapılan stabilize yol 30 kilometreye ulaşmış, otuzdan fazla menfez ve müteaddit köprü yapılmıştı.²⁰⁶

1952 yılında Merkez köy yollarında 12 bölgede yol yapım çalışmaları sürdürülüyordu.1953 yılında Sahil yolu 2.399.000 liraya ihale edildi. Ayrıca Hükümet, vilayet ve köy yollarının yapımı için 600 bin lira gönderdi.²⁰⁷ 1954 yılında Ordu Milletvekili Fevzi Boztepe: Ünye, Fatsa, Perşembe kazalarına birer iskele yapılacağını ve iskeleler için 350-400 bin arasında tahsisat ayrıldığını bildiriyordu.²⁰⁸

1954 yılı içinde de merkez kazasına bağlı Ağcatepe, Tomakin, Şahincilik ,Öveli ve Ulubey-Sarpdere yollarında çalışmalar devam etmekteydi. Hiç şüphe yok ki, hem

---

²⁰⁵ Güzelordu, 15.7.1949

²⁰⁶ Boztepe,14.15.1952

²⁰⁷ Boztepe,22.5.1953

²⁰⁸ Boztepe,7.1.1954

Ordu bölgesi için hem de tüm Karadeniz bölgesinde hayati önemde olan proje Karadeniz Sahil yolu çalışmasıydı. Yolun başlangıç çalışması CHP döneminde başlamakla birlikte Demokrat Parti döneminde çalışmalara hız verilmiş ve yol bitirilmişti.

Uğur Gürsoy'un Ordu Ticaret Gazetesinde Sahil Yolunda isimli yazısında uzun yıllardan beri büyük bir arzuyla beklenen sahil yolunun tamamlandığını ve izole bir biçimde yaşamaya mahkum edilmiş Perşembe kazasının yolun açılmasıyla birlikte canlanarak, ekonomik anlamda bir yeniden diriliş sürecine girdiğine vurgu yapmaktaydı.²⁰⁹ Bütün bu çalışmalar sonucunda 1940 yılında toplam 400 km olan Ordu yolları Demokrat Parti iktidarının ilk beş yılının sonunda 643'e 1960'da da 693 km'ye çıkarılmıştı

---

²⁰⁹ Ordu Ticaret Gazetesi, 5.9.1954

4. SONUÇ

Türkiye'nin 1946 süreciyle rekabetçi çok partili siyasal sisteme geçişi ve 1950'de 27 yıllık tek parti iktidarının son bulmasıyla gerçekleşen iktidar değişiminin üzerinden 62 yıllık bir süre geçti. Yakın tarihimizin bu dönemi; demokrasi, insan hakları, özgürlük, hukuk gibi kavramlara fazlaca vurgu yapılmasına rağmen, her türlü akıl almaz hukuk ihlallerinin, infazların ve darbelerin yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçti.

Bu dönem, yarım asrı aşkın bir süre sonra 2012 yılını yaşadığımız şu günlerde, Türkiye'nin günlük hayatında hukuk ilkesini öne çıkararak, kalkınmış ve uygar bir toplum yaratmasında engelleyici bir etki yaptı. Bu engellerin özgül nedenlerinin neler olduğu ve ne yönde etkiler yaptığı burada ayrıntısına girilemeyecek kadar farklı ve geniş bir araştırmanın konusudur.

Tek Parti yönetiminin 1923-1938 döneminde azımsanmayacak ve önemli gelişmeler kaydeden Cumhuriyet hükümetleri, 1939-1950 döneminde bazı özel şartlarında etkisiyle kitleler nezdinde kıymetini yitirmiş ve sosyolojik desteğini kaybetmişti. Ancak Tek partili dönemin hem Atatürklü yıllarında hem de İsmet Paşalı yıllarında bir özellik ortak olarak öne çıkmaktaydı. Bu da, yönetenlerin, devletle-birey arasında var olan ilişkide bireylerin edilgen ve belirlenen kimliğinin öne çıkarmalarıydı. İki dönem açısından da siyaset, temel çıkış noktası bakımından, çevreyi (halkı) değil, merkezi (devleti ve ideolojiyi) öne çıkarıyordu.

Bu durum, özellikle 1939-1945 arası açlığın ve yokluğun daha fazla hissedildiği bir dönemde, Jandarmanın ve Tahsildar baskısından bunalan kitlelerin, devlet ve resmi ideolojiyle olan ilişkilerinin daha da zayıflamasına neden oldu. 1946'da Türkiye'nin çok partili siyasal hayata geçişiyle yapılan ilk seçimlerde bu toplumsal rahatsızlıklar gün yüzüne çıktı. 1950 yılıyla ise CHP iktidarı yıkılmış ve yerine Demokrat Parti iktidar olmuştu. Böylece 27 yıllık tek parti iktidarı çökmüştü. Ancak yılların geride bıraktığı parti-devlet geleneği alttan alta devam etmiş ve özsel bir demokrasi olgunlaşmamıştı.

10 yıllık Demokrat iktidarının, Türk siyasal ve toplumsal yaşantısında yarattığı dönüşüm büyük boyutlardaydı. Demokratlar, söz konusu dönüşümü hem kitlelerin siyasal anlayış boyutunda, hem de kırsal yaşamın içinde gerçekleştirmişlerdi. Demokrat Parti döneminde köylüler; siyaseti değiştirebilme, kendi kaderini tayin hakkı, devlet dairelerine girebilme, bir valiye derdini yüz yüze anlatabilmek gibi olanakları elde edebilmişler ve bu durum, uzun süreler boyunca ezilmiş benliklerinde bir güven duygusu yaratarak, bizde varız anlayışını geliştirmiştir.

DP'nin köy hayatında yarattığı pratik değişimin bir dizi nedeni vardır. Bunlardan ilki, Tek parti döneminde köylünün tüm üretim enerjisini alan yol vergisi, hayvan vergisi, toprak mahsulleri vergisi gibi uygulamaları kaldırmış olmasıdır. İkincisi, ülkenin birçok yerinde girişilen bayındırlık faaliyetleridir. Demokrat Parti Türk köylüsüne yolu götüren partidir. Bir köylünün en yakındaki kasabaya gitmek için 8 ya da 10 saat yürüdüğünü düşündüğümüzde bunun ne denli büyük bir dönüşüm olduğunu tahayyül etmek zor değildir.

Köy yollarının inşa süreci pratik bir faydanın yanı sıra köylülerin kasabalarla ve kentlerle daha sık etkileşimde olmalarından kaynaklanan zihin dünyalarında da bir gelişmeye neden olmuştur. Bir başka pratik dönüşüm ise, özellikle 1950'den başlayarak 1955'e kadar tedrici olarak gerçekleşen ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak artan iş olanaklarıdır. Ordu özelinde hem verilerin değerlendirilmesi hem de dönemi yaşamış köylülerle yaptığımız mülakatlarda yukarıda ifade ettiğim parametreler değişimin ne yönde olduğunu göstermesi bakımından öne çıkmaktadır.

Örneğin hem tek parti dönemi uygulamalarını hem de Demokrat Parti iktidarını yaşamış Ordu ili Kestane köyü sakinlerinden Faik Güngör'ün değerlendirmesi yukarıda ifade ettiğim bağlamda dikkate değerdir: “ CHP zamanında çok darlık ve yokluk vardı. Menderes'in zamanında iş çoktu. Buradan İstanbul'a gittin mi hemen akşamında iş bulurdum. Mesela bir işe girdim diyelim patron biraz yüzünü karartsa işi bırakır akşama kadar da yeni iş bulurdum.”²¹⁰

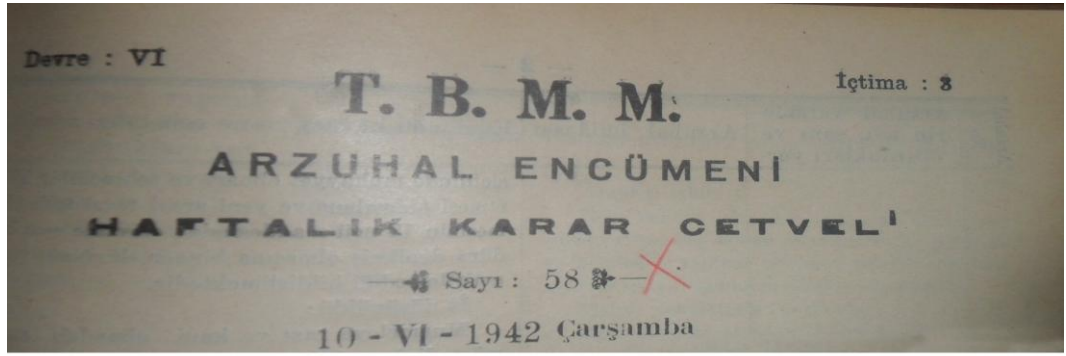
²¹⁰ Faik Güngör, mülakat, 2.07.2011

Örneğin 1949 yılında Ordu ili özelinde açılan yeni işyeri sayısı 5'ken,1959 yılında açılan işyeri sayısı 53 şeklindeydi. Fakat İhtilal sonrası süreçte genel siyaseti yönlendiren tüm hükümetlerin bölgeye belli ölçülerde hizmetleri olsa da asıl ve can alıcı konu olan, bölge içinde istihdam ve işsizlik sorunu çözülememiştir.

Bölge hala en çok göç veren illerin başında gelmeye devam etmektedir. Üzerinde önemle durulması gereken diğer bir konu da fındık sorunudur ki Bilal Köyden'in 1940'lı yılların başlarında Güzelordu gazetesinde soruna ilişkin yazdığı eleştiriler hala sahiçiliğini korumaktadır. 72 yıllık bu süre boyunca günlük çözümler ürünün endüstrileşmesini önlemiş, bölge kalkılmasına olumsuz yönde etki etmiştir.

7. EKLER

Ek.1. Ordu ili Fatsa ilçesinden Rasim Yeşil ve arkadaşları Yalıköy, Kabakdağyurt, Güvercinlik, Kavday köyleri muhtarları namına mısır yoksunluğunun giderilmesine ilişkin arzuhalleri.

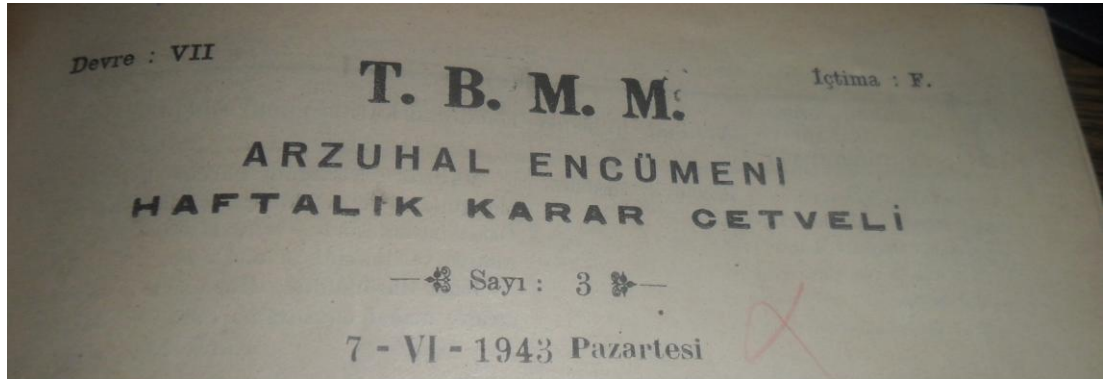
156 Rasim Yeşil ve Ar. 158 Yalıköy, Kabakdağ- yurt, Güvercinlik, Kavday köyleri muh- tarları namına Yalı- köy muhtarı. Fatsa.	Mısır gönderilmesi.	Arzuhal sahipleri : Mısır yoksuzluğundan çok sıkıntı çektiklerini mevut kooperatiften istifade edemediklerini, Ziraat vekâletine müracaatlarına bir cevap alamadıklarını anlatarak acele mısır gönderilmesini istemektedirler. Ziraat vekâletinin cevabında: Bahsedilen mahalle bugüne kadar 1535 ton mısır sevkedilmiş fakat mevut mısırlar Karadeniz halkının ihtiyacını tatmin etmediğinden bu ihtiyaç buğday unuyla karşılanması için lâzım gelen tedbirler alınmış bu hususta alakadarlara muktazi tebligat yapılmış olduğu bildirilmektedir. İş düşünüldü: Hükûmetçe icabeden tedbirlere baş vurulduğu bildirilmekte olduğundan encümence tâ-yini muameleye mahal olmadığına karar verildi. Karar No. Karar tarihi 3978 17 . IV . 1942
---	---------------------	--

Ek.2. Ordu ili Kabadüz bucağına bağlı Kirezdere köyünden Tevrat Açar'ın şahsına çıkarılmış varlık vergisinden şikâyet ettiği dilekçe.

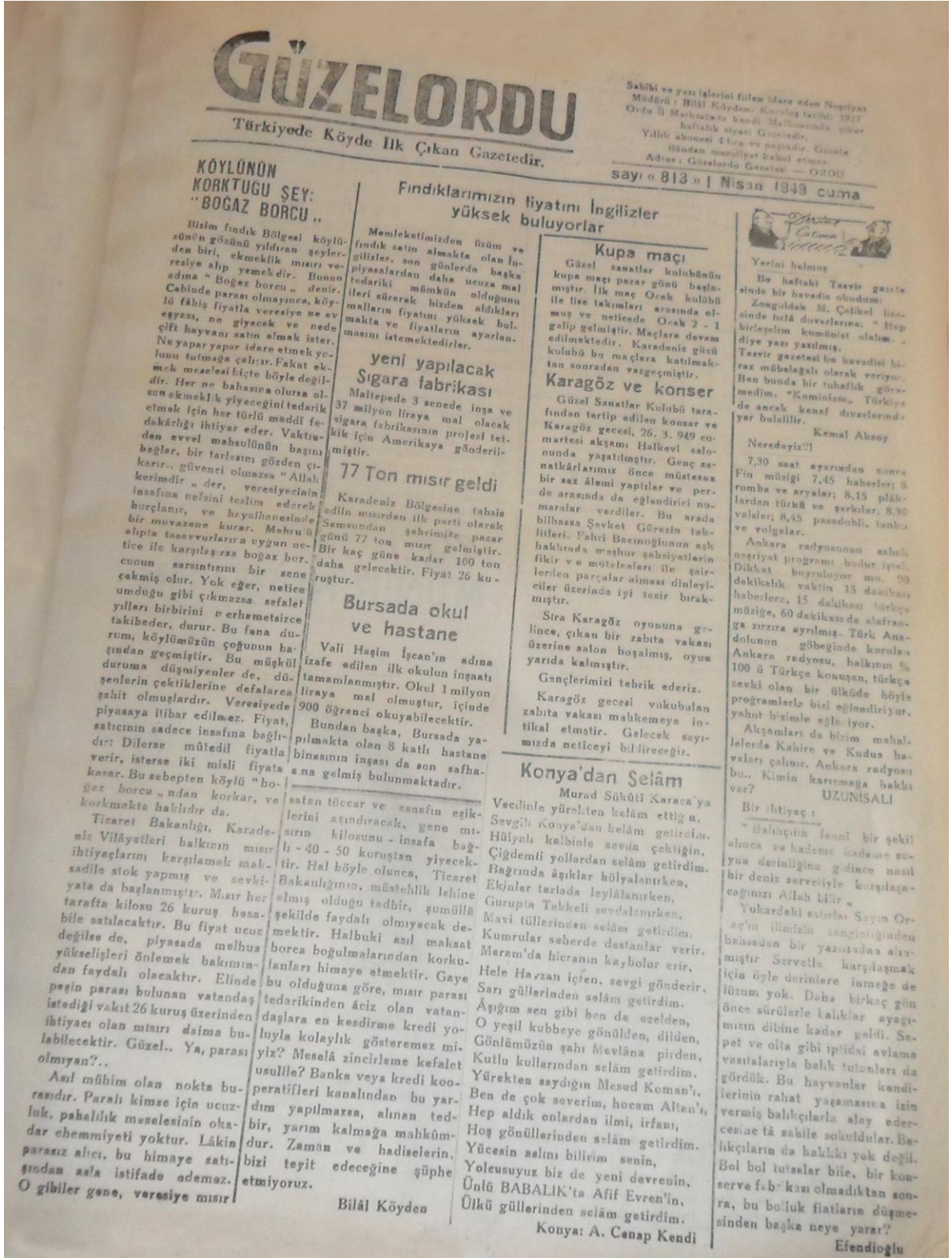
1945	Tevrat Açar. Kabadüz bucağına bağlı Kirezdere kö- yünde Rıdvanoğlu. Ordu.	Varlık vergisi h.	Varlık Vergisinden şikâyet eden dilekçenin iddiası Maliye Bakanlığı mümessilinin huzuriyle incelenip salınan beşyüz lira Varlık Vergisinin kaldırılmasına ve tahsil edilmiş ise geri veril- mesine karar verildi.
			Karar No. Karar tarihi
			2872 7 . VI . 1946

Ek.3. Ordu ili Vona (Perşembe) nahiyesinin Çandır Köyünden Mehmet Akbulut'un geçim sıkıntısından dolayı yardım istediği dilekçe.

4645	Mehmet Akbulut. Vona nahiyesinin Çandır köyünde. Ordu.	Yardım yapılması.	Müstedî: Yetmiş yaşında olup dokuz nüfus ailesini beslemekten âciz olduğunu ve hiç bir yerden geliri olmadığından yardım yapılmasını istiyor. Encümence bir muamele ifasına imkân ol- madığına karar verildi.
			Karar No. Karar tarihi
			247 10 . V . 1943

Ek.4. 1 Nisan 1949'da Güzelordu gazetesinde neşredilen, Bilal Köyden'in " Köylünün Boğaz Borcu" başlıklı yazısı.

GÜZELORDU

Türkiyede Köyde İlk Çıkan Gazetidir.

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden Neşriyat Müdürü: Bilal Köyden. Kuruluş tarihi: 1947
Ordu İ. Mektebinde basıldı. Matbaasında çıkar.
Haftalık fiyatı 50 kuruştur.
Yıllık aboneliği 4100 ve peşinidir. Gazete İhtidatından masullüyet kabul etmez.
Adresi: Güzelordu Gazetesi - ORDU
sayı: 813 | 1 Nisan 1949 cuma

KÖYLÜNÜN KORKTUĞU ŞEY: "BOĞAZ BORCU"

Bizim fındık Bölgesi köylünün gözünü yıldırım çeylerden biri, ekmeçlik mısırı veresiye alıp yemekdir. Bunun adına "Boğaz borcu" denir. Cebinde parası olmayınca, köylü fahiş fiyatla veresiye ne ev eşyası, ne giyecek ve ne de çift hayvanı satın almak ister. Ne yapar yapar idare etmek yolunu tutmağa çalışır. Fakat ekmeç meselesi hiçte böyle değildir. Her ne bahasına olursa olsun ekmeçlik yiyeceğini tedarik etmek için her türlü maddi fedakârlığı ihtiyar eder. Vaktından evvel mahsulünün başını başlar, bir tarlalarını gözden çıkarır.. güvencisi olmazsa "Allah kerimdir" der, veresiyesinin insafına nefisini teslim ederek borçlarını, ve hayalhanesinde bir muvazane kurar. Mahsulü alıp taahhütlerine uygun netice ile karşılığa boğaz borcunun sarıntısını bir sene çekmiş olur. Yok eğer, netice umduğu gibi çıkmazsa sefalet yılları birbirini erhemetsizce takibeder, durur. Bu fena durum, köylümüzün çoğunun başından geçmiştir. Bu müşkül duruma düşmeyenler de, düşenlerin çektiğine defalarca şahit olmuştur. Veresiye piyasaya itibar edilmez. Fiyat, satıcının sadece insafına bağlıdır. Dilerse mütedil fiyatla verir, isterse iki misli fiyatla alır. Bu sebepten köylü "boğaz borcu"ndan korkar, ve korkmakta haklıdır da.

Ticaret Bakanlığı, Karadeniz Vilâyetleri halkının mısır ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla stok yapmış ve sevkiyata da başlamıştır. Mısır her tarafta kilosu 26 kuruş hesabıyla satılacaktır. Bu fiyat ucuza değilse de, piyasada melhus yükselişleri önlemek bakımından faydalı olacaktır. Elinde peşin parası bulunan vatandaş istediği vakit 26 kuruş üzerinden ihtiyacı olan mısırı da imaya bulabilecektir. Güzel.. Ya, parası olmıyan?..

Asıl mühim olan nokta burasıdır. Paralı kimse için ucuzluk, pahelilik meselesinin okadar ehemmiyeti yoktur. Lâkin parasız alıcı, bu himaye satışından asla istifade edemez. O gibiler gene, veresiye mısır

Fındıklarımızın fiyatını İngilizler yüksek buluyorlar

Memleketimizden özüm ve fındık satın almakta olan İngilizler, son günlerde başka piyasalardan daha ucuza malileri sürerek bizden aldıkları malların fiyatını yüksek bulmakta ve fiyatlarını ayarlanmasını istemektedirler.

yeni yapılacak Sığara fabrikası

Maltepede 3 senede inşa ve 37 milyon liraya mal olacak sığara fabrikasının projesi tetkik için Amerikaya gönderilmiştir.

77 Ton mısır geldi

Karadeniz Bölgesine tahsis edilen mısırdan ilk parti olarak Samsundan şehrimize pazar günü 77 ton mısır gelmiştir. Bir kaç güne kadar 100 ton daha gelecektir. Fiyat 26 kuruştur.

Bursada okul ve hastane

Vali Haşim İşcan'ın adına izafe edilen ilk okulun inşaatı tamamlanmıştır. Okul 1 milyon liraya mal olmuştur, içinde 900 öğrenci okuyabilecektir. Bundan başka, Bursada yapılmakta olan 8 katlı hastane binasının inşası da son safhaya gelmiş bulunmaktadır.

satın tüccar ve esnafın emeklerini aşındırarak, gene mısırın kilosunu - insafa bağlı - 40 - 50 kuruştan yiyecektir. Hal böyle olunca, Ticaret Bakanlığının, müstehlik lehine almış olduğu tedbir, şumüllü şekilde faydalı olmayacak demektir. Halbuki asıl maksat borca boğulmalarından korkulanları himaye etmektir. Gaye bu olduğuna göre, mısır parası tedarikinden âciz olan vatandaşlara en kısırlama kredi yoluyla kolaylık gösteremez miyiz? Meselâ zincirleme kefsalet usulüne? Banka veya kredi kooperatifleri kanalından bu yardım yapılmazsa, alınan tedbir, yarım kalmağa mahkumdur. Zaman ve hadiselerin, bizi teyit edeceğine şüphe etmiyoruz.

Bilal Köyden

Kupa maçı

Güzel sanatlar kulübünün kupa maçı pazar günü başlamıştır. İlk maç Orak kulübü ile lise takımları arasında olmuş ve neticede Orak 2 - 1 galip gelmiştir. Maçlara devam edilmektedir. Karadeniz gücü kulübü bu maçlara katılmaktan sonradan vazgeçmiştir.

Karagöz ve konser

Güzel Sanatlar Kulübü tarafından tertip edilen konser ve Karagöz gecesi, 26. 3. 949 cumartesi akşamı Halkevi salonunda yapılmıştır. Genç sanatkarlarımız önce müstessa bir saz âlemi yapılar ve perde arasında da eğlendirici numaralar verdiler. Bu arada bilhassa Şevket Gürezin taklitleri, Fahri Basmioğlunun aşk hakkında meşhur şahsiyetlerin fikir ve müteleskaları ile şairlerden parçaları aimesi dinleyiciler üzerinde iyi tesir bırakmıştır.

Sıra Karagöz oyununa gelince, çıkan bir zabıta vakası üzerine salon boşalmış, oyun yarıda kalmıştır.

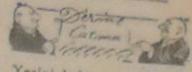
Gençlerimizi tebrik ederiz.

Karagöz gecesi vukubulan zabıta vakası mahkemeye intikal etmiştir. Gelecek sayımızda neticeyi bildireceğiz.

Konya'dan Selâm

Murad Sükkü Karaca'ya Vedinle yürekten kelâm ettigim. Sevgili Konya'dan kelâm getirdim. Hülyalı kalbinle sevda çektiğin. Çiğdemli yollardan selâm getirdim. Bağrında âşıklar hülyalanırken, Elkinler tarlada leylâlanırken, Gurupta Telkeli sevdalanırken, Mavi tüllerinden selâm getirdim. Kumrular şeherde destanlar verir. Meram'da hicranın kaybolur erir, Hele Havzan içten, sevgi gönderir. Sarı güllerinden selâm getirdim. Ağgım sen gibi ben de ezelden, O yeşil kubbeye gönülden, dilden, Gönümüzün şahı Mevlâna pirden, Kutlu kullarından selâm getirdim. Yürekten saydığın Mesud Koman'ı, Ben de çok severim, hocam Altan'ı, Hep aldık onlardan ilmi, irfanı, Hoş gönüllerinden selâm getirdim. Yücesin asım bilirim senin, Yoleusuyuz biz de yeni devrenin, Ünlü BABALIK'ta Afif Evren'in, Ülkü güllerinden selâm getirdim.

Konya: A. Canap Kendi

Yerini bulmuş

Bu haftaki Tasvir gazetesinde bir havadis okudum: Zonguldak İ. Çelikel lisesinde helâ divarlarına: "İhtop bileçelim komünist olalım." diye yazı yazılmış. Tasvir gazetesini bu havadis bizzat mübaleğat olarak veriyorum. Ben bunda bir tuhaflık görmedim. "Komünizm, Türkiye de ancak kenef divarlarında yer bulabilir.

Kemal Aksoy

Neredeyiz?!

7,30 saat ayrıyından sonra Fin müziği 7,45 haberleri; 8 rumba ve aryalari; 8,15 plârlardan türküler ve şarkılar; 8,30 valserler; 8,45 pasodoblâ, tango ve volgalar.

Ankara radyosunun sabah neşriyat programı budur işte. Dikkat buyruluyor mu, 90 dakikalık vaktin 15 dakikası haberlere, 15 dakikası türküler müziğe, 60 dakikası da sıfıra rızaya ayrılmış. Türk Anadolu'nun göbeğinde kurulan Ankara radyosu, halkının % 100 ü Türkçe konuşan, türkçe zevki olan bir ülküde böyle programlarla bizi eğlendiriyor, yabot bizimle eğleniyor.

Akşamları da birim mahallelerde Kahire ve Kudus havaları çalınır. Ankara radyosu bu.. Kimin karışmağa hakkı var?

UZUNISALI

Bir İhtiyac:

"Balıççık fevri bir şekil alınca ve hademe kademe suyus derinliğine gidince nasıl bir deniz sarvetiyle karşılaşacağımızı Allah bilir."

Yükardaki satırlar Sayın Ortaç'ın ilminin zenginliğinden bahsedilen bir yazıdadır. Alınmıştır Servetle karşılaşmak için öyle derinlere inmeğe de lüzum yok. Daba birkaç gün önce sürülerle balıklar aysayımın dibine kadar geldi. Sepet ve ota gibi iptidai avlama vasıtalarıyla balık tutanları da gördük. Bu hayvanlar kendilerinin rahat yapmasına izin vermiş balıkçılarla alay edercesine tâ sahile sokuldular. Balıkçıların da hakkı yok değil. Bol bol tutaslar bile, bir konser fabrikası olmadıktan sonra, bu boluk fiatların düşmesinden başka neye yarar?

Efendioglu

Ek.5. 14 Ekim 1952'de Boztepe gazetesinde, Ordu'da gerçekleştirilen yol faaliyetlerine ilişkin haber.

S A L I

14

Ekim 1952
YIL: 2 - Sayı: 107
Fiyatı (5) Kuruş
Adres: (BOZTEPE)
Gazetesi - Ordu

BOZTEPE

GÜNLÜK SİYASİ GAZETE
Sahip ve Başmüdürlüğü: FEYZİ BOZTEPE

Yıbağı Hediye

İçerik: Yıbağı Hediye, Ordu
1. İBRAHİM D. P. NİN
HAZIRLANIŞI ZEMİNİN
Kaya Plajına Hediye
Hediye edilmektedir.
Çalıştır 21 Anadol 952 gazetesi
Nispet ve bag. İhtisap kapalı
İstanbulda.

İlimizde Yol faaliyeti Halen oniki yerde yol, köprü ve menfez yapılmaktadır

25 den fazla köy birliği de çalışma halinde

İlimizin her tarafında hummalı bir yol faaliyeti vardır. Valimizin devamlı ve sıkı müzakabesi altında bu çalışmalarını göylece hülâsa edebiliriz:

Yıllayınca 952 yılında II ve Köy yolları için bu güne kadar umumî bütçe-de Hükümetçe 700 bin lira yardım yapılmıştır. II bütçesindeki mevcut da 50 bin liradır.

Bu yardım karşılığında bütçenin muhtelif tertiplerinden tahsisatları konulmuş II ve Köy yolları üzerinde çalışmalara girişilmiştir.

Büğüne kadar yapılan işleri göylece hülâsa edebiliriz:

Elde, geçen senelerden mevcut malzemeye ilâveten hidrolik yükseltme tertibatı 4—5 touluk sekiz kamyon, 2 kompresör, 2 greyder makinesi, 2 Jeep satın alınmış ve bunlarla birlikte il emrindeki motorlül vasıta adedi 19 za çıkmıştır. Bu yıl vasıta için yapılan sarfiyat 150 bin liraya balıg olmuştur.

II ve köy yollarında faaliyet son haddine varmıştır. Halen oniki yerde stabilize yol inşaatı, yol tamirati, köprü ve menfez inşaat ve tamirati yapılmakta ve ayrıca mühim güzergâhlar üzerinde çalışılmaktadır.

Ekim ayı başına kadar yol işlerine ait sarfiyat 120 bin lirayı bulmuş ve bu yıl yapılmış olan stabilize yol uzunluğu 30 kilometreye yaklaşmış, otuzdan fazla menfez ve müteaddit köprüler yapılmıştır.

Ayrıca 100 metre uzunluğunda ve 93 bin lira keşif bedelli Kocaali köp-

ye çıkarılmıştır.

Yol faaliyeti bilhassa ilin köy muntakası olan yüksek cenup bölgesinde temerküz ettirilmiştir. Müteakiben bu faaliyet sahil muntakasına intikal ettirilecektir. Bu sene 80 kilometre stabilize yol inşaatı hedef olarak ele alınmıştır.

Bundan ayrı olarak il

lahilindeki 25 den fazla köy birliği de soabihar programları dahilinde ve Hükümetin verdiği malzeme, vasıta ve teknik elemanlar nezaretinde faaliyet göstermektedir. Köylü vatandaşlarımız her türlü takdirin fevkinde olarak yol dâvâasının tahkuku için Hükûm-üle elbirliği yapmaktadır.

Demokrat Partinin FATSA'DAKİ dünkü toplantısı

Milletvekilimiz Feyzi Boztepe günün iç politika hadiselerine temas eden bir konuşma yaptı

Ayrıca İlçe Başkanı Dr. Selâhattin Orhon ve Fahri Bacınoğlu birer konuşma yaptılar

Fatsa (Özel) — İlçemiz D. Partisi tarafından dün tertip edilen toplantı, kesif bir katılımla iştirakile yapılmıştır.

Saat yarımında Dr. Selâhattin Orhon, muhtelif milletvekillerinin nutuklarını cevaplandırarak bir ko-

nuşma ile toplantıyı açmış, müteakiben Feyzi Boztepe günün politik hadiselerine temas eden konuşmasını yapmıştır. Toplantı Fahri Bacınoğlunun konuşmasıyla sona ermiştir. Yarınki sayımızda nutuklardan hülâsa vereceğiz.

ESİNTİ

Her Şey Yoldan Başlıyor

İlimizde hummalı bir yol faaliyeti var. Azeta bir seferberlik... Resmî tahsisatla yapılanlar bir tarafa, 25 köy birliğinde, geceli gündüzlü faaliyet halinde... Lütfen diğer sâatlerdeki izahatı okuyunuz. Geçenlerde bir idare adamı ben şimdiki kadar Ordu tular gibi yola susamış kimseni görmemiş idiyordum.

Doğrudur. Siz yola vildayetin can damarlarını telâkki ediyorsunuz. Tecrübeler bunu göz terdi. Her şey yoldan başlıyor.

Bütün yollarımızı tamamladığımız zaman en büyük davamızın birini halledelim.

Utanın efendiler!

Mustafa Güler Kallıoğlu

Güzel şehir, sizin şehir Ordu... Meğer ki senin şehrin senin şehrin. Hakkaten kimin şehri zahir neşesine hak memnâniyim. Ben de senin şehrinin eseri olan güzelliğine bakardım da ne memnâniyetim. Ne bileyim ki Mesudiye gibi ihmal edilmiş, asakat bırakılmış bir de yavru var. Mesudiye ye gidiyoruz. Altımizlet araba gidip gitmiş, organizasyondan mahrum eski iktidar gibi iniyor, kalkıyor, asga sova depe niyor. Şu Amerikalılar a razi için jip arabası keşfetmişler. Ne olurlar his de bizim meşhur eski iktidar yolculuklarına göre filin üstünde bir araba butsalar ne iyi olmazdı.

Kavalar arasına sıkışmış köprülerle başlı bir holdir. Jipin iniyoruz, arkadaşlar bir müddet yürüyemiyor, ayaklarını ellerle oğuşturmak suretile harekete getirmeye çalışıyorlardı. Biz daha kendimize geleceğimizken etrafımız bir çok sarı bezi, işleri kadar dışları da temiz her şeyi rağmen gülmesini unuttuğumuz vatandaşlar sararak bize iyi bir ev sahipliği göstermek için birbirlerini yarış ediyordular. Biraz dinlemek için oturduk, bir aralık pazarı dolmuş. Sarımsak, soğan, domates ve emsallerini fiyatları karşısında irekildim. Fakat çok geçmeden sevdiğim muhterem Hamit Karayaka ile yine çok sevdiğim

İsmail Ağaoğlu muhterem mah ediler. Burada köylü şehrinin her tarafında. Dama kaldım. Peki köylü için geçim dolmuş. Köylüler. Tek ötek sükute bol... Hastalık dolmuş. Hastanede kalmış, sırtın köylülerin vatan yâni yâni dolmuş. Fakat her türlü bahsinde bu kıymetli arakadılarımızın imkânları ka koduklarında mahcup oluyordular.

27 sene evvel çığırılmaz ökererek müteakiben doyan dükkan ve bu sükute de bir çökürüm, çığırılmaz evvelin holdenine karıştıran utanmışlar yeni iktidara verimli vatandaşlarımızın kendinin eripmediği çığırılmaz domates gibi papazların saldırmışa yitirmen bu efendiler araba yardımı ihmal değil mesnet, toplu, topraklı, dişile mahvattıkları bu holdenine ne yükle gilecek konuşuyorlar. Her tarafı öldüğü gibi Mesudiye ilçemizde de şifkatli elini uzatmış olan Demokrat Parti ittilarına ne yükle seldere biliririz?

Utanın efendiler utanın! Senelerce için, ruhunun süadürlüğünde bu memnâniyetin kibar ev sahipliği ceantilenliğinde fedakârlanarak bu asil, fakir ve yonizinde çoğumuz çığırılmaz hasta bu vatanınları artık rahat bırakın! derlerini telâvi ettireceklerle baş baş kalınlar.

Fiske...

Karantinalık...

Bizim molân Paşa Karantinalık başında vatanı bir konuşmasında şöyle diyor:

—Büyük bir iktidar bulduğumda benimde kuybedecek ve sizler iktidara geleceğiniz. Zeldiniz zaman sizler de başkaldırılar gibi parlızlar İsmail Ağaoğlu ile beraberliyle diye korkuyorum.

Elbette korkar Paşa... O değil her şeye korkuyorum... İktidara gelecek olanların başında beşinci bulduğumda diye korkuyorum tabii ki haklıdır.

Yalnız iktidara geleceğiniz gibi değil... Her ne bu kehanet değil de Paşa'nın vatanından.

Paşa'nın Karantinalık konuşması vatanı da belli.

Faahret Can Sontapa

Vali Karakuşa gitti

Valimiz Nurettin Özçöbek dün Fatsa üzerinden Üveye geçerek Karakuşa gitmiştir.

Vali yolları tetkik ve teftiş eylemektedir.

Yarın akşam dönmesi beklenmektedir.

Findik fiyatları

İç finilik İstanbul fiyatı 209—210, Kasım 212—215 kuruştur.

Ek.6. 5.1.1953 Ordu Ticaret Gazetesinde, Ordu'da kabak çekirdeği, fındık ve fasulye ticaretine ilişkin haber.

TÜCCAR:
Milletin emeği ve üretimi
kaynattırılmak için, eline ve
zakkatına emniyet eden ve bu
emniyete iyakut göstermesi
gerekten adamdır.

ATATÜRK

ORDU
TİCARET GAZETESİ
SİCİLLİ TİCARET

Devlet Nüshası

Yıl: 1
Sayı: 1

ORDU TİCARET ve SANAYİ ODASI TARAFINDAN
Her ayın 5 ve 20 sine çıkarılır

Fiyatı: 10 Kuruş
5 — Ocak — 1953

Ticaret Gazetesi Çıkarken

Odamızın çıkarmağa karar verdiği (Ordu Ticaret Gazetesi — Sicilli Ticaret) in ilk sayısı okuyucularımızın elindedir

Şehrimizde iktisadi bahislere geniş çapta yer veren bir yayın vasıtasına bulunmayı, ticarî ve iktisadî meselelerin günden güne genişlemesi karşısında, böyle bir gazetenin Odaca hazırlanarak iş adamlarımıza ve malının değerlendirilmesi ticarî inkişafımızı çoğaltacak müstahsil hitap etmesi bir zuret haline gelmiştir.

Gazetemiz, şehrimiz ticaret ve ekonomisini ilgilendiren kanunları, kararları, piyasa haberlerini çıkış tarihine en yakın olan durumla bildirmeğe imkanları nisbetinde çalışacaktır.

Ayrıca, memleketimizin ticarî ve iktisadi hayatla ilgili bahisler üzerinde yetkili kalem sahiplerinin yazılarını da memnurlukla derlederiz.

Yine, okuyucularımızın mesleğinize uygun düşen yazılarile, tüccarve esnaflarımızın yerinde görülen istek ve şikâyetleri de sütularımızda yayınlansak, gereğinin yapılması için odaca ilgililer nezdinde teşebbüslere girişilecektir.

Yukarıda kısaca sıraladığımız hususları yerine getirmeğe çalışırken, mensuplarımızın yardımlarının ön planda gördüğümüzü de açıklar,

Ordu iskelesinden:

Çekirdek sevkiyatı

Himiz topraklarında bol miktarda istihsal olunan kabak çekirdeklerinin iç piyasalarda iyi fiyat edilişi karşısında, müstahsil hayvan yemi olarak kulandığı çekirdekleri pazara indirmeğe başlamıştır.

Piyasada 85 — 90 kuruş arasında fiyat bulan kabak çekirdeklerinden Ocak 1 ayından aralık 952 sonuna kadar Ordu iskelesinden 69.910 kilo sevkedilmiştir.

İç fındık sevkiyatı

1952 yılı mahsulünden aralık ayı sonuna kadar Ordu iskelesinden 2332800 kilo iç fındık sevk ve ihraç edilmiştir. Bunun 1.706.640 kilosu limanımıza gelen ecaabi gemilerile Avrupaya ihraç edilmiş, 1.126.160 kilosu da İstanbul'a yüklenmiştir.

Fasulya sevkiyatı

Aralık sonuna kadar 60.500 kilo 952 mahsulü fasulya sevkedilmiştir.

Sonu sa. 4 de

Sayın okuyucularımızın yeni yılını kutlar, hayırlı işler temenni ederiz.

ONBEŞ GÜNDE BİR:

Fındık istihsalini çoğaltmalıyız

Bugün yurdumuzdaki ürünlerin, maliyeti en düşük olanı hangisidir diye sorulsa, ne cevap veririz bilmesiz ama, biz kişi olarak şöyle deriz: O dediğiniz olsa olsa fındıktır. Çünkü (bir kaç üretmen bahçesine bakabilir ve bir deracaya bakabilir öyledir de) bahçe sahiplerinin büyük çoğunluğunun bahçelerinin

Ek.7. CHP Ordu Milletvekili Hüseyin Ekşi'nin 24.11.1942 tarihinde köylünün tuz ihtiyacının karşılanamamasına ilişkin Gümrük ve İnhisarlar Vekâletine gönderdiği rapor

Ordu:

Ordu Mebusu: H. Ekşi
Rapor tarihi: 18.XI.942
C.H.P. Kayıt No: 86088
" Tarih. 24.XI.942

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Büro: II

941 kavg. dilekleri
arasında vardır.
yazılmaya cal.

Ordu Vilâyeti orta mektebi zelzeleden harab olmuş bir orta mektebe fevkalade ihtiyaç ^{var} olduğu ^{vardır}.

Koyunların tahmil işlerinde muistimaller olduğu tevatüren söylenmektedir.

Inhisar maddelerinden tuz rakı, ^{bayilere verilmekle olan} ^{an} ^{bir} ^{satılmakta olduğu} kısmı satılmakta bir kısmı saklanarak yüksek fiatla ^{satılmakta olduğu} ^{esaf} le söylemekden geçemeyeceğim. ^{tuz almak için müracaat edenlere} ^{bu sızda} ^{gelir} ^{giz} ^{boradan tuz} ^{alacaklarına} size buradan tuz verilemez derler. 90-150 kilometreden gelen köylü boş gider ^{bu sızda} ^{inhisarın} ^{anbarında} ^{laakal} 3000 çuval tuz vardır.

İkinci bir hadise ^{bu sızda} ^{zaraya} ^{gelen} ^{mesudiyeli} ^{bir} ^{köylü}, tuz ister- ki bununda bizzat şahidiyim en aşağı 200 kilometreden gelmiştir. Inhisar dairesi onlardan satış yapılmasına müdüriyet emir verme- miştir. ^{der} ^{der} ^{der} derbayiden alacaksınız. Bayi size yirmi beş kilo tuz veri- riş der vatandaş 100 kilo metre mesafeden hayvanile gelmiş tuz is- tiyor anbar dolu bayide var; hihayet Mebus işe tavassut edecek ^{kü} ^{üde} tuz alacak buna hayret etmemek imkansızdır. Alâkadarların bu- gibi yolsuzlukları önlemesi lâzımdır, kanaatındayım bu gibi haller vatandaşın hükümete karşı olan sevgi saygı ve bağlılığını zafes ^{uğardır} ^{sanırım}.

Sihhat vekâletini alâkadar eden işlere gelince: Or- du vilâyeti sahil mintakasında sıtmadan birçok kimseler olmakda ve bir çoklarıda çok elini vaziyetdeyarab içinde inlemektedir miktar kâfi kinin malum olduğu veçhile halka verilememektedir. Ordunun dahil mintikası olan Mesudiye koyunda ^{sa} ^{sahile} çalışmaya gidip sıtmaya aşlanarak hasta olanlar pek çoktur; saniyen tifo tifüs gibi hastalıklarda kazanın muhtelif köylerinde görüldüğünüz vazife- sinden ayrılmıyan ve başka yere nakleden hükümet Doktoru ve halkdan dinledim tekrar hastalığın vuku etmek ihtimalini düşünülerek kaza- nın Doktorsuz kalmış olduğundan bahisle yüksek katınıza ve sihhat vekâletine arz malumat edilmişdi; buraya bir doktorun tayin edil- mesini tekraren arz ederim.

Gümrük ve İnhisarlar
Vekâletine

Sihhat V.

Ek.8. CHP Ordu Milletvekili Ali Canib Yöntem'in 1.11.1942 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine Ordu'da yol sorununa ilişkin gönderdiği rapor

Ordu:

Ordu Mebusu= Ali Canib Yöntem

Rapor tarihi: 16.XI.942

C.H.P. Kayıt No= 85683

" Tarih. 16.XI.942

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Büro= II

Ordu Vilâyetinde yollar:

Karadeniz kıyısında yol itibariyle en acıklı bir durumda bulunan, Ordu Vilâyetidir. Öyle ki Unye'den Fatsa'ya, Fatsa'dan Orduya geçmek imkânı yoktur. Birbirine pek uzak olmaları bu kasabalarda yolculuk edenler, eşya ve erzak nakletmek isteyenler vapur beklemek mecburiyetindedir. Yıllardanberi her vali kendine göre bir mantıkla bir yol yapmaya çabalamış, kendisinden sonra gelen onu beğenmiyerek yeni bir istikamet takip etmiş, daha sonraki daha başka bir yol düşünmüştür. Bu sebepten Ordu'dan Fatsaya doğru hiç biri ikmal edilememiş üç teşebbüs göze çarpmaktadır. Sahil böyle olduğu gibi dahil de bundan hayırlı değildir. Meselâ: Yağmur başladığı için mes'udiye kasabasına gitmeğe imkân bulamadım.

Kanaatimce:

Tıpkı Maarif Vekiliğinin mektep plânları gibi Nafianın da kat'î yol plânları olmalı ve her Vali ancak bu plânları takip mecburiyetinde kalmalıdır ki milletin parası heder olmasın, ve yol istikametleri keyfe değişmesin. Bir valinin yarıda bıraktığı yolu, kendisinden sonra gelen mutlaka takip mecburiyetinde kalsın.

Yeni vali Bay Sadri Aka, ben Ordu'da iken Ordu ve Fatsa arasındaki yolu ikmale çalışıyordu. Temenni olunur ki bu yol Unyeye kadar uzayabilsin Ünye'den Samsun'a karadan gidilebildiği için Ordu Samsun'a bağlanabilsin.

Akçay Köprüsü:

İstitraden arz edeyim ki Samsun ve Ordu vilâyetleri sınırında ve Samsun Vilâyeti içinde Akan Akçay üstüne Nafia Vekiliği bir kaç yıl önce güzel bir köprü yapmış, ve her iki başının birer buçuk kilometrelik şose ile birleştirilmesini Samsun vilâyetine bırakmıştır. Orduya geçen yılki teftişim esnasında bu şosenin yapılmadığını, binaenaleyh güzel köprüden istifade edilemiyerek nakil vasıtalarının çay içinden geçmek zorunda kaldığını görmüştüm. Bu yıl yine aynı vaziyeti müşahade ettim. Çarşamba'dan veya Unye'den gelenler eğer çay geçit vermezse geri dönmektedirler. Bu suretle Samsun'la Unye arasındaki münakale durmaktadır. Bu güzel köprüden istifade edilebilmek için samsun valiliği-

Nafia V.

17

Ek.9. Tez çalışmamızda bölge köylüleriyle yapılan mülakatlarda kullandığımız yapılandırılmış soru formu.

**DEMOKRAT PARTİ POLİTİKALARININ
KIRSAL ALANDAKİ YANSIMALARI:
ORDU İLİ ÖRNEĞİ**

Adım, Cem Özkurt. Yeditepe Üniversitesi'nde Yüksek Lisans öğrencisiyim. Demokrat Parti Döneminde köylerde meydana gelen gelişmeler hakkında bir araştırma yapıyorum. Kullandığım yöntemlerden biri Sözlü Tarih. Bu yönetime göre, konu hakkında size sorular sormam gerekiyor. Sorduğum soruda anlayamadığınız nokta(lar) olursa, lütfen söyleyin. Ayrıca, araştırma raporumda/tezimde adınızı açık olarak yazmayacağımı taahhüt ediyorum.

Zaman ayırıp yardımcı olduğunuz için şimdiden çok teşekkür ederim.

KİMLİK BİLGİLERİ

1. Adınız, soyadınız	
2. Doğum yılınız	
3. Eğitim durumu (en son bitirdiği okul)	
4. Eşinin eğitim durumu (en son bitirdiği okul)	
5. Mesleğiniz/çalıştığınız kurum	
6. Sosyal güvenceniz var mı? (SSK, BAĞKUR, Emekli Sandığı...)	
7. Çocuk durumu (çocuk sayısı, eğitim durumu, meslekler)	

EKONOMİK YAŞAM

1. 1950-1960 Demokrat Parti hükümetleri döneminde köylünün ekonomik durumuna ne tür/gibi gelişmeler meydana gelmiştir? Sizin/ailenizin yaşamından örnekler vererek anlatır mısınız?
  - 1.1. CHP / Milli Şef dönemi ile karşılaştırır mısınız?
  - 1.2. Size göre Demokrat Partinin köylüye yönelik iktisat politikası başarılı mıydı? [Bu soru ile ilgili ayrıntılar az sonra sorulacak.]
2. Köylünün satın alma gücünde bir değişiklik oldu mu?
  - 2.1. Cevabınız “evet” ise, önceki döneme daha rahat/ucuz alabildiğiniz mallar hangileri idi?
  - 2.2. Bu malların köylü tarafından ucuz/rahat temini yaşamınızı kolaylaştırdı mı?

3. Köylünün/ailenizin gelirinde bir artış oldu mu?
  - 3.1. Köylünün gelir kaynakları nelerdi?
  - 3.2. Bu dönem itibariyle fındıktan sağlanan gelir nasıldı? Bu gelirin köylünün ekonomik hayatındaki yeri ve önemi neydi?
  - 3.3. Köylünün gelir seviyesindeki durumu ve sonuçlarını CHP dönemiyle karşılaştırabilir misiniz?
4. 1950 ve 1960 döneminde bölgenizde/köyünüzde devlete ait toprakların köylüye dağıtılması ya da boş toprakların kullanıma açılması gibi ya da tapusu olmayan arazilerin vatandaşa dağıtılması gibi olaylar hatırlıyor musunuz? Şayet olduysa, bunun köylünün hayat koşullarının yükselmesine katkıları nelerdi?
5. Köyünüze su, elektrik [yok denecek kadar az köyde var], yol, okul gibi temel hizmetlerin gelmesinde DP iktidarının katkısı var mıdır? Var ise, bunun köyünüzdeki etkileri neler olmuştur?
6. Dönem itibarıyla bölge çiftçisinin kredi alma imkanlarında bir takım iyileştirmeler yaşandı mı?
7. [Bu noktada şunları da sormak gerekir.]
  - 7.1. Köylülerin işlerini görmek için kredi kullanımında artış oldu mu?
  - 7.2. Olduysa, bu artış ne gibi sonuçlar doğurdu? Örnek verebilir misiniz?
8. Dönem itibarıyla bölgede fındık üreticiliği dışında iş bulma olanakları var mıydı? DP öncesi dönemle karşılaştırarak anlatınız?
9. Dönem itibarıyla köyünüzden dışarıya göç etmeler oldu mu?

[Cevap evet ise, şu sorular sorulabilir.]

  - 9.1. Siz/aileniz göz etti mi?
  - 9.2. Göç etmedi iseniz bile, düşündüğünüz oldu mu?
  - 9.3. Göçün temel nedenleri nelerdi?
  - 9.4. Göçlerin yada gurbetçiliğin köy hayatında ne gibi etkileri oldu? Mesela [DP döneminde],
    - 9.4.1. Gurbetçilerin ailelerinin hayatlarında ne gibi değişiklikler oldu?
    - 9.4.2. Gurbetçilik köyde ekonomik (satın alma gücü, tüketim alışkanlıkları), kültürel (giyim, yeme - içme alışkanlıkları...) vb. etkiler meydana getirdi mi?

POLİTİK YAŞAM

Not: Burada sorulan sorulara, Milli Şef ve Menderes dönemlerine ait düşüncelerini hatırlamaya çalışarak cevap vermeleri hatırlatılacak. Sonra bu konulara ait düşünceleri değişmişse, o da ayrıca belirtilecek.

10. Atatürk hakkında ne düşünüyordunuz?
  - 10.1. Onun hakkındaki bilgi ve düşünceleriniz nasıl oluştu?
  - 10.2. Okulda aldığınız eğitimin katkısı ne olmuştu?
11. Cumhuriyet hakkında ne düşünüyordunuz? Bu konudaki bilgi ve düşünceleriniz nasıl oluştu?
  - 11.1. Onun hakkındaki bilgi ve düşünceleriniz nasıl oluştu?

- 11.2. Okulda aldığınız eğitimin katkısı ne olmuştu?
12. 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz? Bu partiyi seçmenizin neden(ler)i neydi?
13. [Verilecek cevabı genişletmek için şu ve benzeri sorular sorulabilir:]
- 13.1. CHP'nin uygulamalarını beğeniyor muydunuz?
- 13.2. Oyunuzu DP'ye verdiyseniz, bunda hangi faktörler etkili oldu?
- 13.2.1. CHP'nin ekonomi politikası mı?
- 13.2.2. Din ve Laiklik politikası mı?
- 13.2.3. Başka neler etkili oldu?
14. Başbakan Adnan Menderes'in temsil ettiği siyasî görüşü nasıl buluyordunuz?
15. 1946 ve 1960 arası dönemde bölgenizde DP taraftarı olanların size göre ortak ve/veya belirgin özellikleri nelerdi? Örneğin daha "dindar", daha "muhafazakâr", devletin ekonomik hayata müdahalesine karşı vb. oldukları söylenebilir mi?
16. Adnan Menderes Hükümetlerini veya Demokrat Parti iktidarını başarılı bulmuş muydunuz? Bu bağlamda;
- 16.1. En başarılı bulduğunuz alanlar nelerdi? Niçin
- 16.2. Başarısız bulduğunuz alanlar -varsa- hangileriydi? Niçin?
17. DP iktidarı döneminde (1950-1960) siyasete ve siyasetçiye olan bakışınız değişti mi? DP öncesi dönem karşılaştırarak ifade ediniz? [Bu soruya net cevap alamayabilirsin, gerekirse soruyu açmalısın.]
18. DP iktidarının askeri darbeyle iktidardan indirilmesi ve liderlerinin idam edilmesini bireysel olarak nasıl değerlendirmiştiniz?
19. 27 Mayıs İhtilalı köylüleriniz tarafından nasıl değerlendirilmişti? Köydeki etkileri ne(ler) olmuştu?

DİNİ YAŞAM

20. İnönü döneminin din ile ilgili politikalarını nasıl bulmuştunuz?
- 20.1. Din eğitimi nasıl aldınız?
- 20.2. Din eğitimi ile ilgili herhangi bir güçlükle karşılaştınız mı? Cevabınız evet ise bu sıkıntılar nelerdi?
- 20.3. Köyünüzde Türkçe ibadet uygulaması oldu mu? [Örneğin camide Türkçe hutbe okunması...] Olduysa bunu nasıl karşıladınız? Köylüler nasıl değerlendirdi?
- 20.4. Köyünüzde Türkçe ezan uygulaması oldu mu? [Örneğin camide Türkçe hutbe okunması...] Olduysa bunu nasıl karşıladınız? Köylüler nasıl değerlendirdi?
- 20.5. Türkçe ezan uygulamasına geçilmesini nasıl değerlendirmiştiniz? Bu değişim, sonra ki seçimlerde oyunuzun yönünde bir değişim yarattı mı?
21. Demokrat Parti döneminde din eğitimi ve dinî yaşamda herhangi bir değişiklik oldu mu? DP öncesi dönemle karşılaştırarak ifade ediniz?

EĞİTİM VE KÜLTÜR

22. İlkokulu bitirdiniz mi?

23. Kaç yılında ilkokula başladınız? Bu tarihte köyünüzde okul var mıydı? Yoksa, okula nasıl gittiniz?
24. Okula gittiğiniz -veya gitmeniz gereken yıllarda- sizinle aşağı yukarı aynı yaşlardaki çocukların ne kadarı okula gidiyordu? Bunlar arasında kız çocukların sayısı/oranı neydi?
25. Demokrat Parti dönemine köyünüzde eğitim alanında herhangi bir gelişme oldu mu? Örneğin;
  - 25.1. Okul yoksa, açıldı mı?
  - 25.2. Okula devam edenlerin sayısı arttı mı?
  - 25.3. Okul binası yapıldı mı? Cevabınız evet ise, bu yapım işine devletin ve halkın katkısı ne oldu?
  - 25.4. Bu sırada aileler kız çocukları okula göndermeye istekli miydi?
  - 25.5. Öğretmenlerin -öğrencilerin dışındaki- köylülerle ilişkileri nasıldı?
  - 25.6. Öğretmenlerin köyün kültürel, ziraî, sağlık bilgisi gibi konularda gelişimine katkısı oldu mu?
  - 25.7. Köyünüzde köy enstitülerine devam edip öğretmen olanlar oldu mu? Cevabınız “evet” ise,
    - 25.7.1. Bunların köylünün eğitime ve kültürel gelişimine katkısı oldu mu?
    - 25.7.2. Köylülerin bina yapımı, demircilik, dülgerlik, ziraat gibi konularda bilgi ve beceri sahibi olmalarına katkıları oldu mu?
    - 25.7.3. Bunlar ile köylüler arasında bir yabancılaşma oldu mu? Başka bir ifadeyle köylüler “köy enstitülü öğretmeni” benimsedi mi? Yoksa, kendine yabancılaşmış mı buldu? Öyle ise bunun nedenleri nelerdi?
26. DP döneminde ilkokuldan sonra öğrenime devam eden köylüleriniz oldu mu? Nasıl?
27. 1950’li yıllarda köylünün hayatında eğitimin yeri ve önemi neydi?
28. Eğitim köy hayatının gelişimine katkıda bulundu mu? Örnek vererek açıkla mısınız?
29. Köyünüzde radyo var mıydı?

Bu bağlamda;

  - 29.1. Ne zaman ve kim(ler) ilk kez radyo sahibi olmuştu?
  - 29.2. Radyonun köylünün hayatında yeri ve önemi var mıydı? Daha çok nasıl kullanılırdı?
  - 29.3. Köylerde radyonun köye girişi ile ilgili ilginç anılar[hatıralar] anlatılır. Sizin köyünüzde de radyo ile ilgili ilginç olaylar yaşandı mı?
  - 29.4. Radyonun köylünün hayatında herhangi bir etkisi oldu mu?
30. Köyünüze gazete okunur muydu?
  - 30.1. Kaç kişi (haftada bir gün dahi olsa) düzenli olarak gazete okurdu?
  - 30.2. Gazetenin köy hayatına nasıl etkileri oldu? [Dış dünyayı tanıma, köy hayatına yarayacak bilgi sahibi olma vb.]
31. Bu yıllarda köylüler “köy odası” geleneğini yaşatıyor muydu? Cevap evet ise,
  - 31.1. Köy odası hangi amaçlarla kullanılıyordu?
  - 31.2. Köy büyüklerinin köy odasında din, töre, tarih vb. konularda sohbetleri oluyor muydu?

SOSYAL YAŞAM VE YÖNETİM

32. DP döneminde nahiye, ilçe veya vilayet devlet dairelerine gittiğinizde memurların size davranışları nasıldı? Millî Şef dönemiyle karşılaştırarak anlatınız?
33. DP döneminde jandarmanın vatandaşa yönelik davranışları nasıldı? Millî Şef dönemiyle karşılaştırarak anlatınız?
34. DP döneminde giyim kuşamınızda herhangi bir gelişme oldu mu? Örneğin çarığın yerini lastik ayakkabının alması köyünüz için de bu dönemde mi olmuştu? Millî Şef dönemiyle karşılaştırarak anlatınız?
35. DP döneminde köylünün un, şeker, tuz gibi gıda maddelerini satın alma imkânında herhangi bir gelişme oldu mu? Örnek verir misiniz? Millî Şef dönemiyle karşılaştırarak anlatınız?
36. DP döneminde köylülerin sağlık imkânlarından (doktor, ilaç, sağlık taraması, aşı vb) faydalanması konusunda gözlemleye bildiğiniz bir değişim oldu mu? Örnek verir misiniz?

Ek.10. Tez çalışmamızda mülakatları yapılmış kişilerin doğum tarihi, meslek ve köylerini belirten liste.

ADI SOYADI	DOĞUM	MESLEK	KÖY
Hüsamettin Özkurt	1932	çiftçi	Anbarcılı
Ahmet Aydın karahaliolu	1927	esnaf	Ayrılık
Ziya yavuz	1920	çiftçi	Mustafalı
Eyüp güngör	1924	emekli ilkokul öğretmeni	Anbarcılı
Eyüp Öztürk	1928	emekli işçi	Anbarcılı
Arslan Cörüt	1930	çiftçi	Anbarcılı
Ali Nizamoğlu	1928	emekli yüzbaşı	Anbarcılı
Mustafa Usta	1923	çiftçi	Mustafalı
Rifat Güngör	1930	esnaf/çiftçi	Anbarcılı
Abdi güngör	1931	esnaf	Tepealtı mah
Rifat Durhan	1932	çiftçi	Konaklı
Raşit Tepe	1923	emekli/memur	Taşlıçay
Ahmet Aydın kızılta	1926	devlet memuru	Taşbaşı mah
Osman Özer	1926	çiftçi	Anbarcılı
Sadullah Özkurt	1933	çiftçi	Anbarcılı
Faik Güngör	1942	işçi	Kestane
Avni Güngör	1939	çiftçi	Kestane
Haki Güngör	1935	emekli/işçi	Kestane
Ali Yiğit	1932	çiftçi/emekli	Ayrılık
Ali Osman Özyurt	1937	emekli astsubay	Kestane

8. KAYNAKÇA

ARŞİV VE KÜTÜHANELER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi

Daire Başkanlığı

Cumhuriyet Halk Fırkası / Partisi Kataloğu. (BCA CHPK)

TBMM Kütüphanesi, Arzuhal Encümeni Haftalık Karar Cetveli sonra ki

Adıyla,Dilekçe Komisyonu Haftalık Karar Cetveli

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane

Ordu Devlet Kütüphanesi

GAZETELER

Güzelordu

Boztepe

Ordu Ticaret Gazetesi

KİTAPLAR

1. Ahmad Feroz , Demokrasi Sürecinde Türkiye, Hil Yayınları, İstanbul 1996
2. Ahmad Feroz ve Bedia Turgay, Türkiye’de Çok Partili Politikanın
Açıklamalı Kronolojisi,Bilgi Yayınevi,İstanbul 1976
- 3.Aydemir Süreyya Şevket, Menderes’in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul
2007
4. Bayar Celal, Başvekilim Adnan Menderes, Tercuman Gazetesi, İstanbul
1986
5. Barutçu Faik Ahmet, Siyasi Anılar, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977
- 6 .Baban Cihad, Politika Galerisi, Remzi Kitabevi , İstanbul 1970
7. Berkes Niyazi, Türkiye’de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
2010
8. Burçak Rıfıkı Salim, Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945-1950,
Olgaç Matbaası, Ankara 1979
9. Binyazar Adnan, Masalını Yitiren Dev, Can Yayınları, İstanbul 2010
- 10.Boratav Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, Gerçek Yayınevi,
İstanbul 1986
- 11.Çavdar Tevfik, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, İmge Kitabevi Yayınları,
Ankara 1996
- 12.Çebi Sıtkı, Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri, Ordu Ticaret Odası

- Yayını, Ordu 1973
- 13.Çebi Sıtkı, Çağlar İçinde Ordu, Ordu Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Ordu
1978
- 14.Çıladır Sina, Zonguldak Havzasında İşçi Hareketleri Tarihi 1848/1940,
Yer altı Maden / İş Yayınları, Ankara 1977
- 15.Dizman İbrahim, Ordu'nun 20.Yüzyılı, Ordu Belediyesi Yayınları, Ordu
2006
- 16.Eroğlu Cem, Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi),Sevinç Matbaası,
Ankara 1970
17. Fersoy Cemal Orhan, Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes,
Mayataş Yayıncılık,İstanbul 1971
18. Goloğlu Mahmut, Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945- 1950,
Kaynak Yayınları, Ankara 1979
19. Güvemli Oktay, Ordu İlinin 75 yılı, Or sev Yayınları, Ordu 1998
20. Karaosmanoğlu Yakup Kadri, Politikada 45 yıl, İletişim Yayıncılık,
İstanbul 2006
21. Karpat. H.Kemal, Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Tarihi Temeller,
Afa Yayıncılık,İstanbul 1996
22. Karabekir Kazım, Ankara'da Savaş Rüzgarları, Emre Yayınları,
İstanbul 2000.
23. Kazgan Gülten, Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi,

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009

24. Keleş Ruşen, 100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu,
Gerçek Yayınları, İstanbul 1972
25. Keyder Çağlar, Toplumsal Tarih Çalışmaları, Dost Kitabevi Yayınları
Ankara 1983
26. Koç Vehbi, Hayat Hikayem, Apa Ofset Basımevi, İstanbul 1973
27. Koçak Cemil, Türkiye’de Mili Şey Dönemi, Yurt Yayıncılık, Ankara 1996
28. Kongar Emre, İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı
Cilt 1-2, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995
29. Lewis Bernard, Modern Türkiye’nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu
Basımevi, Ankara 1984
30. Makal Ahmet, Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri:
1946-1963, İmge Kitabevi, Ankara 2002
31. Mardin Şerif, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul 2010
32. Metinsoy Murat, İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye
(Savaş ve Gündelik Yaşam), Homerkitabevi, İstanbul 2007
33. Öz Esat, Otoriterizm ve Siyaset, (Türkiye’de Tek-Parti rejimi ve
Siyasal Katılma), Yetkin Yayınları, Ankara 1996
34. Özbudun Ergun, Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı,
Bilgi Yayınevi, Ankara 1993
35. Sertel Sabiha, Roman gibi, Ant Yayınları, İstanbul 1969

36. Şeyhanlıoğlu Hüseyn, Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması
ve Demokrat Parti,Kadim Yayınları,Ankara 2011
37. Talas Cahit, Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi,
Bilgi Yayınevi, Ankara 1992
38. Tezel.S Yahya, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı
Yurt Yayınları, İstanbul 2000
39. Timur Taner, Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Kitabevi, Ankara 1997
40. Timur Taner, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş,İmge Kitabevi,
Ankara 2003
41. Toker Metin, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, DP'nin Altın Yılları
1950-1954,Bilgi Yayınevi,Ankara 1990
42. Toker Metin, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, DP Yokuş Aşağı
1954-1957, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991
43. Tütengil Orhan Cavit, 100 soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları,
Gerçek Yayınevi,İstanbul 1975
- 44.Uçarol Rıfat, Siyasi Tarihi (1789- 2010), Der Yayınları, İstanbul 2010.
45. Uyar Hakkı, Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi,
Boyut Yayınları, İstanbul 2012
46. Yalçın İrfan, Ölümün Ağzı, Ze Yayınları, İstanbul 1979
47. 22.5.1950- 1.8.1951 Yeni İktidarın Çalışmaları (Yayın yılı ve ismi yok)

48. D.Quataert ve E.J.Zürcher, Osmanlıdan Cumhuriyet Türkiye'sine

İşçiler 1839-1950, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

MAKALELER

1. Necati Aksayan, Murat Biçer ‘‘ 2. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında ve Kamu Oyunda Yansımaları ‘‘, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 21, 2008

2. Yaşar Baytal, ‘‘ Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957), Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 40, 2007

3. Birgül Bozkurt, ‘‘ Türkiye’de çok partili düzene geçişte CHP ve eğitim sistemindeki gelişmeler’’, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi, Sayı: 9/ 20-21, 2010

4. Sedef Bulut, ‘‘ Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu’’, Akademik Bakış, c.2, Sayı 4, 2009

5. Selim Deringil, ‘‘ 2. Dünya Savaşı ve Türkiye Hasta Adam’ın Dinç Evlatları ‘‘ , Toplumsal Tarih, Sayı 121, 2004

6. Suat Oktar, Arzu Varlı ‘‘ Türkiye’de 1950-1954 döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası ‘‘ Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, c.28, Sayı 1, 2010

7. Esra Keloğlu-İşler, ‘‘ Demokrat Parti’nin halkla ilişkileri üzerine bir inceleme ‘‘, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi , Sayı 24, 2007

8. Zafer Toprak, ‘‘ Türkiye’de Muhalefetin Doğuşu 2.Dünya savaşı ve tek partinin sonu ‘‘, Toplumsal Tarih, Sayı 121, 2004

DERGİLER

Toplumsal Tarih

Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi

Akademik Bakış

Atatürk Yolu Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi

İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

TEZLER

1.Fehmi Akın, ‘‘ Türkiye’de Çok partili Dizgeye geçiş sürecinde Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi ilişkileri (1946-1947) ‘’ , Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara 2004,

2.Elveda Karakaya, ‘‘1. Demokrat Parti hükümeti döneminde tüketicilerin tüketim eğilimlerini belirleyen genel koşullar ve fiyatlar‘’ , Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi , Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008 İzmir

ÖZGEÇMİŞ

CEM ÖZKURT

Kişisel Bilgiler

Doğum Tarihi: 21.03.1980

Doğum Yeri: Zonguldak / EREĞLİ

Medeni Durumu: Bekar

Eğitim

Lise: 1995-1997 Ereğli Lisesi

Lisans: 1997-2002 Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

Yüksek Lisans: 2010-2012 Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Çalıştığı Kurumlar

2004-2005 Final Dergisi Dersaneleri

2008-2009 Pianalitik Dersaneleri

2010-2011 Fen Bilimleri Dersaneleri

